Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

ЗАТВЕРДЖУЮ
Голова Приймальної комісії
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна
_____ Віль БАКІРОВ
_____ 2020 р.

ПРОГРАМА
фахових випробувань для вступу до аспірантури
історичного факультету

з галузі
03 – «Гуманітарні науки»

за спеціальністю
032 – «Історія та археологія»

Приймальна комісія
Протокол № 3 від 03.02.2020 р.

Харків – 2020

Критерії оцінювання фахового випробування

Бали	Вимоги
90-100	Вільне володіння історіографією (в тому числі закордонної) проблеми, обізнаність із проблемами джерелознавчної критики та верифікації джерел зі вказаної теми. Розуміння векторів розвитку історичної науки. Обізнаність із новими методологічними підходами, вміння продемострувати як вони працюють на конкретних прикладах історичного дослідження.
70-89	Знання класифікації джерел та основного масиву історіографії питання. Вміння порівняти історичне явище з іншим, подібним явищем.
51-69	Знання основного масифу фактичного матеріалу, розуміння загального контексту історичного періоду. Здатність здійснити аналіз причин, передумов, наслідків історичних подій.
0-50	Не розумння суті поставленого питання. Фактографічні помилки при викладенні основного матеріалу. Не знання історіографії та джерельної бази питання.

І ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

Розділ І. Стародавня історія України

Тема 1. Найдавніші племена і держави на території України

Історіографія та джерельна база теми.

Поняття про антропогенез. Основні етапи людського суспільства. Найдавніші археологічні пам'ятки на території України. Первісні люди та їх спосіб життя. Люди сучасного типу на українських землях.

Неолітична революція. Трипільська культура. Традиції трипільської культури в культурах пізніших народів. Археологічні культури міді-бронзи на території України. Індоєвропейська проблема. Індоєвропейські племена на території України.

Писемні відомості про племена кіммерійців, таврів, скіфів, сарматів. Перші протодержавні утворення. Античні міста-держави (поліси) в Північному Причорномор'ї (Ольвія, Херсонес, Боспорське царство). Антична цивілізація та її вплив на скіфо-сарматський світ. Антична спадщина та Україна.

Стародавня історія України в працях античних авторів – Геродота, Страбона, Гіппократа, Гекатея, Діодора Сіцілійського, Клавдія Птолемея.

Тема 2. Давні слов'яни

Історіографія та джерельна база теми.

Археологічні пам'ятки та найдавніші писемні згадки про слов'ян. Пліній Старший, Тацит, Птолемей, Прокопій Кесарійський, Йордан, Маврикій Стратег. Основні теорії та етапи слов'янського етногенезу. Проблема прабатьківщини

слов'ян в історіографії. Дунайська, віcло-одерська та інші теорії походження слов'ян. Нестор Літописець, М. Погодін, С Соловйов, В. Ключевський, В. Баран. Велике переселення народів і зміна етнічної карти Євразії.
Виокремлення східних слов'ян, їх розселення, заняття, звичаї, вірування, побут.
Еволюція суспільного устрою у східних слов'ян. Розклад родової і поява сусідської общини та приватної власності.
Передумови утворення державності у східних слов'ян. Антський племінний союз. Боротьба з готами, гуннами, аварами.
Війни слов'ян з Візантією. Протодержавні утворення східних слов'ян у VIII-IX ст.

Розділ ІІ. Середньовічна Україна

Тема 1. Київська Русь

Історіографія та джерельна база теми.
Передумови утворення Київської Русі. Норманська теорія. Походження термінів "Русь" та "Україна". Класики української історії щодо цих проблем: М. Костомаров, М. Грушевський, Д. Дорошенко. Російська історіографія і норманська теорія – М. Ломоносов, М. Погодін, С. Гедеонов, М. Тихомиров, Б. Рибаков, В. Мавродін. Об'єднання східнослов'янських племен навколо Києва. Внутрішня та зовнішня політика перших київських князів (Олега, Ігоря, Ольги, Св'ятослава). Володимир Святославович. Хрещення Русі та його історичне значення. Соціально-економічний розвиток. Соціальна структура населення. Ярослав Мудрий. "Руська Правда". Міжнародні зв'язки Київської Русі.
Етнічні процеси в Київській Русі. Формування української та інших східнослов'янських народностей. Питання про етнічну структуру Київської Русі. М. Карамзін, С. Соловйов, В. Ключевський та ,,Звичайна схема ,,руської" історії й справа раціонального укладу історії східного слов'янства" М. Грушевського. Теорія ,,давньоруської народності" та її адепти – російські радянські історики Б. Греков, В. Мавродін, Б. Рибаков, Л. Черепнін та ін. Українська історіографія стосовно ранніх етапів формування східнослов'янських народів (М. Брайчевський, Я. Ісаєвич).
Культура Київської Русі. Місце та роль Київської Русі в історії українського народу.

Тема 2. Роздроблення Русі. Південно-західніруські князівства (XII – перша половина XIV ст.)

Історіографія та джерельна база теми.
Причини роздроблення Київської Русі. Ослаблення влади великого князя Київського. Боротьба Володимира Мономаха за державну єдність Русі. Посилення процесу роздроблення після його смерті. Питання про хронологічні рамки феодальної роздробленості в історіографії.
Форми земельної власності. Зростання політичної та економічної могутності місцевих центрів. Розвиток ремесла, торгівлі, міст. Соціальна структура населення.
Продовження процесу формування української народності. Етноніми "русини", "русичі", "руські люди" та їх ідентифікація. Перші письмові згадки про етнотопонім "Україна". Київський літопис і перше вживання назви ,,Україна". Гіпотеза С. Шелухіна про ієрархію назв ,,Русь і Україна". Пропозиції Н. Яковенко щодо назв і самоназв української території. Записки іноземних мандрівників про Україну та їхнє розуміння назви ,,Україна". Мовознавці щодо формування української мови (О. Шахматов, Ю. Шевельов, Л. Булановський, В. Виноградов).
Південно-західні руські князівства – Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське, Переяславське, Волинське.
Економічне і політичне зростання Галицького князівства. Володимирко. Ярослав Осмомисл. Роман Мстиславович. Об'єднання Галичини і Волині в одне Галицько-Волинське князівство. Данило Галицький. Галицько-Волинський літопис як основне джерело цього періоду. Історіографія стосовно доби південно-західних руських князівств – М. Грушевський, В. Пашуто, І. Крип'якевич, Л. Войтович, Я. Ісаєвич.
Боротьба Русі проти монголо-татарської навали. Південно-західні руські князівства під ігом Золотої Орди. Проблема золотоординського іга в історіографії. Л. Гумильов, Л. Викторова, В. Єгоров, О. Русина та ін. Спроба Данила Галицького організувати антиординську коаліцію держав. Внутрішня соціально-політична криза та занепад Галицько-Волинського князівства.
Культура Русі періоду роздробленості (XII - перша половина XIV ст.) .

Т е м а 3. Українські землі в другій половині XIV – першій половині XVI ст.

Історіографія та джерельна база теми.
Геополітична ситуація в Східній Європі в XIV ст. Посилення Великого князівства Литовського і включення до його складу Волині, Київщини, Чернігівщини, Новгород-Сіверщини, Переяславщини і Поділля. Битва на Синіх Водах (1362 р.). Політика литовських князів на українських землях.
Захоплення Галичини Польщею, Закарпаття Угорщиною, Північної Буковини Молдавією.
Кревська унія. Островська угода. Розширення південних кордонів Великого князівства Литовського. Розгром німецьких хрестоносців під Грюнвальдом. Посилення влади литовських феодалів в Україні за князювання Вітовта. Ліквідація удільних князівств.
Зміцнення Великого князівства Московського та його боротьба з Литвою за Сіверську землю. Напади татар і турків на українські землі.
Зміни в суспільно-політичному устрої Великого князівства Литовського. Великокнязівська рада та її склад. Зростання ролі шляхти.
Соціально-економічний розвиток українських земель. Розвиток сільського господарства, ремесла, торгівлі. Міста. Магдебурзьке право. Формування панщинно-фільваркового господарства. Устава на волоки. Руйнування общини. Юридичне оформлення кріпосного права. Литовські статути. Форми соціального протесту мас.
Польсько-литовське зближення. Намагання польської шляхти захопити українські землі. Наступ католицизму. Причини і наслідки покатоличення та полонізації української верхівки. Зміни акцентів у вітчизняній історіографії щодо релігійних утисків православних у Литовській державі в доберестейську добу. В. Ульяновський, О. Крижанівський, С. Плохій.
Походження, джерела і час виникнення українського козацтва. Причини, час і місце заснування Запорізької Січі. Проблема походження українського козацтва та місця і часу заснування Запорізької Січі у вітчизняній історіографії. Літопис Г. Граб'янки та „Історіярусів". О. Рігельман, Д. Бантиш-Каменський, В. Антонович, М. Костомаров, М. Грушевський, Д. Яворницький, В. Голобуцький. Характерні риси козацького зображення минулого. Літопис Самовидця та Преамбула до „Конституції" Пилипа Орлика. Літопис Граб'янки. Літопис Самійла Величка.
Урядова політика щодо козаків. Виникнення реєстрового козацтва. Місце козаків у охороні південних рубежів країни. Військове мистецтво запорозьких козаків.
Українська культура в другій половині XIV – першій половині XVI ст.

Розділ ІІІ. Україна на порозі нового часу

Т е м а 1. Політичне та соціально-економічне становище українських земель у складі Речі Посполитої (друга половина XVI – перша половина XVII ст.)

Історіографія та джерельна база теми.
Люблінська унія та її наслідки. Утворення Речі Посполитої. Українські землі під владою Польщі. Адміністративно-політичний устрій. Соціально-правова характеристика суспільних верств та груп. Щоденник Люблінського сейму як основне джерело. Оцінки Люблінської унії в українській та польській історіографії.
Соціально-економічний розвиток України. Сільськогосподарське виробництво. Категорії селян. Посилення панщини.
Міста. Розвиток ремесла, промислів і торгівлі. Поява підприємств мануфактурного типу.
Розвиток культури в українських землях. Стан освіти. Початок книгодрукування в Україні. Братські школи. Острозька школа. Києво-Могилянська колегія. Письменники-полемісти. Усна народна творчість. Минуле Давньої Русі в поглядах діячів Лаврського гуртка. Відтворення літописання: Густинський, Острозький та Львівський літописи.

Т е м а 2. Посилення соціального і національно-релігійного гніту в Україні наприкінці XVI – першій половині XVII ст.

Історіографія та джерельна база теми.
Соціальний і національно-релігійний гніт в Україні. Братства та їх роль у боротьбі проти польсько-шляхетського наступу й католицизму. Брестська церковна унія 1596 р. Боротьба проти унії. Православна та прокатолицька історіографія Брестської церковної унії.

Посилення козацтва у другій половині XVI ст. Запорізька Січ – козацька республіка. Виділення козацтва в окремий суспільний стан і перетворення його на велику суспільно-політичну силу. Гетьман П.Конашевич-Сагайдачний та висвітлення його діяльності в українській історіографії. Хотинська війна. Козацько-селянські повстання під проводом К. Косинського та С. Наливайка. Наступ магнатів і шляхти на козацькі права і вольності. Козацько-селянські повстання 20-30-х років XVII ст. Ординація 1638 р.

Тема 3. Українська національно-визвольна революція середини XVII ст.

Історіографія та джерельна база теми.

Україна напередодні революції. Посилення кріпосного гніту. Зростання національно-релігійного гноблення. Характер, рушійні сили та мета революції. Богдан Хмельницький. Проблеми типології, хронологічних меж та періодизації революції.

Основні етапи воєнних дій. Перемоги під Жовтими Водами, Корсунем і Пилявцями. Облога Львова і Замостя.

Розроблення Б.Хмельницьким української державної ідеї.

Зборівський договір. Битва під Берестечком. Білоцерківський договір Битва під Батогом та її наслідки. Жванецька кампанія.

Ліквідація старого державного ладу і зародження Української козацької держави. Її територія та адміністративно-територіальний устрій. Органи влади та судочинства. Внутрішня політика гетьманського уряду. Дипломатична діяльність. Збройні сили.

Українсько-російські зв'язки в роки війни. Переяславська Рада 1654 р. і Березневі (Московські) статті 1654 р. та їх оцінки в історіографії.

Поновлення воєнних дій у 1654 р. Другий похід Б.Хмельницького на західноукраїнські землі. Вступ Швеції у війну з Польщею. Віленське перемир'я і Україна. Створення коаліції проти Польщі у складі України, Швеції та Трансільванії. Смерть Б.Хмельницького.

Головні підсумки національно-визвольної революції середини XVII ст. Неоднозначні оцінки її результатів та особистості гетьмана Б. Хмельницького в історіографії. Козацькі літописи. Д. Бантиш-Каменський, М. Маркевич, М. Костомаров, М. Грушевський, С. Томашівський, В. Липинський, І. Крип'якевич, В. Смолій, В. Степанков.

Тема 4. Українська козацька держава (друга половина XVII- друга половина XVIII ст.)

Історіографія та джерельна база теми.

Становище в Україні після смерті Б.Хмельницького. Загострення суспільних протиріч. Гетьман І.Виговський. Порушення царським урядом умов Переяславської Ради та Березневих (Московських) статей. Гадяцький договір. Розрив союзу і війна з Москвою. Криза влади гетьмана І.Виговського. Початок Руїни.

Гетьман Ю.Хмельницький та його політика. Розкол України на Лівобережжя та Правобережжя. Чорна Рада. Гетьмани І.Брюховецький та П.Тетеря. Україна у політичних планах Росії, Речі Посполитої, Туреччини і Криму.

Андрусівське перемир'я між Росією і Річчю Посполитою. Розчленування України. Гетьман П.Дорошенко та його політика. Спустошення Правобережжя. Гетьмани Д.Многогрішний та І.Самойлович. Чигиринські походи 1677-1678 рр. та їх провал. Ліквідація гетьманства на Правобережжі. Бахчисарайська угода 1681 р. "Вічний мир" 1686 р. Закріплення поділу України між Росією і Річчю Посполитою. Церковна українська історіографія другої половини XVII ст.: „Хроніка" Феодосія Сафоновича та „Синопсис" Інокентія Гізеля.

Гетьман І.Мазепа. Зміцнення становища козацької старшини. Внутрішня політика уряду І.Мазепи. Соціальна структура населення. Розвиток сільського господарства. Цехове ремесло, промисли, торгівля, міста.

Україна і Північна війна. Посилення тиску царського уряду на Українську козацьку державу. Таємна дипломатія І.Мазепи. Союз І.Мазепи з Карлом XII. Полтавська битва та її наслідки. П.Орлик та його конституція. Оцінка особи й діяльності гетьмана І. Мазепи в історіографії – М. Костомаров, Ф. Уманець, В. Антонович, М. Грушевський, І. Борщак.

Гетьман І.Скоропадський. Посилення російської влади в Україні. Утворення Першої Малоросійської колегії. Наказний гетьман П.Полуботок. Боротьба старшини за відновлення гетьманства. Гетьман Д.Апостол. Внутрішні реформи. Запровадження "Правління гетьманського уряду".

Гетьман К.Розумовський. Спроби зміцнення автономії Української козацької держави. Глухівська петиція 1763 р.

Ліквідація російським урядом гетьманства. Друга Малоросійська колегія. Знищення полково-сотенного та судового устрою на Лівобережжі. "Грамота про вільність дворянства" і українська козацька старшина. Остаточна ліквідація української автономії. Введення загальноімперської системи правління. Закріпачення селянства. Розвиток феодальних

відносин в Україні у другій половині XVII – XVIII ст. в історіографії: О. Лазаревський, Д. Міллер, В. М'якотін, В. Барвінський, М. Слабченко, М. Ткаченко, В. Борисенко, О. Гуржій, О. Путро.
Історичне значення Української козацької держави.

Тема 5. Запорізька Січ. Слобідська Україна (друга половина XVII – XVIII ст.)

Історіографія та джерельна база теми.
Політичне та економічне становище Запорозької Січі в другій половині XVII ст. "Вічний мир" і зміна політичного статуту Запоріжжя.
Запорозька Січ під час Північної війни. Підтримка запорожцями гетьмана І.Мазепи. Зруйнування Чортомлицької Січі. Кам'янецька та Олешківська Січі.
Заснування Нової Січі. Військова структура і адміністративне управління. Соціальні відносини. Розвиток господарства.
Участь запорожців у російсько-турецьких війнах.
Побут, звичаї і культура запорожців.
Ліквідація Запорозької Січі. Задунайська Січ. Утворення Чорноморського козацтва. Переселення козаків на Кубань.
Заселення Слобідської України. Козацьке самоврядування у краї. Зміцнення влади козацької старшини і нагромадження нею земельної власності. Розвиток сільського господарства, промислів, ремесла, торгівлі. Обмеження і ліквідація козацького самоврядування на Слобожанщині. Закріпачення селянства.
Заселення та соціально-економічний розвиток Слобожанщини в історіографії: Д. Багалій, А. Слюсарський та ін.

Тема 6. Правобережні та західноукраїнські землі (друга половина XVII – XVIII ст.)

Історіографія та джерельна база теми.
Повернення Правобережжя до складу Речі Посполитої. Соціально-економічний розвиток правобережних та західноукраїнських земель. Тимчасове відновлення козацтва на Правобережжі. Політична ситуація в краї після Карловицького миру. Козацтво і визвольна боротьба на Правобережжі. С.Палій. Вступ на Правобережжя козацьких військ гетьмана І.Мазепи і фактичне об'єднання його з Лівобережжям. Відновлення польсько-шляхетської влади в 1714 р.
Організація слобід. Розвиток фільваркової системи господарювання. Відновлення панщини. Господарський розвиток Правобережжя та західноукраїнських земель в історіографії: О. Баранович, В. Маркіна, Є. Сташевський, І. Шульга.
Наростання селянського протесту.
Гайдамацький рух, його причини, характер, розмах. Коліївщина. М.Залізняк та І.Гонта. Історіографія гайдамацького руху. А. Скальковський, Т. Шевченко, П. Куліш, М. Максимович, Я. Шульгін, О. Лола.
Західноукраїнські землі під чужоземним пануванням. Рух опришків. О.Довбуш. Антифеодальні рухи XVIII ст. в історіографії – В. Грабовецький, І. Сергієнко, О. Єфименко, К. Гуслистий, І. Гуржій.
Закарпаття під владою Угорщини. Північна Буковина у складі Молдавії.

Тема 7. Розподіл українських земель між Російською та Австрійською імперією в другій половині XVIII ст.

Історіографія та джерельна база теми.
Перший поділ Речі Посполитої. Захоплення Австрією Галичини. Другий поділ Речі Посполитої. Включення Правобережної України до складу Російської імперії. Третій поділ Речі Посполитої. Приєднання Західної Волині до Росії. Поширення влади Австрії на Буковину.
Російсько-турецькі війни другої половини XVIII ст. і включення Північного Причорномор'я та Криму до складу Російської імперії. Заселення Півдня України та господарське освоєння причорноморських земель.

Тема 8. Українська культура в другій половині XVII – XVIII ст.

Історіографія та джерельна база теми.
Загальна характеристика розвитку української культури. Освіта і друкарство. Наука. Розвиток літератури. Г. Сковорода. Музика. Архітектура і образотворче мистецтво. Усна народна творчість.
Підпорядкування української церкви Москві.

Розділ IV. Українські землі в XIX – на початку XX ст.

Тема 1. Адміністративний устрій та соціально-економічний розвиток українських земель у складі Російської імперії в першій половині XIX ст.

Історіографія та джерельна база теми.
Адміністративно-територіальний устрій і чисельність населення. Розвиток товарних відносин і криза феодальної системи господарства. Стан сільського господарства. Поява нових галузей у промисловості. Початок промислового перевороту та зародження великої фабрично-заводської імперії. Розвиток мануфактур і ремесел. Торгівля, шляхи сполучення та транспорт.
Участь українського народу у війні 1812 р. та російсько-турецьких війнах першої половини XIX ст.
Загострення соціальних суперечностей. Селянські рухи. У.Кармалюк. Київська козаччина. Похід селян у Таврію за волею. Виступи робітних людей та військових поселенців.
Суспільно-політичний рух у Наддніпрянській Україні в перші десятиріччя XIX ст.
Декабристи в Україні. "Південне товариство". "Товариство об'єднаних слов'ян". Повстання Чернігівського полку. Вплив польського повстання 1830-1831 рр. на Україну.
Початок українського відродження. Кирило-Мефодіївське товариство: створення, склад, ідеологія, програмні документи. Т. Шевченко в українському національному русі. Вплив його творів на формування української національної ідеї.
Дореволюційна, радянська та сучасна історіографія проблеми (М. Грушевський, І. Гуржій, В. Голобуцький, П. Зайончковський, І. Лисяк-Рудницький, З. Когут, Я. Грицак)

Тема 2. Адміністративний устрій та соціально-економічний розвиток українських земель у складі Австрійської імперії в першій половині XIX ст.

Історіографія та джерельна база теми.
Адміністративний устрій та економічний розвиток Галичини, Північної Буковини та Закарпаття. Криза кріпосницького господарювання.
Суспільний рух. Початок національного відродження. "Руська трійця". Події революції 1848-1849 рр. на західноукраїнських землях. Головна Руська рада. Закарпатські "будителі".
Селянство в революції 1848-1849 рр. Лук'ян Кобилиця. Скасування панщини. Українці у першому австрійському парламенті.
Дореволюційна, радянська та сучасна історіографія проблеми (М. Возняк, М. Грушевський, І. Лисяк-Рудницький, Я. Грицак).

Тема 3. Розвиток культури на українських землях в першій половині XIX ст.

Історіографія та джерельна база теми.
Політика урядів Російської та Австрійської імперій в галузі культури та освіти.
Розвиток освіти і науки. Загальноосвітня школа. Зародження професійної освіти. Університетська освіта. Природничі та гуманітарні науки. Культурно-освітні заклади. Розвиток української літературної мови. Нова українська література. Т.Шевченко. Театральне мистецтво і музика. Архітектура. Скульптура. Образотворче мистецтво. Усна народна творчість.

Тема 4. Українські землі у складі Російської імперії в другій половині XIX ст.

Історіографія та джерельна база теми.
Кримська війна і Україна. Піднесення антикріпосницького руху. Підготовка селянської реформи.
Маніфест і Положення 19 лютого 1861 р. Особливості селянської реформи в різних районах України.
Реформи 60-70-х років: земська, судова, міська, фінансова, військова. Історичне значення реформ. Історіографія соціально-економічних реформ в Російській імперії.
Завершення промислового перевороту. Індустріальний розвиток українських земель у пореформену добу. Будівництво залізниць. Створення Донецько-Криворізького промислового району. Іноземний капітал у промисловому розвитку. Формування класів підприємців (буржуазії) та робітників.

Розвиток сільського господарства. Кріпосницькі пережитки в аграрному секторі економіки. Поглиблення соціального розшарування села. Селянський рух. Поява народників і "ходіння в народ". "Чигиринська змова". Народовольці в Україні.
Політика царського уряду в українському питанні. "Валуєвський циркуляр" 1863 р. Емський акт 1876 р.
Український національний рух. Українські громади. "Братство тарасівців". "Молода Україна". Активізація національного руху. Створення Революційної української партії (РУП). Український національний рух в історіографії.
Робітничий рух. Перші робітничі організації. Марксистські гуртки. Перші соціал-демократичні організації.

Тема 5. Українські землі у складі Російської імперії на початку XX ст.

Історіографія та джерельна база теми.
Соціально-економічне становище українських земель. Нові тенденції соціально-економічного розвитку. Монополії у промисловості і в банківській справі. Місце України в економічній системі Російської імперії.
Економічна криза 1900-1903 рр. Робітничий рух. Загострення аграрного питання. Масові селянські виступи.
Земсько-ліберальна опозиція царизму. Загальноросійські та українські партії в Україні. Українська політична думка на початку XX ст.: М. Грушевський, Д. Антонович, М. Міхновський, Д. Донцов.
Україна в демократичній революції 1905-1907 рр. Позиції політичних партій у революції. Робітничі страйки в Україні після "Кривавої неділі". Повстання на броненосці "Потьомкін". Жовтневий політичний страйк. Виникнення рад робітничих депутатів. Збройні виступи у Харкові, Олександрівську, на Донбасі. Селянські виступи.
Піднесення українського національного руху. Виникнення української преси. "Просвіти" в українському русі. Українська думська громада.
Третьочервневий переворот. Столипінська аграрна реформа. Економічні та політичні наслідки реформи. Формування селянського господарства фермерського типу. Масові переселення українських селян за Урал.
Діяльність українських партій і організацій після революції 1905-1907 рр. Товариство українських поступовців. Українське питання в Державній Думі.
Робітничий і селянський рух.

Тема 6. Українські землі в складі Австро-Угорської імперії в другій половині XIX - на початку XX ст.

Історіографія та джерельна база теми.
Економічний розвиток в Галичині, Північній Буковині та на Закарпатті. Стан сільського господарства та промисловості. Аграрне перенаселення. Становище робітників. Боротьба трудящих проти соціального гніту.
Початок масової трудової еміграції на Американський континент. Життя української діаспори за океаном.
Суспільно-політичний рух. Москвофіли і народовці. Виникнення українських партій у краї.
Радикалізація українського національно-визвольного руху в краї на початку XX ст. Українські організації – "Січ", "Сокіл", "Пласт". Кооперативний рух. Діяльність українських делегатів у Галицькому сеймі, Австрійському парламенті.

Тема 7. Україна в роки Першої світової війни

Історіографія та джерельна база теми.
Перша світова війна і українське питання. Війна та українські партії в Російській та Австро-Угорській імперіях. Спілка визволення України. Українські січові стрільці.
Воєнні дії на території України. Наслідки війни в Україні. Назрівання революційної кризи.

Тема 8. Культура України в другій половині XIX – на початку XX ст.

Історіографія та джерельна база теми.
Умови та особливості розвитку української культури на Наддніпрянській і Наддністрянській Україні.
Освіта: початкова, середня, вища. Культурно-освітні заклади. Діяльність "Просвіти".
Наука. Наукові товариства. Наукове товариство імені Шевченка.
Преса та книгодрукування.
Література: проза, поезія, драматургія.
Мистецтво. Український театр. Музика. Образотворче мистецтво. Архітектура. Зародження українського художнього кінематографу.
Розвиток народної творчості. Мистецтво кобзарів.

Здобутки та втрати української культури.

Розділ V. Україна в роки національно-демократичної революції та громадянської війни (1917-1920 рр.)

Тема 1. Революція 1917 – початку 1918 років в Україні

Історіографія та джерельна база теми.
Лютнева демократична революція і Україна. Політична боротьба та революційні виступи у березні – на початку липня 1917 р.
Розгортання національно-визвольного руху. Утворення Центральної Ради. М. Грушевський. І Універсал. Проголошення автономії України. ІІ Універсал Центральної Ради.
Назрівання політичної кризи (липень – жовтень 1917 р.). Збройний виступ самостійників у Києві. Корніловський заколот і Україна.
Жовтневе збройне повстання більшовиків у Петрограді. ІІІ Універсал Центральної Ради. Утворення Української Народної Республіки.
Перший Всеукраїнський з'їзд рад у Києві. З'їзд рад у Харкові. Утворення радянської УНР. Більшовицькі плани перебудови державного і суспільного ладу і початок їх втілення в життя.
Оголошення Раднаркомом Росії війни Центральній Раді. Боротьба за владу в Україні. IV Універсал Центральної Ради. Проголошення незалежності Української Народної Республіки.
Участь представників Центральної Ради в мирних переговорах у Брест-Литовську. Мирний договір УНР з країнами Четверного союзу. Зайняття німецькими та австро-угорськими військами України.
Місце Центральної Ради в історії України і причини її поразки.
Універсали Української Центральної Ради як історичне джерело. Брестський мирний договір як історичне джерело.
Українська Центральна Рада та її політика в історіографії. Утворення радянської УНР (або: проголошення радянської влади) в історіографії. Брестський мир в історіографії.

Тема 2. Україна в період Громадянської війни. Боротьба за збереження української державності (1918 – 1920 рр.)

Історіографія та джерельна база теми.
Криза Центральної Ради навесні 1918 р. Гетьманський переворот. Українська держава за гетьманування П. Скоропадського.
Директорія. Відновлення Української Народної Республіки. С. Петлюра. В. Винниченко. Друга війна УНР і Радянської Росії. Поразка військових та Директорії.
Антантівські війська на півдні України і в Криму та їх відступ і евакуація.
Радянська влада в Україні наприкінці 1918 – у першій половині 1919 р. Прийняття першої Конституції УСРР. Діяльність більшовиків з утвердження монопольного панування в суспільстві. Політика "воєнного комунізму". Селянський повстанський рух проти політики більшовиків. Н. Махно, М. Григор'єв, Д. Терпило (Зелений).
Революційні події 1918 р. на західноукраїнських землях. Утворення Західноукраїнської Народної Республіки. Акт злуки УНР та ЗУНР 22 січня 1919 р. Війна з Польщею. Визвольний рух у Північній Буковині та на Закарпатті.
Україна у другій половині 1919 р. Наступ денікінських військ. Денікінський режим в Україні. Директорія і Українська Галицька Армія в боротьбі за збереження УНР. Повстанський рух в тилу денікінських військ. Визволення України від денікінців.
Радянська влада в Україні наприкінці 1919 – у 1920 р. ЦК РКП(б) і Україна. Державне і господарське будівництво в УСРР. Утвердження однопартійної системи влади. Посилення політики "воєнного комунізму". Продовження селянської повстанської боротьби проти більшовиків.
Варшавський договір С. Петлюри з Ю. Пілсудським. Радянсько-польська війна 1920 р. Ризький мир.
Розгром білогвардійських військ Врангеля. Кінець армії УНР.
Революція і Громадянська війна 1917 – 1920 рр. в історії України.
Конституція УРСР як історичне джерело. Основні джерела з історії радянської модернізації України. Джерела про голодомор 1932-1933 рр.

Масові репресії 1930-х рр. в Україні в історіографії. Здійснення індустріалізації в Україні в історіографії. Історіографія колективізації в Україні. Голодомор 1932-1933 рр. в історіографії. Доля українізації в 1930-і рр. і „розстріляне відродження" в історіографії.

Розділ VI. Україна у міжвоєнний період. Становлення тоталітарної системи (1921-1939 рр.)

Тема 1. УСРР у період здійснення нової економічної політики (1921-1928 рр.)

Історіографія та джерельна база теми.
УСРР після закінчення Громадянської війни: міжнародне та внутрішнє становище України.
Перехід до нової економічної політики.
Другий зимовий похід армії УНР. Ліквідація селянського повстанства.
Голод 1921-1923 рр.
Вхождження УСРР до складу СРСР.
Відбудова народного господарства на принципах непу.
Національно-державне будівництво. Українізація: її мета та труднощі.
Розвиток культури: заходи з ліквідації неписьменності, народна освіта, культурно-освітня робота, підготовка спеціалістів, вища школа, стан науки, література і мистецтво.
Суспільно-політичне життя. Утвердження більшовицької диктатури. Ліквідація інших політичних партій. Посилення антирелігійної боротьби. Боротьба за лідерство в більшовицькому керівництві і участь в ній членів КП(б)У. Розширення повноважень Державного політичного управління (ДПУ).
Проголошення курсу на індустріалізацію. Обмеження чинності принципів непу.

Тема 2. Прискорена індустріалізація і насильницька колективізація. Тоталітарна система (1929 – 1938 рр.)

Історіографія та джерельна база теми.
Суперечливість суспільно-політичного розвитку. Завершення формування тоталітарної системи. Тоталітарна система в Україні. Великий терор. Атмосфера страху.
Прискорена індустріалізація. Наростання адміністративно-командних методів у господарській діяльності. Наслідки індустріалізації.
Перехід до суцільної колективізації. Проведення форсованої насильницької колективізації. "Розкуркулення". Дезорганізація сільськогосподарського виробництва.
Голодомор 1932-1933 рр. Нищення селянства та його наслідки.
Стан культури. Культура і сталінський режим. Згортання українізації. Нищення української інтелігенції Ліквідація неписьменності. Розвиток шкільної освіти. Культурно-освітня робота. Підготовка спеціалістів. Наука. Література і мистецтво.
Суспільно-економічне становище народних мас. Конституція СРСР 1936 р. Конституція УСРР 1937 р. Розходження між проголошеними гаслами і дійсним життям. Зміни чисельності і соціальної структури населення. Оплата праці і реальні доходи населення. Житлове і комунальне будівництво. Медичне обслуговування.
Питання про характер радянського суспільства.

Тема 3. Західноукраїнські землі у міжвоєнний період (1921-1939 рр.)

Історіографія та джерельна база теми.
Розподіл західноукраїнських земель між Польщею, Румунією і Чехословаччиною.
Стан економіки. Матеріальне становище населення.
Політичний і національний гніт. Суспільно-політичне життя. Легальні українські партії. Комуністичні організації. Організація українських націоналістів.
Карпатська Україна.
Прогресивна преса, письменники, вчені у суспільно-політичному і культурному житті західноукраїнських земель.

Розділ VII. Україна під час другої світової війни (1939-1945 рр.)

Тема 1. Початок Другої світової війни та радянізація Західної України (1939-1941 рр.).

Історіографія та джерельна база теми.
Хронологічні рамки та періодизація Другої світової війни. Радянсько-німецькі договори 1939 р. Вторгнення РСЧА до Галичини й Західної Волині. Включення Західної України до складу УРСР. Методи радянізації західних областей України.

Тема 2. Окупаційний режим в Україні та колаборація.

Історіографія та джерельна база теми.
Встановлення «Нового порядку». Управління окупованими територіями. Геноцид народів України. Окупанти і місцеве населення. Колабораціонізм: співпраця з окупантами задля виживання та з антирадянських переконань. Мобілізаційні заходи влітку 1941 р.: евакуація населення та матеріальних цінностей; руйнування промислових об'єктів, транспортної інфраструктури та житлового фонду; мінування культурних об'єктів.

Тема 3. Проста людина в умовах війни.

Історіографія та джерельна база теми.
Воєнне повсякдення. Українські остарбайтери у роки Другої світової війни. Умови життя в тилу: біженці, голод, бомбардування, бездомність внаслідок руйнування жител, деморалізація внаслідок страху за власне життя. Трагедія Голокосту. Умови життя в евакуації: жіноча й підліткова праця за нормами воєнного стану; напівголодні дитячі будинки. Тиск радянської та німецької пропаганди

Тема 4. Війна і народ: трагічне та героїчне.

Історіографія та джерельна база теми.
Управління країною в роки війни. Евакуація та перебудова країни на військовий лад. «Світова революція» VS «Вітчизняна війна». Патріотизм – один з найважливіших факторів Перемоги.

Тема 5. Перемога у Великій Вітчизняній війні та її історичне значення.

Історіографія та джерельна база теми.
Масштаби війни та наслідки війни. Внесок України у перемогу антигітлерівської коаліції. Втрати України у війні. Герої України. Кримська (Ялтинська) конференція про східний кордон Польщі. Входження Закарпаття до складу УРСР. Історичне значення Перемоги у Великій Вітчизняній та Другій світовій війнах. Спірні моменти в історичній пам'яті українців, поляків та євреїв про Другу світову війну та перші повоєнні роки. Увічнення пам'яті героїв і жертв війни; повернення замовчуваної в СРСР пам'яті про Голокост і Волинську трагедію. Дискусії навколо сучасних інтерпретацій війни.

Розділ VIII. Україна у другій половині 1940-х – на початку 1990-х рр.

Тема 1. Зміни в територіальному обширі України та післявоєнна відбудова народного господарства УРСР.

Історіографія та джерельна база теми.
Повоєнне визначення кордонів та зміни у складі населення. Становище та відбудова народного господарства. Визначення пріоритетів в економічній політиці та їх закріплення в завданнях четвертої п'ятирічки. Важка ціна відбудови. Становище промисловості та індустріалізація. Становище у сільському господарстві. Насильницька колективізація в західноукраїнських землях. Голодомор 1946-1947 рр. Аграрна криза початку 1950-х років. Грошова реформа 1947 р. й відміна карткової системи. Чисельність населення та адміністративний поділ української території станом на середину 1950-х рр.

Тема 2. Тимчасова лібералізація політичного життя в 1953-1964.

Історіографія та джерельна база теми.

Радянський тоталітаризм. Зміст хрущовської «відлиги»: причини, хід, наслідки. Тимчасова лібералізація тоталітарної системи. Суперечності в партійно-державному апараті та їх причини. Декларація про «повну й остаточну перемогу соціалізму» на XXI з'їзді КПРС; підготовка й ухвалення нової програми КПРС – «програми побудови комунізму». Утопійний характер нової програми та 7-річного плану економічного розвитку. Пропагандистська кампанія з прищеплення уявлень про наближення комунізму; реакція на цю пропаганду в масовій свідомості.

Тема 3. Народне господарство УРСР в 1953-1964 рр.

Історіографія та джерельна база теми.
Курс на прискорення науково-технічного прогресу в промисловості та його результати. Успіхи в освоєнні космосу та використанні атомної енергії в мирних цілях. Диспропорція в господарському розвитку УРСР. Перетворення України на всесоюзний центр важкої індустрії; прискорений розвиток військово-промислового комплексу та внесок українських підприємств у початок освоєння космосу. Заходи з подолання аграрної кризи. Розширення прав союзних республік в управлінні економікою. Перехід від галузевого до територіального принципу управління промисловістю. Перебудова системи управління сільським господарством.

Тема 4. Соціальний сектор та матеріальний рівень життя населення в 1953-1964 рр.

Історіографія та джерельна база теми.
Соціальні реформи середини 1950 – середини 1960-х рр.: підвищення соціальної захищеності громадян, зменшення податків, паспортизація та пенсійне забезпечення селян, скорочення робочого дня. Розвиток мережі закладів громадського харчування. Матеріальний рівень життя: хронічний дефіцит товарів широкого вжитку, спекуляція. Від комунального житла до квартир сімейного типу: черги на квартиру. Модернізація повсякденного побуту: розвиток телебачення; поява холодильників і пральних машин. Специфіка радянської системи розподілу суспільних благ: привілеї партійної та державної номенклатури. Форсована атеїстична кампанія, закриття храмів. Ідеологічна кампанія пропагування «радянського способу життя» та морального кодексу «будівника комунізму» і зворотна хвиля молодіжного протесту: «стиляги», джаз і рок-н-рол як прояви контркультури.

Тема 5. Культура та наука УРСР в лещатах ідеології в 1946-1953 рр.

Історіографія та джерельна база теми.
Загальносоюзні ідеологічні кампанії та їхні прояви в Україні: боротьба з «космополітами»; «ждановщина»; кампанія боротьби з «буржуазним націоналізмом» 1951-1952 рр. Постанови 1946-1948 рр. з питань літератури та мистецтва. «Наукові дискусії» з філософії, політекономії, мовознавства та біології. Кампанія боротьби із «космополітизмом» та «низькопоклонством перед Заходом». Волюнтаризм в управлінні наукою: «лисенківщина», розгром генетики й нападки на кібернетику. Обов'язковість принципу «партійності» в гуманітарних і суспільних науках; утвердження концепції ролі Росії у зближенні радянських народів. Міфологізація історії українсько-російських стосунків напередодні відзначення 300-ліття Переяславської ради.

Тема 6. Культура в УРСР в другій половині 1950-х – першій половині 1960-х років.

Історіографія та джерельна база теми.
Державна політика в галузі науки та мистецтва. Досягнення радянських вчених. Реформи системи вищої та середньої освіти. «Відлига» в літературі та мистецтві. Явище «шістдесятництва»: загальна характеристика. Лібералізація культурного життя: послаблення ідеологічного тиску та вибіркове повернення репресованих імен в літературний обіг.

Тема 7. Політичний режим в добу Л. Брежнєва.

Історіографія та джерельна база теми.
«Тихий переворот» у владній верхівці, усунення Микити Хрущова Проголошення принципу «колективного керівництва». Компартійно-радянська номенклатура України у відносинах з центром. Криза комуністичної ідеології. Концепція «розвинутого соціалізму». Конституція СРСР 1977 р. і УРСР 1978 р.

Тема 8. Народне господарство УРСР у складі єдиного народногосподарського комплексу СРСР.

Історіографія та джерельна база теми.

Економічний сектор в 1964-1985 рр. Перетворення економічного простору СРСР у єдиний народногосподарський комплекс. Вичерпання екстенсивних факторів економічного росту. Реформа Либермана-Косигіна 1965 р. Причини провалу економічних реформ. Органічна нездатність тоталітарної системи до реформування. Прогресуюче відставання в галузі техніки і нових технологій. Світова енергетична криза 1970-х рр. та її наслідки в СРСР та Україні; господарство УРСР наприкінці 1970-х – на початку 1980-х рр.: диспропорції в розвитку галузей промисловості; домінування військово-промислового комплексу й дефіцит товарів широкого вжитку; прогресуюча збитковість сільського господарства.

Тема 9. Соціальний сектор в 1964-1985 рр. Культурний процес у добу «застою».

Історіографія та джерельна база теми.
Урбанізаційні процеси та зростання числа мешканців міст; етнічний склад великих міст, їхня прогресуюча русифікація. Загальні зміни в соціальній та національній структурі населення Соціальна та національна структура УРСР. Зростаюча урбанізація суспільства. Основні напрямки та пріоритети соціальної політики. Матеріальний рівень життя міського та сільського населення. Здобутки української культури. Розвиток науки. Перехід до загальної середньої освіти. Засоби ідеологічного і політичного впливу на інтелігенцію. Русифікація освіти й культури.

Тема 10. Суспільство «доби застою»: ілюзія стабільності і подвійна мораль.

Історіографія та джерельна база теми.
Ключові постаті «доби застою». Розбудова державного патерналізму: система соціального захисту в освіті, охороні здоров'я та житловій політиці. Штучне заниження цін на продукти і товари першої необхідності. Апологія радянського благополуччя у візуальній пропаганді; пропагування через засоби масової інформації відчуття впевненості у завтрашньому дні. Використання болючої пам'яті про війну для прищеплення негативного образу «імперіаліста - палія війни», система обмежень на контакти із західним світом. Лицемірний характер суспільної моралі: гасло рівності всіх членів суспільства та розквіт побутових привілеїв і кар'єрних можливостей панівної верхівки. Лицемірне ставлення до «народного майна»: декларації та масове розкрадання. Фальшивий інтернаціоналізм: гасла «братерської солідарності трудящих» і прихований антисемітизм. Подвійне життя пересічного українця: членство в комсомолі та компартії як необхідна умова професійної кар'єри та антирадянські «кухонні розмови.

Тема 11. Дисидентський рух та повсякденний спротив в УРСР.

Історіографія та джерельна база теми.
Визначення, течії, хронологічні рамки, періодизація. Правозахисний рух. Самвидав. Теорія повсякденного спротиву Д. Скотта. Сміх як вияв повсякденного спротиву в СРСР. Неофіційна музична культура. Молодіжна субкультура та ін.

Розділ IX. Україна в 1991 – 2015 рр.

Тема 1. Перебудова та перерастання перебудови в антикомуністичну демократичну революцію

Історіографія та джерельна база теми.
Зміст терміну «перебудова». Поглиблення системної кризи радянського суспільства. Провал курсу на прискорення темпів економічного розвитку. Екологічна криза. Катастрофа на ЧАЕС. Поняття «гласності». Послаблення цензури. Посилення інтересу в суспільстві до «білих плям» радянської історії. Втрата важелів контролю з боку комуністичної партії за громадсько-політичною активністю мас. Поява «неформальних організацій». Конституційна реформа 1988 р. Вільні вибори 1989-1990 рр. в органи радянської влади. Фактична втрата монополії КПРС на владу. Поява політичних партій. Народний рух України. Серпневий (1991 р.) заколот і його провал. Заборона Компартії України. Проголошення Акта незалежності України. Результати Всеукраїнського референдуму 1 грудня 1991 р. Розпад СРСР. Утворення СНД.

Тема 2. Економіка 1991-2015

Історіографія та джерельна база теми.
Причини економічної кризи 1990-х років, затримки ринкових реформ. Поняття «перехідної економіки», «приватизації економіки». Труднощі на шляху роздержавлення економіки. Обставини і джерела формування олігархічних груп, шляхи нагромадження капіталу «нових багатих». Включення населення у ринкові відносини, зростання малого й середнього

бізнесу та його форми. Власники підприємств і працівники: труднощі в налагодженні соціального партнерства. Соціальні наслідки економічної нестабільності, майнове розшарування суспільства, групи людей за межею бідності, проблема пенсіонерів і бездомних («бомжів»). Зміна ціннісних орієнтацій та моральних критеріїв, кримінальні угруповання та кримінальні війни середини 1990-х рр. і поступове приборкання криміналітету. Урядові програми «Економічне зростання – 1997», «Програма діяльності Кабінету міністрів 1998 р.», Національна програма «Україна – 2010», «Реформи заради добробуту». Проблема землі як об'єкта приватної власності. Стан основних галузей народного господарства. Проблема реструктуризації виробництва і конверсії. Енергетична безпека України.

Тема 3. Політичне життя в Україні в 1991-2015рр.

Історіографія та джерельна база теми.
Проблема розподілу влади на початку 1990-х років. Влада та опозиція. Політичні партії України. Проблема формування нації. Конституційна реформа. Парламентські вибори 1994, 1999, 2002, 2006, 2007 рр. Президентські вибори 1994, 1999, 2004 рр. Дискусії довкола формування національних пріоритетів та державної стратегії: представлення розбіжних позицій та їхньої аргументації. Зовнішня політика України в 1991-2010 рр. Сучасне геополітичне становище України. Формування основ зовнішньої політики та геополітичне становище України. Основні завдання, напрями та пріоритети зовнішньополітичної діяльності України. Основні принципи та практика зовнішньої політики України наприкінці XX - на початку XXI ст. «Багатовекторність», її переваги та вади. Україна в міждержавних об'єднаннях та в міжнародних організаціях. Україна і міжнародні організації. Участь України у миротворчій діяльності. Реалізація відносин стратегічного партнерства України. Внутрішні реформи як умова європейського майбутнього України.

Тема 4. Суспільство України в 1991-2015 рр.

Історіографія та джерельна база теми.
Соціальні проблеми. Поняття середнього класу. Труднощі у зростанні середнього класу і фермерів. Матеріальне становище трудящих. Проблема безробіття. Масові невиплати заробітної плати. Становлення форм громадянського суспільства: неурядові організації та спілки, проблема незалежності засобів масової інформації. Соціальна диференціація суспільства, поява нових соціальних груп. Нерівномірність зростання доходів населення та цін у процесі становлення ринкових відносин; «прожитковий мінімум» і реалії повсякдення. Динаміка зростання оплати праці та доходів; проблеми зайнятості й безробіття. Занепад радянської системи соціального захисту й нагальна потреба реформування системи охорони здоров'я. Труднощі виживання пенсіонерів та дискусії довкола пенсійної реформи. Масові виїзди за кордон у пошуках краще оплачуваної праці. Зміни пріоритетів молоді: неформальні сім'ї та зниження народжуваності. Відмінності в життєвих стандартах заможних і пересічних груп населення. Початок державотворчих процесів. Заснування Збройних сил. Дострокові вибори до Верховної Ради та вибори Президента України. Прийняття державної символіки, формування Інституту громадянства. Ухвалення Конституції 1996 р. та змін до неї. Приватизація засобів виробництва. Лібералізація цін. Грошова реформа. Диференціація суспільства. Інтегрування України в європейське та світове співтовариство. Соціально- економічне та культурне життя. «Газові» та «торгівельні війни» з Росією. «Революція Гідності». Агресія Росії проти України. Анексія Криму. Президентські вибори 2014 р. Антитерористична операція. Угода про асоціацію з Європейським Союзом (ЄС).

Рекомендовані джерела та література

- Апанович О. Гетьмани України і кошові отамани Запорозької Січі. – К., 1993.
- Багалій Д. Історія Слобідської України. – Харків, 1991.
- Баленок В.С. Червона калина – Україна. Питання української державної символіки. – Львів, 2003.
- Бандера С. Перспективи української революції: Зб. творів. – Мюнхен, 1978.
- Бантиш-Каменський Д. История Малой России – К., 1993.
- Безотосний М. Україна в добу сталінщини: Історія опору. – К., 2002.
- Белебеха І. Україна і комунізм. – Харків, 2000.
- Бенько О. Державно-правові аспекти політичного терору в Україні (1917 – 1953 рр.). – К., 1994.
- Білас І. Репресивно-каральна система в Україні. 1917-1953. Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз. Кн.1-2. – К., 1994.
- Білокінь С. Масовий терор як засіб державного управління в СРСР (1917-1941 рр.). – К., 1999.
- Бойко О. Історія України в XX ст. (20-90-ті роки) – Ніжин, 1994.
- Борисенко В. Курс української історії з найдавніших часів до XX століття. – К., 1996.
- Великий українець: Матеріали з життя та діяльності М.Грушевського. – К., 1992.

- Верстюк В., Дзюба О., Репринцев В. Україна від найдавніших часів до сьогодення. Хронологічний довідник. – К., 1995.
- Веселова О., Марочко В., Мовчан О. Голодомори в Україні 1921-1923. 1932-1933. 1946-1947. Злочини проти народу. – К., 2000.
- Вєтров Р. Політичні партії України на початку XX століття (1900-1925 рр.). – Дніпродзержинськ, 1997.
- Винар Л. Михайло Грушевський – історик і будівничий нації. – К., 1995.
- Винниченко В. Заповіт борцям за визволення. – К., 1991.
- Винниченко І. Україна 1920-1980-х: депортації, заслання, виселання. – К., 1995.
- Винокур О., Трубчанінов С. Давня і середньовічна історія України. – К.,1996.
- Вівчарик М.М. Українська нація: витоки, становлення і сьогодення: Навч.посіб. – К., 2003. – 280 с.
- Годьмаш П. Подкарпатская Русь и Украина. – Ужгород, 2003.
- Голобуцький В. Запорозьке козацтво. – К., 1994.
- Грицак Я. Дух, що тіло рве до бою...: Спроба політичного портрету Івана Франка. – Львів: Світ, 1990.
- Грицак Я. Життя, смерть та інші неприємності. – К.: Грані-Т, 2010.
- Грицак Я. Нарис історії України. Формування модерної української нації XIX-XX століття. – К., 1996.
- Грицак Я. Нариси Історії України: Формування модерної української нації XIX-XX ст. – Київ: Генеза, 2000.
- Грицак Я. Страсті за націоналізмом. – Київ: «Критика», 2004.
- Грушевский М. Очерк истории украинского народа. – К., 1991.
- Грушевський М. Ілюстрована історія України. – К., 1992.
- Грушевський М. Історія України-Руси - т.I-X. – К., 1990-1997.
- Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть. – К., 1991.
- Гунчак Т. Симон Петлюра. – К., 1997.
- Гунчак Т. Україна. Перша половина XX століття: Нариси політичної історії. – К., 1993.
- Державний центр Української Народної Республіки в екзилі: статті і матеріали. – К., 1993.
- Дзюба І. Інтернаціоналізм чи русифікація. – К., 1991.
- Дзюба І. Між культурою і політикою. – К., 1998.
- Донцов Д. Історія розвитку української державної ідеї – К., 1991.
- Донцов Д. Націоналізм. // Твори – т.I – Львів, 2001.
- Дорошенко Д. Нарис історії України – т.1-2. – К., 1991.
- Енциклопедія українознавства: т.1-10. – Львів. 1993-2000.
- Енциклопедія української діаспори – т.1-7. – К., 1995.
- Ефименко А. История украинского народа. – К., 1990
- Заставний Ф. Українська діаспора. Розселення українців у зарубіжних країнах. – Львів, 1991.
- История Русов или Малой России. – К., 1991.
- Ісаєвич Я. Братства та їх роль в розвитку української культури XVI-XVIII ст. – К., 1966.
- Історія суспільних рухів і політичних партій в Україні (XIX ст.-1920 р.). – Львів, 1993.
- Історія України в особах. IX-XVIII ст. – К., 1993.
- Історія України в особах. XIX-XX ст. – К., 1995.
- Історія України: Нове бачення – т. 1-2. – К., 1995-1996.
- Історія українського війська – т. 1-2. – Львів, 1992-1993.
- Історія української еміграції. – К., 1997.
- Історія української культури. – К., 1994.
- Калініченко В.В., Рибалка І.К. Історія України. Ч.III. 1917-2003. Підручник для студентів історичних спеціальностей вищих навчальних закладів. – Харків, 2004.
- Кардаш П. Злочин: Політичні злочини проти українства від Петра I і до незалежності 1991 р. – К., 2003.
- Касьянов Г. В. Danse macabre: голод 1932–1933 років у політиці, масовій свідомості та історіографії (1980-ті — початок 2000-х). – К., 2010.
- Корбут С. Симон Петлюра. – Львів, 1991.
- Котляр М., Кульчицький С. Довідник з історії України. – К., 1996.
- Кравченко Б. Соціальні зміни і національна свідомість в Україні XX ст. – К., 1997.
- Красівський О. Східна Галичина і Польща в 1918-1923 рр. Проблеми взаємовідносин. – К., 1998.
- Крип'якевич І. Історія України. – Львів, 1992.
- Кугутяк М. Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (XIX-1939). – Івано-Франківськ, 1993.
- Кульчицький С. Комунізм в Україні: Перше десятиріччя (1919-1928). – К., 1996.
- Лизанчук В. Навічно кайдани кували: факти, документи, коментарі про русифікацію в Україні. – Львів, 1995.
- Лисак-Рудницький І. Історичне есе – т.1-2. – К., 1994.

- Лисак-Рудницький І. Нариси з історії нової України. – Львів, 1992.
- Литвин В., Мордвінцев В., Слюсаренко А. Історія України. Навч.посібник. – К., 2002.
- Литвин М., Науменко К. Історія галицького стрілецтва. – Львів, 1991.
- Литвин С. Суд історії: Симон Петлюра і петлюрівці. – К., 2001.
- Літопис УПА – т.1-9. – Торонто-Львів, 1991-1992.
- Лукінюк М.В. Обережно: міфи ! Спроба системного підходу до висвітлення фальшувань історії України. – К., 2003.
- Маланюк Є. Нариси з історії нашої культури. – К., 1992.
- Нариси з історії українського національного руху. – К., 1994.
- Нариси історії Закарпаття – т.1-2. – Ужгород, 1993-1995.
- Нариси історії української інтелігенції (перша половина XX ст.) – Кн.1-3. – К., 1994.
- Національні процеси в Україні. Історія і сучасність. Довідник – ч.1-2. – К., 1997.
- Незалежність України: історичні витоки і перспективи. – К., 1997.
- Нікольський В. Репресивна діяльність органів державної безпеки СРСР в Україні (кін.1920-х-1950-ті рр.). – Донецьк, 2003.
- Огієнко І. Історія українського друкарства. – К., 1994.
- Огієнко І. Українська культура. Коротка історія культурного розвитку українського народу. – К., 1991.
- Оглоблін О. Українська історіографія 1917-1956. – К., 2003.
- Озенбашлы А. Трагедия Крыма: Из истории трагической судьбы крымско-татарского народа. – Симферополь, 1995.
- Пастернак О. Пояснення Тризуба, герба Великого Київського князя Володимира Святого. – К., 1991.
- Пащенко В. Православ'я в новітній історії України. – Полтава, 1997.
- Петлюра С. Спомин. – К., 1993.
- Петлюра С. Статті. – К., 1993.
- Політична історія України XX століття – т.1-6. – К., 2002-2004.
- Полонська-Василенко Н. Історія України – т. 1-2. – К., 1992.
- Пономарьов А. Українська етнографія. Курс лекцій. – К., 1994.
- Потульницький В. Українська і всесвітня історія: Історіософія світової та української історії XVII-XX ст. – К., 2002.
- Рибалка І. Історія України. Підручник для студентів історичних спеціальностей вищих навчальних закладів – ч.1-2. – Харків, 1995-1997.
- Російщення України. – К., 1992.
- Рубльов О., Черненко Ю. Сталінщина і доля західноукраїнської інтелігенції: 20-50-ті роки XX ст. – К., 1994.
- Рудницький С. Чому ми хочемо самостійної України. – Львів, 1994.
- Семчишин М. Тисяча років української культури. Історичний огляд культурного процесу. – К., 1993.
- Сергійчук В. Національна символіка України. – К., 1992.
- Січинський В. Чужинці про Україну. – К., 1992.
- Слюсаренко А., Гусєв В., Литвин В. та ін. Новітня історія України (1900-2000): Підручник для історичних спеціальностей вузів. – К., 2002.
- Слюсаренко А., Томенко М. Історія української конституції. – К., 1993.
- Субтельний О. Україна: історія – К., 1993.
- Супруненко В. Ми – українці. Енциклопедія українознавства. – Дніпропетровськ, 2003.
- Танцюра В., Греченко В., Калініченко В. та ін. Політична історія України: Посібник для вузів. – К., 2002.
- Терещенко Ю., Курило В. Історія України: Навчальний посібник. – Кн.2.- К., 1995.
- Тисяча років української суспільно-політичної думки – т.1-9. – К., 2001.
- Трощинський В., Шевченко А. Українці в світі. // Україна крізь віки – т. 15. – К., 1999.
- Україна у XX столітті (1900-2000): Збірник документів і матеріалів. – К., 2000.
- Українська культура. Лекції за ред. Д.Антоновича. – К., 1993.
- Українська суспільно-політична думка в XX столітті: Документи і матеріали – т.1-3. – Мюнхен, 1983.
- Українське козацтво: Мала енциклопедія. – Київ, Запоріжжя. 2002.
- Українські січові стрільці. 1914-1920. – Львів, 1991.
- Ульяновський В., Крижанівський О., Плохій С. Історія церкви та релігійної думки в Україні. Кн.1-3. – К., 1994.
- Чижевський Д. Історія української літератури. Від початків до доби реалізму. – К., 1996.
- Чоповський В. Українська інтелігенція в національно-визвольному русі на Західній Україні (1918-1939). – Львів, 1993.
- Чумак В. Україна і Крим: Спільність історичної долі. Феномен на межі Європи та Сходу. – К., 1993.
- Шаповал Ю. Україна XX століття: Особи та події в контексті важкої історії. – К., 2001.
- Щербак В.О. Українське козацтво: формування соціального стану : Друга половина XV – середина XVII ст. – К., 2000.
- Яворницький Д. Історія запорозьких козаків – т. 1-3. – Львів, 1990-1992.

- Яковенко Н. М. Вступ до історії = An Introduction to History" – Київ : Критика, 2007.
- Яковенко Н. М. Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII століття". - Київ: Генеза, 1997.
- Яковенко Н. М. Паралельний світ : Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI - XVII ст. – Київ: Критика, 2002.
- Яковенко Н. М. Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII століття. Волинь і Центральна Україна". – Київ: Наукова думка, 1993.
- Ярош Б. Тоталітарний режим на західноукраїнських землях. 30-50-ті роки XX століття. (Історико-політичний аспект). – Луцьк, 1995.

ІІ ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ

РОЗДІЛ 1. ІСТОРІЯ СТАРОДАВНЬОГО СХОДУ

1.Вступ до історії стародавнього Сходу.

Предмет, географічні та хронологічні межі історії Стародавнього Сходу. Вплив географічного середовища на процес державотворення на Стародавньому Сході. Характер та особливості давньосхідного суспільства та держави. Джерела з історії Стародавнього Сходу: твори античних авторів та Біблія, пам'ятки давньосхідного письма, пам'ятки матеріальної культури. Вивчення проблем історії Стародавнього Сходу зарубіжними та вітчизняними істориками. Формаційний та цивілізаційний підходи до розгляду історії Стародавнього Сходу. Основні теорії та концепції немарксистського сходознавства. Спільне та особливе в розвитку цивілізацій Стародавнього Сходу. Основні етапи давньосхідної історії. Взаємовідносини східної та античної цивілізацій. Найважливіші досягнення культури народів Стародавнього Сходу. Внесок Сходу в світову культуру.

2. Стародавня Месопотамія.

Джерела з історії Месопотамії в давнину. Дешифровка месопотамського клинопису. Історія археологічних досліджень на території Межиріччя.

Природні умови та населення Месопотамії в давнину. "Номові" держави Шумеру та Аккаду в ранньодинастичний період. Реформи Уруінімгіни в Лагаші.

Об'єднання Шумеру та Аккаду Саргоном Давнім, держава Саргонідів. Месопотамія під владою кутіїв. Соціально-економічний та політичний лад держави III династії Уру.

Піднесення Вавилону та утворення Старовавилонського царства. Економіка та соціально-політичний лад Вавилонії за Хаммурапі. Занепад Старовавилонського царства та завоювання Вавилонії касситами. Південна Месопотамія в XVI – XII ст. до н. е.

Ассирія в XX – XVI ст. до н.е. Держава Мітанні в XVI – XIII ст. до н.е. Розвиток Ассирії в XVI – XI ст. до н.е. Зовнішня політика Ассирії в X – першій половині VIII ст. до н.е. Реформи Тиглатпаласара III. Завоювання ассирійців в VIII – VII ст. до н.е. Загибель Ассирії.

Утворення Нововавилонського царства. Особливості економічного та соціально-політичного ладу Нововавилонського царства. Зовнішня політика Навуходоносора II. Послаблення Вавилону за Набоніда. Завоювання Вавилонії персами.

Культура Стародавньої Месопотамії. Письмо, його виникнення та розвиток. Література. Архітектура та мистецтво. Наукові знання. Релігія.

3. Іран в давнину.

Джерела з Історії Ірану та Середньої Азії. Елам в IV – II тис. до н.е. Північно-Західний Іран в II тис. до н.е. Елам в I тис. до н.е. Проблема походження іранських племен. Мідійська держава.

Утворення персидської держави Ахеменідів. Завоювання персів у VI ст. до н.е. Реформи Дарія I. Війни з греками, загибель держави персів. Культура стародавніх персів. Зороастризм.

4. Стародавній Єгипет.

Джерела з історії Стародавнього Єгипту. Історія археологічних досліджень на території Єгипту. Дешифровка

давньоєгипетського письма. Періодизація історії Стародавнього Єгипту. Природні умови та населення Північно-Східної Африки в давнину. Номові держави та боротьба за об'єднання Єгипту в IV тис. до н.е.

Єгипет при фараонах I та II династій. Соціально-економічний та політичний лад Єгипту Старого царства. Будівництво пірамід. Перший перехідний період.

Економічний та соціально-політичний розвиток Єгипту Середнього царства. Нашестя гіксосів та другий перехідний період.

Особливості соціально-економічного ладу Єгипту Нового царства Завоювання фараонів XVIII династії. Релігійно-політична реформа Аменхотепа IV та її наслідки. Єгипет в період правління фараонів XIX та XX династій. Війни з хеттами, "народами моря". Занепад Єгипетської держави.

Єгипет в I тис. до н.е. Економіка та соціально-політичні відносини в Єгипті Пізнього царства.

Культура Стародавнього Єгипту. Виникнення та розвиток письма. Література. Архітектура та образотворче мистецтво. Наукові знання. Давньоєгипетська релігія.

5. Стародавня Індія.

Джерела з історії Стародавньої Індії. Природні умови та населення Індії в давнину. Цивілізація Мохенджо-Даро та Хараппи. Заселення Північної Індії аріями. Виникнення держав у долині Гангу. Система варн, проблема їх походження. Магадха в середині I тис. до н.е., утворення держави Нандів.

Греко-македонське вторгнення в Індію та його історичне значення. Утворення Імперії Маур'їв, її економіка та соціально-політичний лад. Індія в кушано-гуптський період.

Культура Стародавньої Індії. Література. Драматургія та театр. Архітектура й образотворче мистецтво. Наукові знання. Релігійні системи Стародавньої Індії: ведизм, буддизм, індуїзм.

6. Стародавній Китай.

Джерела з історії Стародавнього Китаю. Періодизація давньокитайської історії. Природні умови та давнє населення. Виникнення держави Шан-Інь, господарське життя інців. Зовнішня політика правителів держави Шан-Інь. Занепад держави Шан-Інь.

Китай у період Західного та Східного Чжоу. Боротьба між державами Китаю в період Чжаньго.

Реформи Шан Яна в царстві Цінь. Ідеологічна боротьба в Китаї у VI-III ст. до н.е., поява філософських вчень та шкіл.

Заснування імперії Хань. Внутрішня політика перших імператорів. Формування основ конфуціанської імперії. Правління У-ді та його реформи. Зовнішня політика Ханьської імперії у II-I ст. до н.е. Назрівання соціально-політичної кризи імперії. Реформи Ван Мана та народні повстання в I ст. н.е.

Період Молодшої Хань. Зовнішня політика в I-III ст. н.е., відносини з кушанами та Парфянським царством. Політичні та соціальні рухи, повстання "жовтих пов'язок". Міжусобиці та кінець єдності імперії.

Культура Стародавнього Китаю. Розвиток письма, система освіти. Література, архітектура й мистецтво, досягнення старокитайської науки. Релігії Стародавнього Китаю: конфуціанство та даосизм.

7. Мала Азія та Закавказзя в давнину.

Джерела з історії хеттів. Дешифровка хеттського письма. Історія археологічних досліджень на території Малої Азії та Північної Сирії.

Природні умови та населення Малої Азії в давнину. Утворення хеттського царства. Політична історія хеттів. Особливості економіки та соціально-політичного ладу Хеттської держави. Загибель держави хеттів. Культура хеттів.

Джерела з історії Урарту. Утворення держави в урартів. Зовнішня політика Урарту в IX – VIII ст. до н.е. Економіка та соціально-політичний лад Урарту. Занепад та загибель Урарту. Культура урартів.

8. Східне Середземномор'я та Аравія.

Джерела з історії народів Східного Середземномор'я та Аравії. Характерні риси природніх умов Палестини, Сирії, Фінікії та Аравії. Етнодемографічні процеси в регіоні. Відносини держав і народів Східного Середземномор'я та Аравії з могутніми державами Месопотамії, Малої Азії та Єгиптом. Релігія й міфологія Фінікії, Палестини, Сирії, Аравії. Старий Завіт як староєврейська літературно-історична пам'ятка.

9. Середня Азія в давнину

Землеробські та скотарські племена Середньої Азії в V – III тис. до н.е. Ранні міські центри Середньої Азії. Середня Азія на межі II – I тис. до н.е. Розвиток народів Середньої Азії в першій половині I тис. до н.е. Боротьба народів Середньої Азії з персами. Культура народів Середньої Азії в давнину.

РОЗДІЛ 2. ІСТОРІЯ СТАРОДАВНЬОЇ ГРЕЦІЇ ТА РИМУ

1. **Вступ до античної історії. Історичні джерела.**

   Предмет античної історії. Античність і сучасність. Географічні та хронологічні рамки курсу. Основні закономірності та особливості розвитку античного суспільства.
   Історичні джерела. Археологічні пам'ятки як історичне джерело вивчення стародавньої історії Греції і Риму. Епіграфічні та нумізматичні джерела. Значення антропологічних залишків для вивчення історії античного світу. Папірологічні джерела та їх значення. Літературні джерела. Основні напрямки грецької історіографії та її визначні представники: логографи, Геродот, Фукідід, Ксенофонт, Арістотель, Діодор Сіцілійський, Плутарх. Пам'ятки художньої літератури, листи, мемуари як історичне джерело. Твори Полібія, Цицерона, Юлія Цезаря, Саллюстія як джерела з історії Римської республіки. Римська історіографія періоду Імперії: Веллей Патеркул, Тацит, Светоній, Аппіан, Діон Кассій, Амміан Марцеллін. Значення комплексного використання різних категорій історичних джерел при вивченні античної історії.
2. **Природні умови стародавньої Греції. Періодизація давньогрецької історії.**

   Греція в географічній системі Середземномор'я. Егейський басейн. Географічні умови материкової Греції. Характер поверхні. Берегова лінія та умови для мореплавства. Клімат, природні багатства, ґрунти. Умови господарської діяльності. Періодизація стародавньої грецької історії.
3. **Егейський світ у III-II тис. до н.е.**

   Історичні джерела. Проблема догрецького населення. Хронологія найдавнішої історії Егейського басейну. Критська культура в III-II тис до н.е. Господарство. Проблеми соціально-політичного ладу. Зв'язок Криту з іншими стародавніми культурами. Культура і ідеологія. Проблема писемності. Мікенська, або ахейська культура. Економіка. Політичний лад. Культура і мистецтво. Дешифрування лінійного письма Б. Дорійське переселення та його наслідки.

4. **Греція в XI до н.е. - VI ст. до н.е.**

Історичні джерела. Питання про походження давньогрецького епосу. Гомерівське питання. "Іліада" та "Одіссея" як історичне джерело. Питання про мікенську спадщину в поемах. Економіка Греції за даними поем. Грецький рід і розклад родового ладу у греків за даними "Іліади" і "Одіссеї". Загальна характеристика грецького суспільства XI-IX ст. до н.е. Виникнення рабства, стан рабів у суспільстві. Політичний лад греків в XI-IX ст. до н.е. Роль народних зборів. Басілеї.

Джерела з історії Греції VIII – VI ст. до н.е. Дані поеми Гесіода "Труди і дні". Стан сільського господарства і становище землеробів. Нагромадження багатства і поява приватної власності. Розвиток ремесла і торгівлі. Технічний прогрес. Розшарування суспільства. Соціальна боротьба. Аристократія і демос. Характеристика давньогрецького полісу.

Грецька колонізація VIII-VI ст. до н.е. Причини колонізації. Її головні напрямки і характер. Колонізація півдня України. Тубільне населення цього регіону, його суспільний лад. Взаємовідносини греків з таврами і скіфами. Грецькі колонії на північному березі Понту. Вплив колонізації на розвиток продуктивних сил.
Рання грецька тиранія та її особливості.

5. **Стародавня Спарта.**

Джерела з історії Спарти. Виникнення Спартанської держави та її найдавніша історія. Особливості розвитку Спарти у VII - VI ст. до н.е. і їх причини. Господарство. Суспільний лад. Становище ілотів і періеків. Статус спартіатів. Державний лад Спарти. Роль архагетів у суспільстві. Криптії. Побут і виховання спартанців. Зовнішня політика Спартанської держави. Утворення Пелопоннеського союзу.

6. **Розвиток Афинської демократії**

Джерела з історії Афін VIII - VI ст. до н.е. Розклад родового ладу в Аттіці. Посилення панування родової знаті. Кабальне рабство і погіршення становища селянства. Боротьба за владу. Заколот Кілона. Закони Драконта. Реформи Солона та їх наслідки. Політична боротьба після Солонових реформ. Розвиток ремесла в Афінах. Зростання значення торговельно-ремісничих верств населення. Тиранія Пісистрата та його синів. Законодавство Клісфена. Формування рабовласницької демократії.
Джерела з історії греко-персидських війн. Причини греко-персидських війн. Повстання малоазійських греків і початок боротьби персів і греків. Перший похід персів. Марафонська битва. Політична боротьба в Афінах, діяльність Фемістокла по створенню флоту. Похід Ксеркса. Саламінська битва. Утворення Делоського морського союзу. Політика Афін щодо союзників. Зовнішня політика Афінської держави в 70-60-х роках V ст. до н.е. Заключний період війни. Її результати та наслідки.
Історичні джерела. Розвиток демократії в Афінах після греко-персидських війн. Політичні угруповання в Афінах і їх соціальна база. Політика Кімона. Реформи Ефіальта і Перікла. Державний лад Афін. Внутрішня політика Перікла. Економічний розквіт. Будівництво. Перетворення Афін на великий культурний центр Еллади. Зовнішня політика. Понтійська експедиція Перікла.

7. **Соціально-економічний лад та політичний розвиток Греції у V – IV ст. до н.е.**

Розвиток рабовласницького господарства. Застосування праці рабів у сільському господарстві, ремісництві, при добуванні корисних копалин. Раби в домашньому господарстві, державні раби. Юридичне становище рабів. Метеки, їх роль у господарстві й правове становище. Становище вільних виробників у сільському господарстві й ремісництві. Суспільний лад грецьких полісів. Класи та стани. Громадяни і негромадяни. Розвиток товарного виробництва.

Джерела з історії Пелопоннеської війни. Соціально-економічні та політичні причини війни. Стратегічний план Перікла. Архідамова війна. Нікієв мир. Загострення соціальної боротьби. Ідеологічна криза. Стан господарства Афін під час війни. Афінська експансіоністська політика. Сіцілійська експедиція. Декелейська війна. Крах зовнішньої політики Афін. Виступ олігархів у 411 р. до н.е. Заключні події війни. Її результати та наслідки. Політичні події 404-403 рр. до н.е. Відновлення демократії в Афінах.

Історичні джерела. Економічні і соціальні наслідки Пелопоннеської війни. Стан сільського господарства і ремісництва в Греції. Зростання виробництва в колоніях. Розвиток обміну. Загострення соціальних і політичних протиріч. Розорення дрібних і середніх власників. Масове зубожіння громадян грецьких полісів, еміграція греків за кордон. Широке розповсюдження найманства. Пошуки виходу з кризи, ідея походу в Азію. Гегемонія Спарти та її наслідки. Демократичний переворот у Фівах. Діяльність Пелопіда і Епамінонда. Піднесення Фів, їх зовнішня політика. Спроба фіванців стати гегемоном Греції. Другий Афінський союз. Політична роздрібленість Греції.

8. **Грецька культура класичного періоду.**

Історичні умови розвитку грецької культури в V – IV ст. до н.е. Грецька релігія класичного періоду. Пантеон і культи. Розвиток науки і філософії. Матеріалістична філософія Демокрита. Ідеалізм Платона. Філософія Аристотеля. Соціальні і політичні вчення. Розвиток наукових знань. Ораторське мистецтво. Грецький театр та його суспільне значення. Твори Есхіла, Софокла і Еврипіда. Комедії Аристофана. Архітектура і образотворче мистецтво.

9. **Завоювання Александра Македонського і утворення Македонської держави.**

Історичні джерела про Александра Македонського. Держава Ахеменідів напередодні походів Александра. Причини і приводи східного походу, його історія. Опозиція проти Александра. Похід в Індію. Політика Александра по створенню держави, її економічний і політичний лад. Загадкова смерть Александра. Історичне значення походів Александра Македонського. Боротьба діадохів і утворення елліністичних держав.

10. **Греція і Македонія в епоху еллінізму.**

Історичні джерела. Поглиблення кризи в економіці і загострення соціальних протиріч у грецьких полісах. Боротьба за Грецію між елліністичними династіями. Ахейський і Етолійський союзи. Занепад Спарти. Загострення соціальних відносин у спартанському суспільстві. Реформи Агіса. Причини його невдачі. Перетворення Клеомена та їх наслідки. Ахейський союз і Македонія. Тиранія Набіса. Занепад Македонії і підкорення грецьких полісів Риму.

11. **Елліністична культура.**

Головні риси елліністичної культури. Взаємовплив культур Греції і Сходу. Релігійний синкретизм. Відокремлення науки від філософії. Основні напрями елліністичної філософії. Зростання позитивних знань. Розвиток техніки. Література і образотворче мистецтво елліністичної епохи. Мусейон. Александрійська бібліотека. Інші центри елліністичної культури.

12. **Виникнення римської civitas. Рим та Італія наприкінці VI – у III ст. до н.е.**

Природні умови Апеннінського півострова. Характер поверхні. Клімат. Грунти. Природні багатства. Основні господарські райони Італії.

Періодизація римської історії. Найдавніше населення Італії. Етруски. Проблема походження. Соціально-економічний лад етруського суспільства. Етруська культура та її вплив на італійські племена. Грецькі колонії на півдні Італії і на Сіцілії.

Антична традиція про заснування Риму. Археологічні дані про виникнення міста Рим. Найдавніша історія Риму. Римська община. Триби, курії, патріархальний рід. Патриції і плебеї, патрони і клієнти. Рабовласництво та його джерела. Політичний лад. Реформи Сервія Туллія і їх наслідки.

Історичні джерела. Падіння "царської" влади та встановлення Римської республіки. Економічне життя в Римі та Італії. Причини, основні етапи та наслідки боротьби між патриціями та плебеями. Зміни в соціальній структурі римського суспільства. Формування нобілітету, вершництва, плебсу.

Державний лад Римської республіки. Коміції, сенат, ординарні та екстраординарні магістратури. Римське військо та його організація.

Зовнішня політика Риму. Війни з етрусками. Боротьба з галлами /кельтами/. Захоплення галлами Риму. Завоювання Римом середньої та південної Італії. Війни з самнітами. Військовий конфлікт з Тарентом. Війна Риму з Пірром. Утворення римсько-італійської конфедерації.

13. **Повстання рабів і загострення соціальної боротьби в римському суспільстві в другій половині II ст. до н.е.**

Загострення класової та соціальної боротьби в римському суспільстві в другій половині II ст. до н.е. Перші повстання рабів в Італії. Перше Сицилійське повстання рабів. Причини та приводи. Ватажки та організація повстання. Хід повстання. Утворення держави рабів. Придушення повстання рабів. Повстання Арістоніка в Пергамі. Причини та приводи. Утворення держави "геліополітів". Придушення повстання і захоплення Арістоніка. Загострення соціальних протиріч в римському суспільстві. Боротьба за аграрні реформи у зв'язку з обезземеленням селянства. Реформи Тиберія Гракха. Причини поразки реформатора. Політична боротьба після загибелі Тиберія Гракха. Соціально-політичні реформи Гая Гракха. Боротьба за демократизацію римського державного ладу. Аграрні перетворення. Сенатська реакція після загибелі Гая Гракха.

14. **Римська республіка наприкінці II - I ст. до н.е.**

Агресивна зовнішня політика Риму в Африці. Югуртинська війна та її наслідки. Військова реформа Гая Марія. Війни Риму з кімврами і тевтонами. Друге Сицилійське повстання рабів. Демократичний рух у Римі під проводом Апулея Сатурніна. Діяльність Лівія Друза Молодшого. Союзницька війна, її причини та приводи. Хід Союзницької війни та її наслідки. Розповсюдження прав римського громадянства на італіків. Перша війна Риму з Митридатом VI. Антиримський рух у Малій Азії та Греції. Боротьба між Марієм та Суллою. Воєнні дії римського війська проти армії Митридата в Греції. Маріанський переворот у Римі. Повернення армії Сулли до Італії. Громадянська війна, установлення диктатури Сулли. Характер диктатури та її значення в Римській історії.

Загострення соціальної боротьби після смерті Сулли. Сепаратистські рухи в провінціях. Серторіанська війна в Іспанії та її наслідки. Повстання рабів в Італії під проводом Спартака. Причини, змова гладіаторів у Капуї, утеча на Везувій, створення війська рабів, хід воєнних дій на півдні Італії, походи рабів на північ, а потім на південь Апеннінського півострова. Питання про програму та розбіжності серед ватажків повстання. Поразка повстанців, жорстока розправа над ними римських воєначальників.

Римська політика на Сході. Третя війна Риму з Митридатом VI. Приєднання до Риму Понтійського царства. Дії Гнея Помпея на Сході. Утворення нових римських провінцій. Повернення Помпея до Риму. Реставрація досулланської конституції.

Політична боротьба в Римі 60-х років. Змова Катиліни. Дії консула Цицерона по викриттю змови. Утеча Катиліни до Етрурії. Битва при Пістоpії. Загибель Катиліни.

15. **Падіння Римської республіки та Принципат Августа.**

Перший тріумвірат. Аграрні реформи Цезаря. Рух Клодія. Завоювання Цезарем Галлії. Римська політика на Сході. Похід Красса до Парфії. Розпад першого тріумвірату. Громадянська війна між Цезарем і Помпеєм. Диктатура Цезаря.

Громадянська війна після загибелі Цезаря. Мутінська війна. Другий тріумвірат і проскрипції. Битва під Філіппами. Наділення землею рабів. Перузінська війна. Боротьба з Секстом Помпеєм. Політика Марка Антонія на Сході. Останній етап боротьби між Октавіаном і Антонієм. Битва біля Акція. Приєднання Римом Єгипту. Смерть Антонія та Клеопатри. Економічні і соціальні наслідки громадянської війни.

Встановлення імператорської влади. Принципат як політична система. Характер принципату Августа. Римські державні установи при Августі. Соціальна політика. Ставлення до сенаторського стану і вершництва. Раби і відпущеники. Нові основи провінціального управління. Податкова система. Ставлення до армії. Преторіанська гвардія. Зовнішня політика Августа. Система васальних держав. Повстання в Паннонії і Германії. Політика на Сході. Договори з парфянами. Римська культура епохи Августа. Творчість Вергілія, Горація і Овідія. Діяльність Мецената.

---

16. Римська імперія в I ст. н.е.- II ст. н.е.

Спадкоємці імператора Августа. Тиберій, його внутрішня і зовнішня політика. Боротьба з сенатською опозицією. Податкова політика. Придушення повстань у провінціях. Роль фаворитів. Посилення імператорської влади. Принципат Калігули. Бюрократизація державного апарату під час правління Клавдія. Імператорські канцелярії. Зміни в політиці у відношенні до провінцій. Зовнішня політика імператора Клавдія. Правління Нерона. Поступове зростання опозиційних настроїв у Римі. Внутрішня і зовнішня політика Нерона. Повстання в провінціях Британії, Галлії, Іспанії та в Іудеї. Римська експансія на Сході. Боротьба з Парфією. Політична криза в Римській державі після загибелі Нерона. Громадянська війна 68-69 років. Перемога Веспасіана Флавія. Придушення повстання в Іудеї. Економічна політика імператора Веспасіана. Нове ставлення до провінцій. Правління Тіта й Доміціана. Посилення абсолютистських тенденцій під час правління Доміціана. Невдача під час походу у Подунав'я проти даків. Фінансові труднощі. Загибель Доміціана.

Правління династії Антонинів. Імператор Траян, його внутрішня і зовнішня політика. Завоювання Дакії. Парфянський похід. Внутрішня політика Траяна за даними його листування з Плінієм Молодшим. Римська імперія чає правління Адріана. Подальша централізація та бюрократизація управління державою. Підготовка чиновників, державна пошта. Спорудження системи захисту державних кордонів. Нове повстання в Іудеї. Припинення нових завоювань. Правління Антоніна Пия. Погіршення внутрішнього становища імперії за часів Марка Аврелія. Постійний тиск варварських племен на прикордонні області Римської імперії. Повстання в провінціях. Похід проти парфян. Маркоманські війни. Правління імператора Коммода та його загибель.

17. Криза в Римській імперії в III ст. н.е.

Громадянська війна 193-197 рр. Династія Северів. Правління Септимія Севера. Внутрішня і зовнішня політика. Постійна увага до армії. Переслідування сенаторів. Поповнення державної казни. Похід до Британії. Спадкоємці Септимія Севера. Правління Каракалли. Едикт про римське громадянство. Політика Геліогабала і Александра Севера. Сенаторські та солдатські імператори. Зростання сепаратистських тенденцій, послаблення центральної влади. Занепад господарства. Фінансова криза. Скорочення торговельних зв'язків. Зубожіння широких верств населення. Запустіння міст. Постійні вторгнення варварських племен і поселення їх на прикордонних територіях імперії. Повстання в провінціях.

Спроби реставрації Римської імперії. Імператор Авреліан і його спадкоємці.

18. **Римська імперія за часів домінату.**

Прихід до влади імператора Діоклетіана. Нова організація управління державою. Домінат як політична система. Реформи Діоклетіана. Тетрархія. Спроба впорядкування фінансів. Едикт про ціни. Податкова реформа. Новий адміністративний поділ імперії. Зміни в римській армії. Релігійна політика. Гоніння на християн.

Боротьба за владу між спадкоємцями Діоклетіана. Імператор Костянтин та його політика. Міланський едикт. Закріпачення станів. Зміни в адміністративному поділі. Релігійна політика. Перетворення християнства в пануючу релігію в Римській імперії. Розповсюдження єресей. Нікейський собор. Боротьба з аріанством. Заснування Константинополя. Боротьба між спадкоємцями Костянтина. Спроба реставрації язичества імператором Юліаном. Остаточна перемога християнства. Нова боротьба всередині християнської церкви.

РОЗДІЛ 3. ІСТОРІЯ СЕРЕДНІХ ВІКІВ

1. **РАННЄ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ (V - X ст.)ВСТУП.**

Предмет курсу "Історія середніх віків". Історія походження термину "середні віки". Хронологічні межи історії середніх віків. Значення середніх віків для історії людства. Сутність феодалізму. Соціально-економічна основа феодалізму. Характерни риси раннього, розвинутого та пізнього середньовіччя. Періодизація середніх віків. Підручники, навчальні посібники та основна література до курсу.

2. **Завоювання германцами території західної Римської імперії та утворення варварських держав**

Переміщення германців у II - III ст. н.е. Зміни у германському суспільстві протягом II - V ст. Причини та початок германських вторгнень на територію імперії напрканці IV - V ст. Найкрупніші союзи германських племен. Навала гуннів. Загальні типи ранньофеодальних варварських держав, виникнених в епоху Великого переселення народів. Хронологічні окреслення цієй епохи. Значення варварских завоювань у соціальному перевороті, якій призвів до зміни рабовласницького ладу феодальним.

3. **Розвиток феодалізму у Франкській державі**

Походження франків. Завоювання франками Галлії. Утворення Франкського королівства Меровінгів у V ст. Господарство та суспільний лад франків у VI - VII ст. Причини послаблення центральної влади за часів наступніків Хлодвіга. Перехід влади до майордомів. Перемога над арабами. Бенефеціальна реформа Карла Мартелла та її соціальні наслідки. Перехід королівського титулу до Піпіна Короткого. Війни франків проти лангобардів та виникнення Папської держави. Зростання Франкської держави при Карлі Великому. Утворення Франкської імперії. Розвиток феодальних відносин в епоху Капролінгів. Прекарії. Коммендації. Іммунитет. Характеристика феодального помешкання Каролінгської епохи. Приччини розпаду імперії Каролінгів. Верденський договір.

4. **Феодальна Західна Європа в IX - XI ст.**

Загальні риси феодального ладу Західної Європи к другій половині XI ст. Політична карта Західної Європи в IX - X ст. Набіги арабів, угрів і норманів. Утворення верств закріпачених селян та їх становище. Характеристика верств феодалів і сеньориально-вассальних відношень. Побут і громадська свідомість селян і феодалів.

Політична роздрібленість Франції в IX - XI ст. і політика перших Капетингів. Суспільний лад англосаксонських королівст у період раннього середньовічя. Датські завоювання та їх значення в історії Англії. Особливости розвитку феодалізму в Гепманії. Утворення единої німецької ранньофеодальної держави. Політика короля Оттона I та утворення Германської імперії. Клюнійський рух. Боротьба римських пап і Германських імператорів за інвеституру. Вормьский конкордат.

5. **Візантія в IV - XI ст.**

Утворення Візантійської імперії. Особливості аграрного устрою, ремесел и торгівлі в IV - VI ст. Державний устрій Візантії. Церков и єресі у Візантії. Політика імператора Юстініана І. Вторгнення слов'ян у Візантію та його наслідки. Причини, соціальна суть і підсумки іконоборчого руху. Фемний лад. Процес розвитку мілкого вільного селянства. Масовий народний рух. Повстання Фоми Слов'янина. Завершення процесу феодалізації. Послаблення центральної влади наприканці XI ст.

6. **Середньовічні міста.**

Основні теорії походження міст у середні віки. Причини виникнення середньовічних міст як центрів ремесла і торгівлі. Боротьба міст з сеньорами, її соціальні основи і наслідки. Побут і громадьска свідомість городян середніх віків. Характер і організація господарства міст у вередні вікі. Цехової лад. Становище цехових підмайстрів і учнів. Основні етапи соціальної боротьби в середньовічному місті. Еврюція цехового устрою в XIV - XV ст. Торгівля і кредіт у Західної Європі в XI - XV ст.

7. **Хрестові походи**

Передумови та причини хрестових походів. Перший хрестовий похід. Держави хрестоносців на Сході. Хрестові походи XII ст. Четвертий хрестовий похід. "Дитячі" хрестові походи. Пидсумки та значення хрестових походів. Рицарство, його побут та менталітет у добу розвинутого середньовіччя.

8. **Франція в XI - XV ст.**

Посилення королівської влади та подолання роздрібленності Франції в XII ст. Боротьба французських королів з Англією в XII - напочатку XIII ст. Альбігойські війни. Організація централізованного королівського керування у Франції в XII - XIII ст. Реформи Людовика Святого. Становище селянства та селянський рух у Франції в XII - XIII ст. Зовнішня і внутрішня політика Філіппа Красивого. Генеральні штати. Причини та початок Столітньої війни. Повстання у Парижі в 1356 - 1358 рр. Жакерія. Соціальна боротьба во Франції в кінці XIV - напочатку XV ст. Бургиньони та арманьяки. Міскі повстання та іх наслідки. Жанна д'Арк та закінчення Столітньої війни. Політичний і економічний розвиток Франції в другій пол. XV ст. Правління Людовика XI. Початок формування централізованної абсолютної монархії.

9. **Англія в XI - XV ст.**

Норманське завоювання Англії та його наслідки. Посилення королівської влади наприканці XI - першій пол. XIIст. Реформи Генріха Плантагенета. Велика Хартія вольностей і всановлення баронської олігархії в Англії. Виникнення парламенту. Особлівості соціально-економічного розвитку Англії в XII - XIII ст. Рух за реформу церкви в другій пол. XIV ст. Повстання Уота Тайлера. Повстання Джека Кеда. Причини, наслідки та підсумки війни Алої та Білої Рози. Особливості соціально-економічного розвитку Англії в XIV - XV ст. та формування абсолютної монархії.

10. **Країни Піренейського напівострова в XI - XV ст.**

Реконкіста в державах Піренейського напівострова та її наслідки. Економічний та політичний розвиток Арагону, Кастилії та Португалії в XII - XIV ст. Посилення королівської владі та об'єднання Іспанії в XV ст.

11. **Німеччина в XI - XV ст.**

Особливості соціально-економічного та політичного розвитку Германії. Італійська політика германських імператорів у XII - XIII ст. Німкцькі захвати в слов'янських землях в XI - XIII ст. Спілки німецьких міст XIII - XIV ст. Посилення роздрібленності Геріанії в XIII - XIV ст. и розпад імперії.

12. **Італія в XI - XV ст.**

Особливості розвитку Південної Італії, Сицилії та Папської області. Міста Північної Італії в XII - XV ст. Посилення тиранії та її соціальні передумови. Соціальна боротьба во Флоренції. Повстання чомпи. Особливості становища селянства в різних районах Італії та повстання Дольчино.

13. **Візантія в XI - XV ст.**

Особлівості економічного та політичного розвитку Візантії наприканці XI - XII ст. Правління династії Комнінов. Розвіток іінституів пронії, арифмоса, екскуссії, солемнія, харистикія. Соціальна боротьба та еретичний рух XI - XII ст. Пізньовізантійський феодалізм XIII - XV ст. та причини занепаду Візантійської імперії. Боротьба с турками-османами. Падіння Константинополя та його наслідкі.

14. **Культура середніх віків V - XV ст.**

Західноевропейська культура раннього періоду середніх віків. Каролінгське Відродження. Західноевропейська наука XI - XV ст. Рицарська культура (епос, лірика, роман). Західноевропейська міська література. Мистецтво та основні архітектурні стилі Західної Європи X - XV ст. Література та мистецтво раннього італійського Відродження.

15. **Загальна характеристика третього періоду середніх віків наприкінці XV-пер.пол.XVII ст.**

Географічні та хронологічні рамки курсу. Третій період в загальної періодизації історії середніх віків. Визначення «раннього нового часу». Розвиток техніки, прогрес у розвитку промисловості. Великі географічні відкриття.

16. **Розвиток капіталістичних відношень в Західної Європі наприкінці XV- пер.пол. XVII ст.**

Історичні та географічні передумови розвитку капіталістичних відношень. Розвиток продуктивних сил промисловост та сільського господарства. Товарне господарство. Процес первинного накопичення капіталу.

Передумови змін в соціальної структурі суспільства. Станова мобільність. «Нове дворянство», буржуазія, пролетаріат Становище жінок та дітей в ранній новий час.
Проблема абсолютизму в сучасної історіографії. Теоретичні підґрунтя абсолютної монархії. Теорія «суверенітету» Жана Бодена. Формування абсолютної монархії в європейських країнах. Абсолютна монархія – не абсолютна влада монарха. Перешкоди на шляху формування абсолютизму. Вклад абсолютної монархії в розвиток капіталістичних відношень.

17. **Криза католицької церкви. Реформація. Контрреформація в Західної Європі.**

Кризові явища в інституті папства в XIV-XVст. Причини, характерні риси та наслідки Реформації. Відродження гуманізм - як передумови Реформації. Основні тези протестантизму. Напрямки Реформації.
Політичні заходи католицької церкви з метою підвищення авторитету. Тридентський собор. Ігнатій Лойола та діяльність ордена єзуїтів. Створення Римської інквізиції. Індекс забороненої літератури.

18. **Культура та наука Західної Європі наприкінці XV- пер. пол. XVII ст.**

Наука в кін. XV - сер.XVII.Відродження і гуманізм у країнах Західної Європи. Внесок Реформації в розвиток культури.

19. **Італія наприкінці XV- пер. пол. XVII ст.**

Ранній капіталізм в Італії. Політичний устрій італійських держав та їх зовнішня політика у другій половині XVI- на початку XVII ст. Характерні ознаки регіонального абсолютизму. Причини економічного занепаду Італії в кін.XVI- поч. XVII ст. Особливості Відродження в Італії.

20. **Іспанія наприкінці XV- XVII ст.**

Вплив Реконкісти на соціально-економічний розвиток Іспанії.Початок економічного занепаду Іспанії в XVI-початку XVII ст. Повстання «комунерос» та його наслідки. Особливості іспанського абсолютизму. Зовнішня політика Іспанії в кінці XV-XVI ст.Особливості гуманизму таВідродження в Іспанії.

21. **Германія наприкінці XV- XVII ст.**

Особливості соціально-економичного розвитку Німеччини в кін. XV-XVIст. Соціально структура німецького суспільства. Політичний устрій. Представники німецького Відродження. Реформація в Германії.Вчення Мартіна Лютера про виправдання вірою. Полеміка Лютера з прибічниками папського Риму в 1517-1519 рр. Полемічна література 1519-1521 рр. Програма Реформації. Вормський рейхстаг.Реформаційний рух 1521-1524 рр.

Результати Реформації. Три етапи селянської війни. Програми повсталих. Причини поразок. Томас Мюнцер та інш народні реформатори та їх роль в Реформації та Селянської війні. Реформація 1526-1555рр. Результати Реформації.

22. **Причини та особливості реформації в Швейцарії.**

Особливості соціально-економічного та політичного розвитку Швейцарії на початку XVIст. Реформація Ульріха Цвінглі. Вчення Жана Кальвіна. Женева як осередок європейської Реформації. Значення Реформації в Швейцарії.

23. **Нідерландська революція XVI-XVIIст.**

Передумови революції в Нідерландах. Основні ідеї та діючи сили революційного руху. Чотири періоди нідерландської революції, їх характеристика.

24. **Англія наприкінці XV – пер. пол. XVIIст.**

Економіка та соціально-політичний устрій Англії на початку XVIст. Початок Реформації в Англії. Роль Генріха VIII в впровадженні Реформації. Внутрішня та зовнішня політика Англії під час правління королеви Єлизавети.

25. **Франція наприкінці XV – пер. пол. XVIIст.**

Особливості соціально-економічного розвитку Франції на початку XVIст. Початок Реформації у Франції Громадянські війни. Внутрішня та зовнішня політика Генріха IV.Особливості французького абсолютизму. Політика кардинала Ришельє.

РОЗДІЛ 4. ІСТОРІЯ КРАЇН АЗІЇ ТА АФРИКИ В СЕРЕДНІ ВІКИ

1. **Середньовічний Схід у всесвітній історії.**

Схід як соціокультурне поняття. Історико-географічне районування середньовічного Сходу. Хронологічні рамки та періодизація історії Сходу в середні віки. Розвиток сходознавства в Україні. А.Ю. Кримський. А.П. Ковалівський. Проблема феодалізму на Сході. Специфічні риси розвитку країн Азії та Африки в середні віки. Чому Схід відстав від Заходу?

2. **Середньовічна китайська цивілізація**

«Серединна імперія»: природа і люди. Періодизація середньовічної цивілізації Китаю. Основні релігійні течії середньовічного Китаю. Особливості китайського династійного циклу. Епоха смути (III-VI вв.).

Держава епохи Тан (618–906) – час «райдісного Китаю». Середньовічне

китайське місто. Аграрні відносини і народні рухи в епоху династії Тан.

Династія Сун (960–1279). Основні риси розвитку китайської культури.

Монгольська навала. Династія Юань (1280–1368). Соціально-економічний розвиток Китаю епохи Мін (1368–1644). Рух за реформи і селянська війна в Китаї в XVII в.

3. **Середньовічна Японія**

Геополітичний фактор в історії «Країни висхідного сонця». Японська модель середньовіччя. 3. Ранньосередньовічна держава Ямато. Період Нара (710-794 рр.)

Розвиток японської держави й суспільства періоду Хейян (794-1185 рр.).

Виникнення воєнно-служивого стану самураїв. Епоха сьогунів (Камакура,

Муроматі). Об'єднання країни (1573-1600). Становлення режиму Токугава.

Самоізоляція країни та її наслідки.

4. **Середньовічна Корея**

Природно-кліматичні умови Корейського півострова. Становлення корейського етносу. Об'єднання Кореї. Епоха Силла. Держава Корьо (920–1329). Розквіт корейської держави і культури в епоху Чосон (XIV–XVII вв.).

5. **Номади в історії середньовіччя**

Природно-кліматичні й екологічні особливості існування кочових народів. Номади і хлібороби: проблема взаємовідносин. Кочовики середньовіччя у цивілізованому розвитку. Особливості державності кочових народів.

Розквіт і занепад Великого каганату тюркютів (552-651).

Хазарський каганат (651–966). Каганат «блакитних тюрків» (678-742).

Уйгурська держава (747-847).

6. **Створення і розпад Монгольської імперії**

Утворення Монгольської орди. Чінгіс-хан (1162–1227). Причини успіхів монгольських завоювань. Монгольська імперія (1206 - 1388) та її розпад. Золота орда (1251-1502).

7. **Особливості історичного розвитку Індії в середні віки**

Природно-кліматичні умови. Становлення середньовічної індуїстської цивілізації. Варново-кастова організація індійського суспільства. Індуїзм у соціально-політичній історії Індії. Доісламський період історії Індії (VI–XII вв.). Делійський султанат (1206–1526). Вторгнення Тимура. Імперія Великих Моголів (1532–1707). Бабур (1482-1530). Релігійні і політичні реформи Акбара (1542–1605).

8. **Іранське суспільство й держава епохи Сасанідів**

Природно-кліматичні умови. Становлення і розвиток раннєсасанідської держави (III–IV вв.). Релігійні плини в іранському суспільстві (зороастризм, маніхейство, маздакізм). Еран-шахр за часів правління Хосрова I Ануширвана. Держава Сасанідів у VI–VII вв. і її загибель.

9. **Аравія у раннє середньовіччя. Виникнення ісламу й утворення держави в арабів.**

Природні умови й геополітичне положення Аравійського півострова. Етно-релігійна ситуація в Аравії в середні I тисячоліття н.е. Аравія до ісламу.

Зародження ісламу. Мухаммад (570–632) та його проповідь. Хіджра. Боротьба за створення загальноарабської держави. Перші (праведні) халіфи та їх завоювання. Халіфат Омейядів (662-750).

Розвиток арабської держави й суспільства за часів Аббасидів. Соціально-економічний розвиток країн халіфату. Феномен арабо-мусульманської культури. Занепад та розпад халіфату Аббасидів у IX-XII ст.

10. **Ісламські держави Північної Африки та Близького Сходу в IX – XVI ст.**

Особливості розвитку ісламських спільнот після розпаду халіфату. Халіфат Фатімідів (909-1171). Хрестові походи та мусульманські держави Близького Сходу. Салах ад-дин Айюб (1171–1193) та його держава в Єгипті. Мамлюкський султанат (1250-1517).

Виникнення ново перської народності. Держава Саманідів (875-999). Сульджукський султанат. Держава Сельджуків Рума в Малій Азії. Держава хорезмшахів (1172-1220). Держава Газневідів. Хулагуїди (1263-1353).

Утворення держави Тимура в Мавераннахре. Тимур (1336–1404). Завоювання Тимура. Розпад імперії Тимура. Тимуриди (1404–1500). Шах Улугбек (1409-1449). Держава Сефевідів (1502–1736). Аббас I Мірза (1587-1629). Етногенез узбеків.

11. Османська імперія

Геополітичне положення та тюркизація Малої Азії в XII – XIII вв. Виникнення держави у турок-османів. Осман (1288-1326) і Орхан (1326-1362). Завоювання османів в Анатолії та на Балканах. Битва на Косовому полі (1389). Падіння Константинополя (1453). Мехмед II Фатіх (1451-1481). Створення Османської імперії (1304-1453). Виникнення Кримського ханства (1441-1783). Турки-османи в Північному Причорномор'ї. Створення світової держави турок-османів (1453 – 1571). Сулейман I Кануні (1520-1566). Облога Відня (1529). Битва при Лепанто (1571). Суспільно-політичний лад і соціальна структура Османської імперії.
Державний релігійно-політичний апартеїд в Османській імперії. Боротьба народів проти османського гніту. „Період зупинки" (кінець XVI – XVIII вв.): ослаблення й занепад турецької могутності.

12. Країни й держави Африки в середні віки

Географічні і природно-кліматичні умови «Чорної Африки». Держава Аксум. Ефіопське царство в XIII–XVII вв. Міста-держави східного узбережжя Африки.

Особливості розвитку Західної Африки. Західний Судан на початку середніх віків. Малі. Сонгай. Работоргівля. Співтовариства і царства Південної Африки в середні століття. Мономотапа. Причини відставання народів Африки від європейських країн.

Рекомендоване методичне забезпечення:

Історія Стародавнього Сходу (навчальна література)

1. Дистанційний курс «Історія Стародавнього Сходу» (автор О. А. Ручинська), розроблений на базі СДН Moodle Центру електронного навчання ХНУ імені В.Н. Каразіна.
2. Методические указания к практическим занятиям по истории Древнего Востока по теме „Экономика и общественный строй Двуречья в III – 1-й пол. II тысячелетия до н.э." / Сост. В.Ф. Мещеряков. – Харьков, 1980.
3. Методические указания к практическим занятиям по истории Древнего Востока для студентов 1 курса исторического факультета / Сост. В.Ф. Мещеряков. – Харьков, 1984.
4. Методические указания к практическим занятиям по истории Древнего Востока для студентов 1 курса вечернего и заочного отделений исторического факультета / Сост. В.Ф. Мещеряков, И.П. Сергеев. – Харьков, 1987.
5. Історія Стародавнього Сходу: Навч.-метод. посібник / Укладачі О.А Ручинська, І.П. Сергєєв. – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2008.
6. *Крижанівський О.П.* Історія Стародавнього Сходу. – Київ, 2000.
7. *Васильев Л.С.* История Востока. – М., 1993. – Т.1.
8. *История* древнего мира / Под ред. И.М. Дьяконова, В.Д. Нероновой И.С. Свенцицкой. – М., 1982 . – Кн. 1.; М., 1983. – Кн. 2; М., 1989. – Кн. 3.
9. *История* Древнего Востока / Под ред. В.И. Кузищина. 3-е изд. – М., 1999.
10. *Хрестоматия* по истории Древнего Востока. – М., 1980. – Ч. 1-2.
11. *Хрестоматия* по истории Древнего Востока. – М., 1997. – Ч. 1-2.

Історія стародавньої Греції та Риму (навчальна література)

1. Методические указания для практических занятий по истории Древнего мира для студентов I курса / Составитель В.А. Латышева. – Харьков, 1980.

2. Методические указания к практическим занятиям по истории Древней Греции / Составитель В.А. Латышева. – Харьков, 1991.
3. Методические указания к практическим занятиям по истории Древнего мира / Составитель В.А. Латышева. – Харьков, 1986.
4. Падіння республіки та встановлення принципату в Стародавньому Римі. Методичні рекомендації до практичних занять з історії Стародавнього Риму для студентів І курсу історичного факультету / Укладачі О.П. Мартем'янов, І.П. Сергєєв. – Харків, 2004.
5. Токарев А. Н. Методические указания к практическим занятиям по истории древней Греции / А. Н. Токарев. – Харьков, 2015.
6. История Древнего Рима / под ред. В.И. Кузищина. – М.: Высш. шк., 2000.
7. История Древней Греции /под ред. В.И. Кузищина. – М.: Высш. шк., 2000.
8. История Европы. Т. I. Древняя Европа. – М.: Наука, 1988.
9. Кадеев В.И. История древней Греции и Рима / В.И.Кадеев. – Харьков: Колорит, 2006.
10. Хрестоматия по истории Древнего Рима / под ред. В.И. Кузищина. – М.: Высш. шк., 1987.
11. Хрестоматия по истории Древнего Рима / под ред. С.Л. Утченко. – М.: Соцэктиз, 1962.
12. Хрестоматия по истории Древней Греции / под ред. Д.П. Каллистова. – М.: Мысль, 1964.
13. Античная демократия в свидетельствах современников / Изд. под-гот. Л.П. Маринович и Г. А. Кошеленко. – М.: Ладомир, 1996. – 384 с.
14. Антология источников по истории, культуре и религии древней Греции. – СПб.: Алетейя, 2000. – 608 с.
15. Аполлодор. Мифологическая библиотека / Изд. подгот. Е.Г. Борухович. – Л.: Наука,1972. – 215 с.
16. Аппиан. Гражданские войны / Под ред. С.А. Жебелева и О.О. Крюгера. – Л.: Госуд. социально-экономическое изд-во, 1935. – 351 с.
17. Аристотель. Афинская полития / Пер. С.И. Радцига. – М.: Госуд. соц-эк изд-во, 1937. – 254 с.
18. Публий Вергилий Марон. Буколики. Георгики. Энеида / Пер. С. Шервинского и С.А. Ошерова. – М.: Художественная литература, 1979. – 417 с.
19. Властелины Рима. Биографии римских императоров от Адриана до Диоклетиана / Пер. С.Н. Кондратьева. – М.: Наука, 1992. – 384 с.
20. Геродиан. История императорской власти после Марка. – М.: РОССПЭН, 1996. – 270 с.
21. Геродот. История. В 9-ти книгах / Пер. Г.А. Стратановского. – Л.: Наука, 1972. – 600 с.
22. Гомер. Илиада / Пер. Н. И. Гнедича., Одиссея / Пер. В.А. Жуковского. – Алма-Ата: Мектеб, 1986. – 640 с.
23. Законы XII Таблиц / Пер. Л.Л. Кофанова. – М.: ИВИ РАН, 1996. – 231 с.
24. Историки античности: В двух томах. Т. I. Древняя Греция. М.: Правда, 1989. – 624 с.; Т.2. Древний Рим. – М.: Правда, 1989. – 640 с.
25. Павсаний. Описание Эллады / Пер. С.П. Кондратьева. В 2-х Т. – М.: Ладомир, 2002. – Т. 1. – 492 с.; Т. 2. – 503 с.
26. Плиний Старший. Естествознание. Об искусстве / Изд. подгот. Г.А. Таронян. – М.: Ладомир,1994. – 941 с.
27. Плутарх. Избранные жизнеописания. В 2-х Т. / Изд. подгот. М. Томашевская. -М.: Правда, 1987. – Т. 1. – 592 с.; Т. 2. – 608 с.
28. Римские историки IV века. – М.: РОССПЭН, 1997. – 414 с.
29. Гай Светоний Транквилл. Жизнь двенадцати Цезарей / Пер. М.Л. Гаспарова. – М.: Наука, 1966. – 375 с.
30. Публий Корнелий Тацит. Сочинения: В двух томах. – М.: Ладомир, 1993. – Т. 1. – 440 с.; Т. 2. – 369 с.
31. Эллинские поэты / Пер. В.В. Вересаева. – М.: Гослитиздат, 1963. – 407 с.
32. Андреев Ю.В. Поэзия мифа и проза истории. – Л.: Лениздат, 1990. – 223 с.

Історія країн Азії і Африки в середні віки (навчальна література)

1. *Васильев Л. С.* История Востока: В 2 т. — М., 1992 (1998). Т. 1.
2. *Васильев Л. С.* История религий Востока. — М., 1998.

3. *Васильев Л.С.* Курс лекций по средневековому Востоку (Ближний, Средний, Дальний Восток и Юго-Восточная Азия). М., 1987.
4. *История религии.* В 2 т. Учебник. – М., 2002.
5. *История средних веков*: Хрестоматия: В 2 ч. – М., 1974.
6. *История средних веков*: Хрестоматия: В 2 ч. – М., 1988.
7. *История стран Азии и Африки в средние века.* В 2-х ч. 3-е изд. — М., 1987.
8. *История стран зарубежного Востока в средние века.* – М., 1957.
9. *История стран зарубежной Азии в средние века.* – М., 1970.
10. *Рубель В.А.* Історія середньовічного Сходу: Курс лекцій. – К., 1997.
11. *Рубель В.А.* Історія середньовічного Сходу: Підручник. – К., 2002.
12. *Рубель В.А.* Історія середньовічного Сходу: Тематична хрестоматія. – К., 2000.
13. *Хрестоматия по истории государства и права зарубежных стран.* Древность и Средние века. — М., 1998.
14. *Хрестоматия по истории Китая в средние века* (XV–XVII вв.). — М., 1960
15. *Хрестоматия по истории средних веков*: В 2 т. – М., 1961-1963.
16. *Хрестоматия по истории халифата.* — М., 1968.
17. *Бабур-наме.* Записки Бабура. — Ташкент, 1958.
18. *Бичурин Н.Я.* (Иакинф). Собрание о народах, обитавших в Средней Азии в давние времена. В 3-х т., изд. 2-е. - М.;Л., 1950, 1953.
19. *Гийасаддин Али.* Дневник похода Тимура в Индию. — М., 1958.
20. *Записки янычара.* — М., 1978.
21. *Искусство властвовать* / Ли Гоу. План обогащения государства. План усиления армии. План успокоения народа (XI в.). – М., 2001.
22. *Клавихо Руи Гонсалес де.* Дневник путешествия в Самарканд ко двору Тимура (1403–1406). — М., 1990.
23. *Книга деяний Ардашира, сына Папака.* — М., 1987.
24. *Книга Марко Поло.* — М., 1955.
25. *Книга шахской славы.* В 2 т. – М., 1983-1989.
26. *Кодзики* (Записки о деяниях древности): В 2 т. – М., 1994.
27. *Коран* / Пер. с араб. И. Ю. Крачковского. — М., 1963.
28. *Никитин Афанасий.* Хождение за три моря Афанасия Никитина. 1466-1472. – М.; Л., 1948.
29. *Плано Карпини Дж. дель.* История монгалов; *Г. де Рубрук.* Путешествие в восточные страны; Книга Марко Поло. — М., 1997.
30. *Повесть о доме Тайра.* Эпос (XIII в.). – М., 1982.
31. *Сокровенное сказание монголов.* — Улан-Удэ, 1990.
32. *Хождение за три моря Афанасия Никитина.* — Л., 1986.
33. *Хождение купца Федота Котова в Персию.* – М., 1958

Історія середніх віків (навчальна література)

1. Яковенко Н. Вступ до історії. - К., 2007. - С.229 - 256, розділ 8
2. Зашкільняк Л. Методологія історії від давнини до сучасності. - Львів, 1999
3. Зашкільняк Л. Сучасна світова історіографія: Посібник. - Львів, 2007
4. Гуревич А.Я. Исторический синтез и Школа "Анналов". - М., 1993
5. Культура и общество в Средние евка - раннее Новое время. Методика и методология современных историко-антропологических и социокультурных исследований. - М., 1998.
6. Историческая антропология. История ментальностей: зарубежные исследования в обзорах и рефератах. - М., 1998.
7. Осіпняк О.Л. Експериментальна історія: дослідницькі підходи та методи французської школи "Анналів". Навч. посібник. - Краматорск, 2007

8. Камынин В.Д. Поиски новых методологических подходов в отечественной историографии второй половины 80-х - начала 90-х гг. XX ст. // Историческая наука на рубеже веков. - Екатеринбург, 2000. - С.22 - 29.
9. *Д'ячков С. В., Лиман С. І, Сорочан С. Б.* Історія Середніх віків. Навчально-методичний посібник. - Харків: ХНУ, 2006.

10. *Войтович Л. В., Домановський А. М., Козак Н. Б., Лильо І. М., Мельник М. М., Сорочан С. Б., Файда О. В.* Історія Візантії. Вступ до візантиністики / За ред. С. Б. Сорочана і Л. В. Войтовича. – Львів: Апріорі, 2011.
11. История средних веков: В 2-х т. / Под общей ред. *С. Д. Сказкина.* – 2-е изд. – М.: Высшая школа, 1977. – Т. 1.
12. История средних веков: В 2-х т. / Под ред. *С. П. Карпова.* – Из. 5-е. – М.: МГУ, 2005. – Т. 1.
13. *Хлевов А. А.* Крапкий курс истории Средних веков. - СПб., 2006.
14. *Васильев Л. С.* Всеобщая история: в 6 т. – Т.2: Восток и Запад в средние века. – М., 2007.
15. *Карева В. В.* История средних веков. - М., 1999.
16. История средних веков / Под ред. *Н. Ф. Колесницкого.* – М., 1986
17. История средних веков / Под ред. *М. Л. Абрамсон, А. Я. Гуревича, Н. Ф. Колесницкого.* – М., 1964
18. *Удальцов А. Д., Грацианский Н. П., Вайнштейн О. Л., Косминский Е. А., Подольский И. И.* История Средних веков. - М., 1938. – Т. 1.
19. *Колесник В. И.* История западноевропейского средневековья: учебное пособие. – Ростов-на-Дону, 2012.
20. *Крижановська О. О., Крижановський О. П.* Історія Середних віків. Вступ до історії західноєвропейського Середньовіччя: Курс лекцій: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2004.
21. История Средних веков. Хрестоматия: Пособие для учителя. В 2-х частях / Сост. *В. Е. Степанова, А. Я. Шевеленко.* - 3-е изд., дораб. - М., 1988.
22. Хрестоматия памятников феодального государства и права стран Европы / Под ред. *В. И. Корецкого.* - М., 1961.
23. Хрестоматия по всеобщей истории государства и права / Сост. *В. Н. Садикова.* - М.; Можайск, 1994.
24. *Тесля А. А.* История государства и права средневековой Англии VI-XII вв. Хрестоматия. – Хабаровск, 2006.
25. Хрестоматия по истории средних веков / Под ред. *Н. П. Грацианского* и *С. Д. Сказкина.* – М., 1950-1953. - Т. 1-2.
26. Хрестоматия по истории средних веков / Под ред. *С. Д. Сказкина.* - М., 1961 - 1963. - Т.1-2.

27. Литературные памятники Средневековья. – Екатеринбург, 2008. – Т. 1-2. Опыт тысячелетия. Средние века и эпоха Возрождения: быт, нравы, идеалы. Хрестоматия / Сост., авт. статей, комм. и пер. О. Ф. Кудрявцев. - М., 1996.
28. Задворный В.Л. История римских пап. - М., 1995. - Т. 1 (источники)
29. Памятники средневековой латинской литературы IV-X вв. - М., 1970.
30. Памятники средневековой латинской литературы X-XII вв. - М., 1972.
31. Памятники византийской литературы IV-IX вв. - М., 1968.
32. Памятники византийской литературы IX-XIV вв. - М., 1968.
33. История Византии. - Ч. 1. Историки Византии. - М.: Директмедиа Паблишинг, 2008.- 15385 с. (CD-ROM).
34. Зарубежная литература Средних веков / Сост. Б. И. Пуришев. - 2-е изд. - М., 1975.

ІІІ Історія Східної Європи

Феодальна роздробленість на Русі.

Умови утворення нових держав на території Київської Русі. Зростання феодального землеволодіння та міст. Політичний устрій нових утворень. Княжа влада та боярство. Соціальні протиріччя. Боротьба з зовнішніми ворогами.

Ростово-Суздальська земля. Літописи про заселення краю. Найдавніші міста в «опол'ї» (Ростов, Суздаль). Розвиток ремесел та торгівлі. Заснування великих міст (Володимир на Клязьмі, Москва). Переміщення великого князювання до Володимира.

Перша спроба єдиновладдя. Політика Юрія Довгорукого, Андрія Боголюбського та Всеволода Велике Гніздо. Боротьба княжої влади з боярством. Військові походи Ростово-Суздальських князів. Міжнародні зв'язки. Поява об'єднавчих тенденцій. Стан православної церкви. Дискусійні питання виникнення та розвитку Ростово-Суздальської землі.

Новгородська та Псковська земля. Виникнення Новгородської республіки. Особливості політичного строю. Соціальні протиріччя в республіці. Розвиток господарства. Внутрішня та зовнішня торгівля Новгорода та Пскова.

Культура Русі періоду феодальної роздробленості.

Життя та побут російського народу. Билини, розвиток письменності та освіти. Берестяні грамоти. Література. Літописання. Зодчество. Народна творчість.

Спільність мови та культури руських земель та специфічні особливості їх розвитку. Ідея єдності Русі в культурі. Розквіт давньоруської культури в кінці ХП - на початку ХШ ст.

Боротьба народів Русі з іноземними завойовниками.

Заснування Ордену Меченосців та Тевтонського ордену. Мета та завдання об'єднань. Мета римської католицької церкви в просуванні на Схід. Наступ німецьких рицарів, датських та шведських феодалів на російські землі. Олександр Невський. Розгром шведів на Неві та німецьких рицарів на Чудському озері.

Об'єднання Монголії за Чингіс-хана. Завоювання монголів. Вторгнення татаро-монгол до південноросійських степів. Битва на Калці.

Походи Батия. Навала татар на Русь. Героїчний опір та боротьба російського народу проти татаро-монгольських завойовників. Утворення Золотої Орди, її соціально-політичний та економічний устрій. Система керування підкореними землями. «Ординський вихід». Баскачество.

Історичне значення боротьби народів Русі проти татаро-монгольського іга. Вплив татаро-монгольського іга на хід історичного розвитку народів Русі. Розмежування історичних шляхів Північно-Східної та Південно-Західної Русі.

Північно-Східні та Північно-Західні руські землі в XIV-XVст.

Приплив населення в Волзько-Окське міжріччя, активізація соціально-економічних процесів в регіоні. Дискусії про роль географічного та зовнішньополітичного фактору у об'єднанні російських земель.

Система феодальної ієрархії. Васалітет. Політичний устрій князівств. Організація управління. Військова організація. Стан церкви. Її політична роль. Взаємовідносини російських князівств з Золотою Ордою.

Утворення Московського князівства в кінці ХШ- на початку XIV ст. Домобудівництво московських князів. Боротьба з Твер'ю та дружба з Ордою. Іван Каліта. Відносини з Ордою. Переміщення митрополії до Володимира. Взаємовідносини з російськими князями.

Дмитро Донський та початок відкритої боротьби з Ордою. «Дві Русі». Взаємовідносини з Литвою. Куликовська битва та її історичне значення. Навала Тохтамиша та Едигея. Повстання в Москві в 1382р.

Великий Новгород в XIV-XV ст. Соціальна боротьба. Єретичні рухи XIV-XV ст. Відносини Новгородської республіки з Московським та іншими російськими князівствами. Утворення Псковської республіки. Її соціально-

економічний та політичний устрій. Новгородські та Псковські судні грамоти. Боротьба Новгорода та Пскова з агресією німецьких феодалів в XIV-XV ст. Міжнародні зв'язки Новгорода та Пскова.

Участь російського народу в боротьбі Польщі та Литви проти німецької агресії у XIII-XV ст. Битва при Грюнвальді. Феодальна війна в другій чверті XV ст., її значення для об'єднання російських земель.

Церква та княжа влада в період об'єднання російських земель коло Москви.

Культура Північно-Східної та Північно-Західної Русі XIV-XV ст.

Побут населення. Поширення письменності. Література. Відображення в літературі політичних тенденцій. Літописання. Воїнські повісті. «Ходіння»Афанасія Нікітіна. Зодчество, Московський Кремль. Живопис. Місцеві особливості зодчества та живопису. Аристотель Фіоравантi, Феофан Грек, Данило Чорний, Андрій Рубльов.

Утворення Російської багатонаціональної держави

(друга половина XV - початок XVII ст.)

Фактори, що визначають утворення національних держав в умовах феодалізму. Події в Європі та на Сході. Особливості утворення централізованих держав на сході Європи. Умови утворення Московської держави. Співвідношення соціальних сил в об'єднавчому процесі. Великокняжа влада, боярство, церква, дворянство, міське населення, селянство. Відносини різних соціальних верств до об'єднавчого процесу.

Сучасна історіографія щодо об'єднання земель навколо Москви.

Завершення об'єднання руських земель навколо Москви.

Повалення монгольського ярма.

Приєднання до Москви Новгорода, Твері, Пскова, Рязані. Битва на р. Угрі.

Державно-політичний устрій Московського царства наприкінці XV - на початку XVI ст. Посилення влади московських государів. Іван III. Василь III. Боярська дума. Зародження приказного управління. Великокняжий судебник. Початок оформлення кріпосного права в загальнодержавному масштабі. Місцеве управління. Організація війська. Сліди минулої автономії в колишніх князівствах і землях. Від Русі до Росії. Москва та політична спадщина Візантії. Софія Палеолог.

Церква та великокнязівська влада. «Йосифляни» та «нестяжателі».

Міжнародне становище Російської держави. Політика відносно залишків Золотої Орди. Політика султанської Туреччини та Кримського ханства щодо Росії. Зв'язки Росії з іншими країнами.

Росія в XVI ст.

Територія та населення. Феодальне землеволодіння та господарство. Вотчинне землеволодіння і помісна система.

Політична боротьба в 30-40-ті рр. XVI ст. Прийняття Іваном IV (Грозним) царського титулу. «Обрана рада». Складання станово-представницької монархії. Боярська дума. Земські собори та дискусії про характер державного устрою Росії в XVI-XVII ст. Судебник 1550 р. Церква і держава в XVI ст. Стоглав.

Губна та земська реформи. Воєнні реформи. Помісне військо. Стрільці. Артилерія. Військово-інженерна справа. Устрій засічної межі та організація станичної служби.

Казанські походи та приєднання народів Поволжя. Приєднання Ногайської Орди. Боротьба за вихід до Балтійського моря. Лівонська війна. Ускладнення міжнародної обстановки. Земський собор 1566 р. Люблінська унія. Оборона Пскова. Ям-Запольський мир.

Падіння Обраної Ради. Альтернативи та реалії розвитку країни: перехід до опричнини. Опір терору. Митрополит Філіп. Оцінка опричнини в історичній літературі.

Народи Сибіру під владою Кучума. Посилення руху російських промисловців до Приуралля в XVI ст. Володіння Строганових. Утворення козацтва на Дону. Експедиція Єрмака. Заселення російськими переселенцями Сибіру. Стосунки Російської держави з Середньою Азією та Кавказом.

Російська культура наприкінці XV-XVI ст.

Особливості розвитку культури. Народна творчість. «Домострой». Полемічна література. Влада і культура. Російське «самодержавство» в листуванні А.Курбського та Івана Грозного. Твори Івана Пересвєтова, Максима Грека,

Єрмолая Еразма. «Степенна книга». «Лицевий літописний свод». «Чет'ї-Мінеї» митрополита Макарія. Іван Федоров та розвиток книгодрукування. Зодчество. Живопис. Наукові знання. Розповсюдження раціоналістичних та антицерковних поглядів. «Раб'є вчення» Ф. Косого. М.Башкін.

Росія наприкінці XVI - на початку XVII ст.

«Велика смута». Господарче розорення 70-80-х рр. XVI ст. та посилення закріпачення селян. Переміщення населення на окраїни. «Заповідні літа» та укази про селян та холопів. Загострення соціальних суперечностей. Проблема закріпачення селян в історичній літературі. Боротьба за владу у правлячому класі. Утворення патріаршества. Правління Бориса Годунова, його внутрішня політика. Міжнародне становище Російської держави. Посилення шляхетсько-католицької експансії на Схід. Війна зі Швецією. Тявзинський мир. Укріплення західної границі та перемирні роки з Річчю Посполитою. Громадянська війна в Росії на початку XVII ст. Альтернатива в історії. Рух І.Болотникова.

Початок інтервенції польських феодалів в Росію. Лжедмитро І. Позиції феодальної знаті та народних мас по відношенню до Лжедмитра І. Боярський цар Василій Шуйський, його внутрішня та зовнішня політика.

Лжедмитро II. Перехід Речі Посполитої до відкритої інтервенції. Шведська інтервенція. «Семібоярщина» та окупація Москви. Відношення православної церкви до подій початка XVII ст. Боротьба руського народу проти інтервентів. І-ше ополчення, причини його розпаду. Організація II-го ополчення. К. Мінін та Д.Пожарський. Визволення Москви. Земський собор 1613 р. Відновлення національної державності. Обрання Михайла Романова на царство. Столбовський мир. Деулінське перемир'я.

Росія в XVII ст. Початок нового періоду російської історії.

Історичне поняття «новий період». Територія та населення країни в XVII ст. Вплив наслідків інтервенції на економічний розвиток Росії. Еволюція форм феодального землеволодіння та господарства. Соціальна структура російського суспільства в XVII ст.

Розвиток громадського розподілу труда та товарного виробництва. Перші мануфактури та їх характер. Внутрішня та зовнішня торгівля, укріплення купецтва. Торговий та новоторговий устави. Початок формування загальноросійського ринку.

Соціальна боротьба в II чверті та середині XVII ст. Міські повстання середини XVII ст. Соборне уложення. Завершення юридичного оформлення системи кріпосного права.

Органи влади, центральне та місцеве управління. Посилення самодержавства, початок переходу до абсолютизму. Російське військо. Фінансова система. Податна реформа. Церковна реформа, діяльність патріарха Нікона та конфлікт держави і церкви. Розкол, його соціальна та ідеологічна сутність.

Загострення соціальної боротьби в Російській державі в II половині XVII ст. Повстання в Москві в 1662 р. Посилення втеч селян, ріст козацтва.

Народи Поволжя в XVII ст. Феодальний та національний гніт російських кріпосників.

Селянська громадянська війна під проводом Степана Разіна, її особливості, причини поразки та значення. Народні рухи після селянської війни. «Соловецьке сидіння».

Народи Сибіру та Далекого Сходу. Російське населення в Сибіру в XVII ст. Російські землепрохідці в Сибіру. Семен Дежнєв, Єрофей Хабаров. Вихід на узбережжя Тихого океану. Нерчінський мир.

Міжнародне становище та зовнішня політика Росії.

Боротьба за відновлення державної єдності. Російсько-польські та російсько-шведські відносини. Війни з Польщею. Боротьба проти турецько-татарської агресії. Будівництво Білгородської засічної лінії. «Азовське сидіння». Переяславська рада. Входження України під протекторат Росії. Сучасна історіографія з питання входження України під протекторат Росії.

Війна з Польщею. Повернення Смоленська. Російсько-шведська війна. Кардиський мир. Андрусівське перемир'я. Доля українських земель. Розвиток відносин з країнами Сходу та Кавказом.

Культура Росії XVII ст.

Посилення світських та демократичних елементів в культурі XVII ст. Поширення зв'язків з західноєвропейською культурою. Школа та освіта. Слов'яно-греко-латинська академія. Наукові знання. Географічні

відкриття. Занепад літописання. Література. Нові жанри. Світська повість. Сатиричні повісті. Біографічна повість. Розвиток громадсько-політичної та історичної думки. Ю.Крижанич, О.Л. Ордін-Нащокін. Прагнення до «обмірщення» в мистецтві. Нові риси в зодчестві та мистецтві XVII ст. С.Ушаков, І. Владиміров. Музика та народний театр. Побут та звичаї суспільства. Початок їх європеїзації. Перехідність як риса культури XVII ст.

Цивілізація Росії XVIII ст. Народження імперії.

Економічне, внутріполітичне та міжнародне становище Росії в кінці XVII ст. Передумови та спроби перетворень.

Боротьба придворних угруповань за владу в 80-ті рр. Правління Соф'ї. В. Голіцин та орієнтація на католицьку Європу. Стрільці на політичній арені. Хованщина. Переворот 1689 р. Початок правління Петра І. Особистість Петра. Петро І як тип російського реформатора. Опора на дворянство. Указ 1714 р. про єдиноспадкування. Табель о рангах 1721 р. Політика по відношенню до купецтва. Місто. Подушна подать. Загострення соціальних суперечностей. Астраханське повстання. Повстання на Дону під проводом К.Булавіна. Повстання в Поволжі, на Слобідській україні, Башкирії. Дискусії про характер виступів козацтва 1707-1708 рр.

Реформи першої чверті XVIII ст.

Реформа центрального та місцевого апарату влади та управління. Сенат, колегії, губернії, провінції та повіти. Міська реформа і магістрати. Церковна реформа. Утворення регулярної армії і флоту. Рекрутська система. Реформи та перетворення в побуті та культурі.

Перетворення Росії в абсолютну монархію. Формування чиновницько-бюрократичного дворянського апарату абсолютизму. Боротьба Петра І з опозицією. «Справа» царевича Олексія.

Міжнародне становище та зовнішня політика Росії. Азовські походи. «Велике посольство». Дипломатична та військова підготовка Північної війни. Початок боротьби за Балтійське узбережжя та її зв'язок з перетвореннями в країни. Основні етапи війни. Заснування Санкт-Петербурга та утворення Балтійського флоту. Вторгнення Карла XII в Росію. Народна війна проти загарбників. Полтавська битва, її міжнародне значення. Вступ Туреччини до війни. Прутський похід. Допомога Росії народам Балканського півострова, Молдови, Валахії. Перенесення центру військових дій на Балтійське море. Гангут. Гренгам. Аландський конгрес. Російське військове мистецтво в Північній війні.

Ніштадський мир. Проголошення Росії імперією. Наслідки Північної війни. Народи Прибалтики в складі Російської імперії.

Відносини Росії з країнами Кавказу та Середньої Азії. Каспійський похід. Зв'язки з Грузією та Вірменією. Європа та Росія.

Культура в першій чверті XVIII ст.

Прискорення європеїзації громадського життя. Діалог нового та старого в культурі. Люди петровської епохи. Розвиток суспільно-політичної та історичної думки. І.Т. Посошков, Ф. Прокопович, В.Татіщєв, М. Ломоносов.

Розвиток техніки. А.Нартов, В.де-Геннен, В.Н. Татіщєв. Спроби утворення світської школи та значення школи для подальшого розвитку російської культури. Видання підручників, світської та наукової літератури. Введення світського шрифту та арабських цифр. Перша російська друкована газета. Реформи календаря. Заснування Академії Наук. Наукові експедиції. Містобудівництво. Архітектура, живопис, гравюра. Зміни в побуті. Взаємодія з західноєвропейською культурою. «Спадок Петра І» очима сучасників. Успіхи та невдачі перетворень першої чверті XVIII ст.

Епоха двірських переворотів. Верховна Таємна рада. Конституційна спроба 1730 р. та її провал. «Біронівщина». Виступи дворянства проти «верховників». А.Волинський. Поширення дворянських привілеїв. Воцаріння Єлизавети Петрівни. Початок правління «просвітницького абсолютизму».

Міжнародне становище Росії в 1725-1762 рр. Відносини з Польщею. Війна з Туреччиною. Росія в Семирічній війні.

«Золотий вік» дворянської імперії.

Політика «освіченого абсолютизму» Катерини II.

Двірський переворот 1762 р. і початок царювання Катерини П. Характер політики «освіченого абсолютизму» в Росії і його соціальна суть. Уложена комісія. Законодавство Катерини П. Громадсько-політична думка третьої чверті XVIII ст. Історики про Катерину П.

Селянська війна 1773-1775 рр.

Передумови і рушійні сили селянської війни. Її хід. Історичне значення і вплив на внутрішню політику царизму. Посилення реакційного курсу, посилення кріпосництва на Лівобережній Україні та Слобожанщині, посилення влади дворянства, жалувана грамота дворянству і містам. Дискусії про виступ та особу О. Пугачова.

Внутрішня політика Павла I.

Селянське питання в кінці XVIII ст. Політика уряду стосовно дворянства. Адміністративні зміни, перебудова армії.

Зовнішня політика Росії в другій половині XVIII ст.

Основні напрямки зовнішньої політики в П половині XVIII ст. Російсько-турецька війна 1768-1771 рр. Кючук-Кайнаджірський мир. Утвердження Росії в Північному Причорномор'ї. Будівництво міст, портів і військово-морського флоту. Зростання міжнародного значення Росії. Перший поділ Речі Посполитої. Приєднання Криму і Прикубання. Російсько-турецька війна 1781-1791 рр. Яський мир. Значення російсько-турецьких війн XVIII ст. для економічного розвитку Росії і становища народів Балкан, пригноблених Османською імперією.

Розвиток російського військового мистецтва. О.В. Суворов, Ф.Ф. Ушаков. Війна зі Швецією. Другий та третій поділи Речі Посполитої. Повстання під проводом Т. Костюшка. Приєднання Правобережної України і Білорусії, Литви і Курляндії до Росії. Участь царської Росії у коаліції проти буржуазної Франції. Італійський та швейцарський походи О.В. Суворова.

Соціально-економічний розвиток Росії в кінці XVIII - першій половині XIX ст.

Територія і населення. Соціальна структура населення. Бюджет. Розвиток промисловості. Криза мануфактури. Вільно-наймана праця в промисловості. Початок промислового перевороту.

Положення сільського господарства. Посилення процесу розкладу феодально-кріпосницької системи господарства. Криза феодалізму, обезземелювання селян, підвищення кріпосницької експлуатації. Зародження і розвиток капіталізму в сільському господарстві. Соціальне розшарування селянства. Торгівля і транспорт. Економічна політика царизму.

Внутрішня політика царизму в перший половині XIX ст.

Двірський переворот 1801 р. Крах павловського шляху. Альтернатива в історії. Прихід до влади Олександра I. Коливання урядового курсу. Епоха лібералізму. Реформи Олександра I: адміністративні перетворення (утворення міністерств) та реформа Сенату. Заходи уряду в галузі освіти. Державна діяльність М.М. Сперанського, його план державних перетворень. Утворення Державної Ради. Реакційний її характер. Політика уряду в селянському питанні. Укази Олександра I 1801-1803 рр.

Внутрішня політика царизму в 1815-1825 рр.

Перехід до реакційного курсу. Сперансько-Аракчеєвська альтернатива I чверті XIX ст. Військові поселення. Становище народних мас і соціальна боротьба після 1812 р. «Уставна грамота» Новосельцева.

Рух декабристів.

Початок революційної традиції. Ідеї і політична практика декабризму. Альтернатива в історії.

Південне і Північне товариства та їх програми. «Товариство об'єднаних слов'ян», його програмні документи.

Повстання 14 грудня 1825 р. в Петербурзі. Повстання Чернігівського полку на Україні. Історичне значення руху декабристів.

Внутрішня політика самодержавства Росії в другій чверті XIX ст.

Консервативний курс Миколи І. Посилення репресивних заходів: цензура, утворення ІІІ відділення його Імператорської величності канцелярії. Кодифікація законів. Заходи щодо зміцнення станово-соціальних позицій дворянства. Селянське питання в політиці уряду.

Реформа управління державними селянами. Економічна політика і фінансові перетворення. Повстання в Польщі (1830-1831 рр.).

Велика дискусія про шляхи розвитку країни.

Відгуки на повстання декабристів. Революційні гуртки кінця 20-х - на початку 30-х рр.

П.Я. Чаадаєв і його «Філософічні листи». Формування основних ідейних напрямків 30-40-х рр. Теорія «офіційної народності». Питання про шляхи розвитку Росії в суспільній думці 30-40-х рр. Західники та слов'янофіли. Зародження буржуазного лібералізму. Т.М. Грановський, брати К.С. та І.С. Аксакови.

Формування революційно-демократичної ідеології. В.Г. Бєлінський, О.І Герцен, Т.Г. Шевченко.

Ідеї утопічного соціалізму в Росії. Гуртки петрашевців. Кирило-Мефодіївське товариство, суспільний рух у Росії і революція 1848 р. Західні громадсько-політичні та філософські концепції на російській підвалині. О. Герцен та ідея «громадського соціалізму».

Зовнішня політика царизму в І половині XIX ст.

Міжнародне становище Росії на початку XIX ст. Основні напрямки зовнішньої політики. Участь Росії у антифранцузьких коаліціях. Тільзитський мир його наслідки.

Входження Грузії до складу Росії. Російсько-Іранська війна 1804-1813 рр. Російсько-Турецька війна 1806-1812 рр., приєднання Азербайджану і Бессарабії до Росії.

Російсько-Шведська війна. Утворення князівства Фінляндського.

Вітчизняна війна 1812 р., закордонні походи російської армії (1813-1815 рр.).

Міжнародні відносини напередодні війни 1812 р. Загарбницькі цілі французької буржуазії. Початок війни. Співвідношення сил воюючих сторін. Відступ російської армії. Смоленська битва. Бородінська битва та її значення. Залишення російською армією Москви. Фланговий маневр російської армії. Партизанський рух. Перехід російської армії у контрнаступ. Розгром наполеонівської армії.

Воєнні події 1813-1814 рр. «Битва народів» під Лейпцигом. Вступ російської армії в Париж. Віденський конгрес. Історичне значення перемоги народів Росії у Вітчизняній війні.

Утворення «Священного союзу». Посилення реакції в Європі. Російська дипломатія на європейських конгресах. Повстання в Греції і Росії. Царизм та європейський революційний рух.

Народи Кавказу у першій половині XIX ст.

Боротьба горців Північного Кавказу за незалежність. Мюридизм на Кавказі. Імамат Шаміля. Утвердження Росії на Кавказі і його наслідки для народів Кавказу.

Зовнішня політика царизму у ІІ чверті XIX ст. Кримська війна.

Основні напрямки зовнішньої політики. Східне питання. Російсько-Іранська війна 1826-1828 рр. Приєднання Східної Вірменії до Росії. Російсько-Турецька війна 1828-1829 рр. Участь Росії у звільненні Греції від турецького гноблення. Ункіяр-Іскелеський договір. Лондонські конвенції.

Контрреволюційна політика царизму у Європі. Інтервенція в Угорщину.

Міжнародні відносини напередодні Кримської війни. Причини і характер війни. Військові дії на Балканах і в Закавказзі. Перемога російського флоту при Синопі. Вступ у війну Англії і Франції. Героїчна оборона Севастополя. Поразка царизму у Кримській війні. Паризький мир. Міжнародні і внутрішні наслідки війни.

Епоха великих реформ. Внутрішня політика.

Олександр ІІ: людина і політик, його коло. Зростання опозиційних настроїв в суспільстві. Селянський рух. Коливання політичного курсу Олександра ІІ. Проекти реформ.

Реформи 60-70-х рр. Положення 19 лютого 1861 р.: Особисте звільнення селян, наділи, повинності, тимчасово зобов'язаний стан, викуп. Скасування кріпосного права на Україні, в Білорусії, на Закавказзі, в Бессарабії.

Положення про земські установи. Міська реформа. Нові судові статути. Військова реформа. Реформа в галузі освіти. Цензурні правила. Значення реформ та їх роль у вихованні громадянськості та нової політичної культури. Розмежування в громадському русі.

Соціально-політична криза на межі 70-80-х рр. XIX ст. М.Т. Лоріс-Меліков та його програма. Вбивство Олександра П. «Цар-визволитель» в оцінках істориків. Спроба модернізації Росії.

Олександр Ш і Маніфест про непорушність самодержавства. Міністерство М.П. Ігнатієва. Курс уряду на контрреформи. Реакційна політика в галузі освіти і преси. Положення про земських начальників. Земська контрреформа. Нове міське положення. Політика уряду у селянському питанні.

Створення поліцейської держави. Національно-колоніальне гноблення
царату.

Модернізація економіки.

Територія Росії. Демографічний склад та соціальна структура населення.

Розвиток капіталізму в сільському господарстві. Буржуазна еволюція поміщицького і селянського господарства. Соціальний розклад селянства.

Основні етапи розвитку капіталізму в промисловості. Промислове піднесення 90-х рр. XIX ст. Залізничне будівництво. Утворення нових промислових районів. Завершення промислового перевороту. Економічна криза 1900-1903 рр.

Утворення внутрішнього ринку для великої промисловості. Формування нових класів суспільства - буржуазії та пролетаріату.

Економічна політика самодержавства.

Суспільно-політичний рух. Робітничий і селянський рух.

Робітничий рух 70-х років XIX ст. Перші робітничі організації. «Південно-російський союз робітників». П.А. Алєксеев, В. Обнорський, С. Халтурін.

Динаміка та форми селянського руху.

Страйковий рух робітників 80-90-х рр. XIX ст. Зміна характеру та форм пролетарської боротьби. Роль масового робітничого та селянського руху в назріванні революційної кризи на початку XX ст. Вплив політичних організацій та партій на робітничий та селянський рух.

Ліберальний рух

Соціально-політичні джерела ліберального руху та його зміст. Радикалізація пореформеного лібералізму. Роль земської інтелігенції у формуванні нової політичної свідомості. Опозиція режиму. Створення «Союзу визволення» та «Союзу земців конституціоналістів». П.М. Мілюков та П.Б. Струве - лідери російського лібералізму.

Розробка нових програмних положень ліберального руху та тактичних методів боротьби за їх реалізацію.

Соціалістичний рух.

Розробка О. Герценом, М. Чернишевським, М. Огарьовим, М. Добролюбовим, Д. Писаревим соціалістичного ідеалу. «Колокол» та «Сучасник» і їх значення у подальшому розвитку визвольного руху.

Революціонери 60-70-х рр. про співвідношення революції та реформи, політики та моралі, цілей та засобів революційної боротьби.

Виникнення революційного народництва, його теоретичні засади та основні напрямки. П. Лавров, М. Бакунін, П. Ткачов, М. Михайловський. Революційні гуртки та групи на початку 70-х рр. «Ходіння в народ». Організації «Земля і воля», «Народна воля», «Чорний переділ». Криза революційного народництва на початку 80-х рр.

Поширення ідей марксизму в Росії. Утворення марксистських гуртків та груп. Їх ідейна боротьба проти народництва. Г.В. Плеханов, В.І. Ленін, Ю.О. Мартов. Їх роль у боротьбі з народництвом та створенні російської соціал-демократії.

П з'їзд РСДРП. Виникнення більшовизму та меншовизму. Ленінізм та його роль в історичній долі Росії та інших країн.

Утворення партії есерів, В.М. Чернов. Її основні програмні положення.

Зовнішня політика Росії.

Міжнародне становище Росії після Кримської війни. Боротьба російської дипломатії за перегляд Паризького трактату. Лондонська конвенція 1871 р. Союз трьох імператорів. Слов'янське питання та ставлення до нього різних верств населення Росії. Російсько-турецька війна 1877-1878 рр. Сан-Стефанський мир. Дипломатична ізоляція Росії. Берлінський конгрес. Участь Росії у визволенні балканських народів.

Економічні та стратегічні інтереси Російської імперії на Середньому Сході. Завоювання Середньої Азії. Організація управління завойованої території. Англо-російські суперечності на Середньому Сході.

Створення Німеччиною Троїстого союзу. Оформлення франко-російського союзу.

Далеко-східна політика Росії. Відносини з Японією, США і Китаєм. Боротьба імперіалістичних держав за сфери впливу на Далекому Сході. Будівництво Китайсько-Східної залізниці та оренда Порт-Артуру. Участь Росії у придушенні народного повстання у Китаї.

Російсько - японська війна. Хід воєнних дій. Битва під Ляояном і на р. Шахе. Оборона Порт-Артуру. Мукденська битва. Цусіма. Портсмутський мир.

Внутрішня політика Миколи II. Коливання уряду.

Микола II і проведення консервативно-охоронної політики.

Самодержавство і селянство. «Особлива нарада про потреби сільськогосподарської промисловості» під проводом С.Ю. Вітте.

Посилення репресій. В.К. Плеве. Робітниче законодавство. «Зубатовщина». Коливання уряду. Маніфест 26 лютого 1903 р.

П.Д. Святополк-Мирський та провал політики поступок. Указ 12 грудня 1904 р. «Про заходи до удосконалення державного порядку».

Основна причина кризи самодержавства.

Криза царизму (1905-1917). Перша російська революція 1905-1907 рр.

Початок революції. Кривава неділя 9 січня 1905 р. Січнево-лютневі страйки. Буржуазно-опозиційний рух.

Розвиток революції навесні і влітку 1905 р. Страйки промислових робітників. Професійно-політичні союзи і «Союз союзів». Революційна боротьба селянських мас. Всеросійський селянський союз. Повстання на панцернику «Потьомкін». Булигінська дума і її бойкот.

Всеросійський жовтневий політичний страйк. Ради робітничих депутатів. Маніфест 17 жовтня. Кабінет С.Ю. Вітте.

Утворення буржуазних партій. «Союз руського народу». Чорносотенні погроми.

Національно-визвольна боротьба народів Росії.

Грудневе збройне повстання в Москві та інших містах. Відношення до нього основних політичних партій.

Відступ революції. Робітничі страйки. Селянський рух. Революційні виступи на флоті та в армії. Допомога царизму з боку міжнародної буржуазії.

Перегляд положення про вибори до Державної думи. Реформа Державної ради. Нове зведення Державних законів Російської імперії. Утворення обмеженої системи дуалістичної монархії.

I Державна дума. Кадети і трудовики. Обговорення аграрного питання. Міністерство П.А. Столипіна. Розгін Думи.

II державна дума. Державний переворот 3 червня 1907 р.

Причини поразки і історичне значення першої російської революції.

Стан економіки.

Формування монополістичного капіталізму. Зростання його ролі у народному господарстві країни. Роль банків у формуванні монополій. Роль іноземного капіталу у розвитку економіки Росії.

Промислове піднесення 1909-1913 рр. Аграрна реформа П.А. Столипіна.

Економічна політика царизму. Штучна консервація залишків кріпосництва - головна перешкода розвитку економіки.

Стан економіки Росії напередодні війни. Характеристика економічного стану національних районів Росії: України, Польщі, Фінляндії, Прибалтики, Кавказу, Середньої Азії, Сибіру.

Третьочервнева монархія (1907-1914).

Виборчий закон 3 червня 1907 р. III Державна Дума. Основні політичні блоки в Думі.

Терор царського уряду проти учасників революції. Столипінські реформи та їх значення. Конституційна криза (березень 1911 р.)

Розгул націоналізму. «Похід на Фінляндію». Польське питання (Західне земство, Холмщина). Справа Бейліса.

Страхові закони.

Назрівання революційної кризи 1910-1914 рр. Ленські події. Зростання страйкової боротьби. Виступи селян і солдатів.

IV Державна Дума. Партійний склад Думи. Основні політичні блоки. Намагання ліберальної буржуазії створити лівоцентристську більшість.

Зовнішня політика Росії (1907-1914 рр.)

Англо-російська угода 1907 р. і утворення Антанти. Росія і боснійська криза. Російсько-японські угоди 1907 і 1910 рр. Росія і Балканський союз. Росія і Балканські війни. Підготовка Росії до війни. Велика військова програма 1913 р. Реорганізація армії.

Росія в перший світовій війні (1914-1917 рр.)

Початок першої світової війни. Вступ Росії у війну. Хід воєнних дій у 1914 р. Воєнні поразки царизму у 1915 р. Військові дії у 1916 р. Брусилівський наступ. Роль Східного фронту у зриві німецьких планів війни.

Посилення залежності царизму від Антанти. Мілітаризація економіки. Формування державно-монополістичного капіталізму.

Царизм і опозиція. Прогресивний блок. Апогей распутінщини. Загострення продовольчої кризи. Розвал господарства і зубожіння народних мас. Наростання революційного руху.

Криза верхів.

Лютнева революція 1917 р.

Загострення революційної кризи в січні-лютому 1917 р. Повстання в Петрограді.

Утворення Петроградської ради робітничих депутатів. Наказ № 1. Тимчасовий комітет Державної думи. Повалення самодержавства.

Утворення Тимчасового уряду. Двовладдя та його суть.

Лютневий переворот у Москві. Перемога революції на фронті, в провінції і національних районах.

Причини перемоги Лютневої революції, її історичне значення.

Альтернативи історичного розвитку країни в лютому – жовтні 1917 р.

Росія напередодні Лютневої революції 1917р.

Національно-доктринальні витоки більшовизму. Партії соціалістичної орієнтації в Росії початку XX ст. Найважливіші буржуазні партії.

Друга буржуазно-демократична революція в Росії.

Скасування самодержавства. Виникнення Рад. Утворення Тимчасового уряду. Структура і класова суть двовладдя.

Росія після повалення самодержавства. (березень-червень 1917р.)

Політика Тимчасового уряду та Рад з головних питань життя країни. Політична криза в квітні 1917р. Утворення Першого коаліційного уряду. І Всеросійський з'їзд Рад селянських депутатів та його рішення. І Всеросійський з'їзд Рад робітничих та солдатських депутатів. Утворення ВЦВК. Наступ на фронті. Демонстрація 18 червня. Нова політична криза. Події 3-5 липня – спроба більшовиків змінити політичну ситуацію в країні. Формування II коаліційного уряду.

Заколот Корнілова – спроба встановити військову диктатуру.

Державна нарада в Москві. Керенський та Корнілов. Виступ Корнілова. "Полівіння" Рад. Утворення Ш коаліційного уряду. Демократична нарада.

Підготовка і здійснення більшовицького повстання.

Події 24-26 жовтня. В Петрограді: революція, заколот, переворот, путч? П Всеросійський з'їзд Рад робітничих і солдатських депутатів та його рішення. Жовтневі декрети. Більшовики та інші соціалістичні партії. Формування однопартійного більшовицького уряду. Боротьба за межами столиць. Союз з лівими есерами. Формування Коаліційного радянського уряду.

Соціально-економічна політика революційного більшовизму (жовтень 1917-червень 1918 рр). Перша спроба більшовиків в утворенні доктринальної економіки. Державний капіталізм і націоналізація. Робітничий контроль. Аграрна революція. Відмова Леніна від декрету про землю. Продовольча диктатура. Утворення комнезамів як надзвичайних органів диктатури пролетаріату на селі. Продовольчі загони та продовольча армія. Війна за хліб."Воєнний комунізм": політика, практика, ідеологія.

Етапи формування політики "воєнного комунізму". Продовольча розкладка. Мілітаризація праці. Прояв системи "воєнного комунізму" в області розподілу. "Воєнно-комуністична" ідеологія.

Громадянська війна в Росії: виникнення та ескалація.Поняття "громадянської війни". Питання про її початок та винуватців. Основні етапи громадянської війни.Установчі збори: вибори до них. Відношення більшовиків та інших політичних партій Росії до Установчих зборів. Ш Всеросійський з'їзд Рад робітничих, солдатських та селянських депутатів. Проголошення РСФРР.

Перемир'я з Німеччиною. Мирні переговори в Бресті. Демобілізація старої та створення нової, добровольчої армії. Підписання мирного договору. Розрив з лівими есерами. Формування збройних сил радянської республіки на основі мобілізації. Роль воєнних фахівців. Ленін і червоний терор. Л.Д. Троцький та збройні сили. Інтервенціоністський фактор. Воєнні битви. Ш Інтернаціонал. Війна з Польщею. Росія та другій світ. "Диктатура пролетаріату" в період тимчасового відступу (1921-1928 рр.).

Роки непу.

Соціально-економічне та політичне положення в країні після громадянської війни.

Криза 1921 р. Повстання від Тамбова до Кронштадту. Голод 1921-1923 рр. Перехід до нової економічної політики. Питання про авторство ідеї цієї політики. Неп весни-літа 1921 р. Неп: "політика надовго" чи тактичний маневр більшовиків?

Утворення СРСР.Національне і класове в політиці більшовиків в 1917-1920 рр. "Декларація прав народів Росії". Взаємовідносини уряду Леніна з радянськими республіками. Центробіжні тенденції та об'єднавчі імпульси. Створення Союзу РСР як унітарної держави. І Конституція СРСР. Політика коренізації в національних республіках. Зовнішня політика радянської країни.Питання світової соціалістичної революції в планах більшовиків. Дуалізм в зовнішній політиці: дії Комінтерну та дії наркомату зовнішніх справ. Генуя та Рапалло.
Прихід Сталіна до влади.

Заповіт Леніна. Драма Троцького. Дискусія про "новий курс". Смерть Леніна. "Уроки Жовтня". Нова опозиція. Сталін, його прихід до керівництва правлячою партії. Питання про побудову соціалізму в однієї країні.

Економіка: підйом та проблеми розвитку.Грошова реформа. Основні заходи непу в сільському господарстві, в промисловості, в сфері торгівлі та фінансів. Неп і реформа управління народним господарством: від "главків" до трестів, синдикатів. Підходи до планування.

Кризи непу. Боротьба альтернатив. Бухарінські концепції. Поразка "правих".

Хлібозаготівельна криза 1927-28 рр. Перехід до надзвичайних заходів в організації хлібозаготівлі. Повернення до політики "воєнного комунізму". Причини згортання непу. Підсумки та значення непу.

Політичне та духовне життя в країні в роки непу. Реформа політичної системи: задуми і реальність. Культурне життя. Розвиток літератури, музичного і театрального та образотворчого мистецтва. Розвиток науки.

Затвердження тоталітаризму в Росії. «Великий перелом» та його суть.

Перехід до командно-адміністративних методів управління і ліквідація залишків непу. Колективізація і насильницькі методи її проведення. Колгоспи, кооперація, радгоспи. Політвідділи. Масове розкуркулювання. Трагічна доля розкуркулених. Опір сталінській колективізації. Повстання селян в Україні, на Північному Кавказі, в Казахстані, Середній Азії. Масовий голод 1931-1933 р. - як наслідок насильницької колективізації. Підсумки і наслідки колективізації.

Індустріалізація - спроба стрибка в соціалізм.

Індустріалізація - як історична місія більшовиків. Сталінська «надіндустріалізація» і погляди «лівих» і «правих» опозиціонерів. Внутріпартійна боротьба що до темпів і методів проведення індустріалізації. Перемога сталінської «генеральної лінії». Методи здійснення індустріалізації. Ціна індустріалізації країни. Використання робочої сили ув'язнених на «великих будівництвах» комунізму. Роль директивного планування. Головні підсумки індустріалізації. Перетворення СРСР у «наддержаву» світу.

Затвердження режиму особистої влади Сталіна в країні.

Початок культу особи Й.В. Сталіна. Вождізм. Створення органів позасудової розправи. Посилення жорстокості законодавства. Посилення ролі каральних органів. Створення всемогутніх НКВС і Гулагу. Каральні органи та бюрократія - підпора режиму особистої влади Сталіна. Політичний терор - засіб і метод утвердження режиму особистої влади Сталіна в партії і в країні. Спроби опору сталінщині. Суть сталінської політичної системи. Сталінська Конституція 1936 р. - прикриття терористичного режиму. Сталін як харизматичний тип керівника Радянської держави. Керівники так званого «нового типу», Молотов, Каганович, Жданов, Маленков, «залізні наркоми» НКВС - Ягода, Єжов, Берія.

Національна і соціальна політика Радянської держави (1929-1937рр.)

Національне питання. Побудова унітарної держави. Посилення імперських тенденцій. Кінець політики коренізації. «Дружба народів» міф і дійсність. Русифікація. Національно-державне будівництво наприкінці 20-30-х рр. Винищення національних кадрів. Суть та основні етапи сталінської національної політики. Становище робітничого класу. Розселянювання. Перетворення селян на радянських кріпаків. Введення паспортної системи. Карткова система у містах у 1928-1935 рр. Житлові умови та побут. Зниження життєвого рівня широких верств сільського і міського населення. "Жити стало краще, жити стало веселіше!" Форми творчої активності робітничих мас. Ударництво. Ізотівський та стахановський рух. Використовування сталінською бюрократією творчої активності мас для зміцнення економічної основи тоталітаризму. Політика соціального популізму.

Зовнішня політика СРСР (кінець 20-х - 1937 рр.)

Трансформація ідеї Світової соціалістичної революції. Дві тенденції у зовнішній політиці сталінського керівництва. Роль Комінтерну у розробці зовнішньої політики. М.М. Литвинов на чолі Наркомінсправ. Сталінізм і прихід до влади у Німеччині націонал-соціалістів. СРСР і Німеччина в 1933-1938 рр. Відновлення дипломатичних відносин між СРСР та США. Вступ СРСР до Ліги Націй. Спроби створення системи колективної безпеки в Європі. Франко-радянське і радянсько-чехословацьке зближення. Ідея Східно-Європейського пакта і її невдача. Політика СРСР на Далекому Сході. СРСР і японська агресія в Китаї.

Культура, наука і освіта в СРСР.

Ліквідація анклавів плюралізму в сфері науки, культури і освіти. Культ особи в суспільних науках. Ліквідація неписьменності. Розрив зв'язків з попередньою вітчизняною і світовою культурою і наукою. Створення одержавлених союзів письменників, кінематографістів, митців. Система творчих "заохочень". Сталінські та державні премії. Лисенківщина. Успіхи і втрачені можливості вітчизняної науки і культури. Розправа над національними діячами культури і науки. Уніфікація наукового і культурного життя в країні.

Сталінська номенклатура.

Бюрократизація країни. "Кадри вирішують все!". "Висуванство". Бюрократичний апарат: структура, чисельність, комплектування. Перетворення рад на додаток партійно-бюрократичної диктатури. Злиття партійного і державного апаратів. Міф "про соціальну рівність". Система спецрозподілів і привілеїв. Посилення бюрократичної тоталітарної основи в управлінні державою на всіх ланках.

Підсумки соціалістичного будівництва. Створення підвалин "державного соціалізму". Утвердження "азіатського" способу виробництва. Державна власність. Система державного примусу до праці.

Сталінізм і марксизм. Ідейні джерела сталінізму. Сталінізм і націонал-соціалізм. Зміцнення соціальної структури радянського суспільства. Процеси маргіналізації та люмпенізації. Роздвоєння у свідомості "радянської людини", розбіжність між офіційною ідеологією і повсякденною реальністю. Людина радянського суспільства як засіб побудови "світового майбутнього".

СРСР в роки II-ї світової війни.

Міжнародне становище СРСР наприкінці 30-х рр.

Мюнхенська змова і передвоєнна політична криза. Англо-франко-радянські переговори 1939 р. Пакт Риббентропа-Молотова. Проблема альтернатив. Радянсько-германська домовленість про ненапад і таємні протоколи. Поділ сфер впливу СРСР та Німеччини.

СРСР і передвоєнна політична криза. Гітлер та Сталін – головні винуватці в розв'язуванні II Світової війни. Німецько-радянська акція в Польщі. Кидок Червоної Армії у Польщу і його наслідки. Договір "Про дружбу та кордони" між СРСР та Німеччиною. Союз Сталіна та Гітлера. Катинська трагедія. Включення Західної України та Західної Білорусії до складу СРСР. Соціально-економічні перетворення. Необгрунтовані репресії проти місцевих мешканців.

Радянсько-фінська війна 1939-1940 рр. і її уроки. Приєднання Бессарабії та Буковини до СРСР. Анексія держав Балтії. Репресії та депортація місцевого населення держав Балтії.

Радянська країна напередодні війни.

Заходи щодо укріплення захисної спроможності країни. Військово-економічний потенціал СРСР. Технічне обладнання та підготовка Збройних сил. Ослаблення Збройних сил в наслідок масових репресій у відношенні до воєнних кадрів. Грубі помилки Сталіна і його оточення в оцінці військово-стратегічної обстановки. Економічне співробітництво Гітлера і Сталіна. Підготовка СРСР до проведення майбутньої війни. Прорахунки та помилки радянського керівництва напередодні війни.

Напад фашистської Німеччини на СРСР.

Вітчизняний характер війни радянських людей. Періодизація Великої вітчизняної війни.

План "Барбаросса". Співвідношення сил Вермахту та СРСР на початку війни. Героїчний захист радянських військ в прикордонних районах. Білостоцький котел. Оточення військ Західного фронту. Генерал О.Г. Павлов та його доля.

Перебудова життя країни на військовий лад. Організація всенародного опору ворогу. Утворення Державного Комітету Оборони та Ставки Верховного головнокомандувача. Евакуація населення, матеріальних і культурних цінностей.

Розгортання боротьби в тилу у ворога. Становлення антигітлерівської коаліції.

Трагедія Червоної Армії влітку-восени 1941 р. і її причини.

Поразка радянських військ в Білорусії, Прибалтиці і на Україні. Уманський котел. Оточення 6 і 12 армій Південно-Західного фронту. Генерали І.Н. Музиченко, П.Г. Понєдєлін, Крилов і їх доля.

Прорахунки і помилки Сталіна в керівництві військовими діями. Смоленська битва. Єльнінський прорив – перша наступальна операція Червоної Армії.

Поразка Червоної Армії під Києвом. Загибель генералів М.П. Кирпоноса, В.І. Тупікова та ін. Наказ № 270. Трагічна доля радянських військовополонених. Негативне відношення сталінського керівництва до міжнародної організації "Червоний хрест".

Подвиги радянських людей при захисті Києва, Одеси, Севастополя і інших міст. Героїчна оборона Ленінграда.

Причини трагедії Радянського народу влітку-восени 1941 р.

Битва під Москвою.

Операція "Тайфун". Трагедія Червоної Армії під Вязьмою. Полонення генерала М.Ф.Лукіна. Прорив німецької мотопіхоти до м. Хімки.

"Доктрина Трумена" і "план Маршала". Біполярізація миру і холодна війна. Вплив культу особи на зовнішньополітичну діяльність СРСР. Труднощі і прорахунки в зовнішній політиці. Радянсько-югославський конфлікт, його наслідки. Експорт сталінізму в країни Східної Європи і південно-Східної Азії. Апогей "холодної війни". Вплив культу Берлінська криза 1948 р. і утворення Північно-Атлантичного блоку. Китайська революція. Корейська війна. Репатріація радянських громадян в післявоєнний період.

Труднощі відбудови народного господарства країни.

Повернення до довоєнної моделі економічного розвитку. Поворот 1948 р. Успіхи і диспропорції в відновленні промисловості. Деградація сільського господарства. Голод 1946-47 рр. Радянська атомна програма. Ціна могутності. Грошова реформа 1947 р. – удар по збереженням трудящих. Передчасне скасування карткової системи. Примусовий характер державних позик в населення.

Суспільно-політичне і культурне життя країни.

Зростання самосвідомості радянського народу після перемоги в Великій Вітчизняній війні. Сподівання і очікування в радянському суспільстві.

Укріплення тоталітарного режиму. Апогей сталінізму. Післявоєнна піраміда влади. Сталін і партія. XIX з'їзд КПРС. Розширення складу Президії ЦК КПРС. Репресії та порушення соціалістичної законності в П пол. 40-х – початку 50-х рр. "Ленінградська справа". Кампанія проти космополітів. Зростання антисемітизму. Справа "Єврейського антифашистського комітету". Примусове переселення народів. Мінгрельська справа. "Справа лікарів". Апогей системи таборів. Підготовка нової "великої чистки".

Радянська культура в умовах ідеологічного диктату. Жданівщина. Лисенко і біологічна наука. Негативний вплив сталінщини на розвиток генетики, кібернетики, політекономії, філософії, мовознавства та ін.

Тупики обновлення тоталітарного режиму в СРСР. Загострення боротьби
за владу в вищих ешелонах партійно-державного апарату на початку 50-х рр.

Смерть Сталіна. Сталін і спадкоємці. Боротьба за політичне лідерство і долі країни. Варіанти післясталінського розвитку. Неосталіністична і обновленська тенденції в керівництві країною на початку 50-х рр. Справа Л.П. Берії і його наслідки. "Новий курс" Г.М. Маленкова. Вересневий (1953 р.) Пленум ЦК КПРС. Призначення М.С. Хрущова на посаду І секретаря ЦК КПРС. Перші реформи. Початок відновлення законності та правопорядку.

XX з'їзд КПРС: прорив в десталінізації.

Доповідь М.С. Хрущова на закритому засіданні XX з'їзду КПРС "Про культ особи і його наслідки". Початок оздоровлення морально-політичної ситуації в країні. Реабілітація жертв сталінізму. Заходи по ліквідації наслідків сталінщини. Зруйнування системи ДУТАБу. Злам в громадській свідомості.

Червневий (1957 р.) Пленум ЦК КПРС: Крах "антипартійної" групи Молотова, Маленкова, Кагановича і ін. Укріплення позицій М.С. Хрущова.

Поверховий та незавершений характер критики культу особи в сер. 50-х – поч. 60-х рр. Постанова ЦК КПРС від 30 червня 1956 р. "О преодолении культа личности и его последствий" – ідеологічна база післясталінського консерватизму. Загальмування процесу реабілітації жертв сталінських репресій в кінці 50-х – поч. 60-х рр. XXII з'їзд КПРС – друга атака М.С. Хрущова проти сталінізму і її непослідовний характер. Кінцеве згортання демократичних процесів в країні в сер. 60-х рр.

Непослідовний та незавершений характер економічних і соціальних реформ в 50-поч. 60-х рр.

Економічні реформи М.С. Хрущова. Спроби переходу від суто адміністративних до економічних методів управління народним господарством. Перебудова управління промисловістю. Спроби подолання надмонополізму в економіці. Перехід від жорстокої централізації по галузям до територіальної організації господарського життя. Утворення Раднаргоспів. Скасування міністерств. Суперечливий характер реформи 1957 р. в промисловості. Уповільнення науково-технічного прогресу.

Аграрні реформи Н.С. Хрущова. Три надпрограми М.С. Хрущова в сільському господарстві. Цілинна епопея. Кукурудзяна лихоманка. М'ясна кампанія в Рязані. Молочні реформи. Гасло "наздогнати і перегнати Америку" по виробництву продукції скотарства. Реорганізація МТС і її наслідки. Волюнтаризм М.С. Хрущова в управлінні сільським господарством.

Соціальні реформи М.С. Хрущова. Реформа помешкань. Пенсійна реформа. Упорядкування заробітної плати в промисловості. Особливості розвитку громадських фондів споживання. Національна політика в 50-ті – сер. 60-х рр. Включення Криму до складу України.

Основні проблеми духовного життя радянського суспільства
в 50-ті – на поч. 60-х рр.: "відлига" та "заморозки".

Протиріччя і утопізм ідейно-політичних пошуків в 50-60-х рр. XXI з'їзд КПРС. Ш програма КПРС курс на "побудову комунізму", "стирання меж" і інші утопії.

Спроби перебудови народної освіти: задуми та наслідки. Громадські науки: рух вперед і назад. Правда дійсності і ілюзія партійної пропаганди. Відлига в літературно-художній творчості в середині 50-х рр. Боротьба обновлюваної та охоронної тенденцій в галузі мистецтва. Б.Пастернак, А. Солженіцин, В. Шалашов. Посилення ідеологічного диктату в художній творчості на початку 60-х рр.

Волюнтаризм зовнішньої політики М.С. Хрущова

Активізація радянської зовнішньої політики. Примирення з Югославією. Поворот до зовнішнього миру. Дипломатія мирного співіснування. Візит М.С. Хрущова до США в вересні 1959 р. Криза 1956 р. в Угорщині і комуністичний рух. Розрив відносин з Китаєм і його наслідки. Зрив Паризької конференції 1960 рр. Берлінська криза 1961 р. і зведення берлінської стіни. Карибська криза. Усунення М.С. Хрущова. Жовтневий (1964 р.) Пленум ЦК КПРС. Кінець правління М.С. Хрущова. Значення хрущовського десятиріччя.

Від реформ до стагнації. (1964-1982).

Усунення Хрущова. Значення Хрущовського десятиріччя. Відхід до сталінізму. Початок "епохи Брежнєва". Ціна консервативної стабілізації. Початок економічної реформи. 1965 р. і причини її невдачі. Долі реформаторів. Соціальна база застою. Положення в КПРС: "кадровий застій". Наростання негативних процесів в діяльності КПРС. Посилення бюрократизації політичної системи. Економіка на шляхах екстенсивного розвитку. Продовольча програма задуми та наслідки. Розвиток дисидентства. Наука і культура в роки застою.

Від холодної війни до нового політичного мислення.

Витоки кризи воєнно-блокової політики. У межі ядерного провалу. Розрядка: Зрив та відродження. Посилення конфронтації. "Афганська авантюра": причини, наслідки, уроки. Усвідомлення необхідності зміни головних напрямків військової політики СРСР. Андропов Ю.В. Остання спроба зберегти образ "наддержави".

На порозі кризи (1982-1985 рр.).

Наростання застійних явищ в суспільстві і партії. Кінець "епохи Брежнєва". Наслідки і уроки. Боротьба двох альтернатив. Андропов і Черненко. Імпульси до відновлення. Фактори гальмування. Ціна половинчастості. Посилення суперечностей в соціальній структурі суспільства. Наростання духовної кризи. Соціально-психологічні наслідки. Націоналізм і національні цінності: криза в національних відношеннях. Необхідність змін.

Історія перебудови (1985-1991 рр.).

"Березнева революція". Курс на прискорення. Ментальність радянського суспільства. Феномен М.С. Горбачова. Зигзаги перебудови. "Більше демократії більше соціалізму ". Пошуки шляхів реформування соціалізму. Демократизація політичної системи. Плюралізм. Виникнення багатопартійності. Перші кроки до свободи слова та совісті. Феномен А.Д. Сахарова. "Падіння" та зліт Б.Н. Єльцина. Нереформованість КПРС та політичної системи соціалізму. Посилення боротьби двох тенденцій: консервативно-номенклатурної та демократичної. Уроки правди. Криза економіки та політики. Підготовка нового союзного договору. Серпневий путч 1991 р.: причини, крах, наслідки. Крах радянської номенклатури. Незворотність прогресу. Розпад СРСР в грудні 1991 р.: уроки і наслідки. Утворення СНД.

Завершення: Росія на порозі нових змін.

Обновлення Російської Федерації. Спроба прискорення економічних реформ : "шокова терапія" Гайдара. Розкол суспільства. Багатоваріантність історичного розвитку. Становлення багатопартійної системи в Росії. Утворення "нової номенклатури". Пошуки шляхів виходу з наростаючої політичної кризи. Протиставлення виконавчої та законодавчої гілок влади. Ліквідація радянської політичної системи. Праця в Державній Думі. Трагедія жовтня 1993 р. в Москві. Прийняття Нової Конституції. Перехід до стратегії еволюційного розвитку. Прорахунки в економіці. "Олігархічний капіталізм" і прискорена приватизація держмайна. А. Чубайс, Є. Гайдар, Б.Березовський, В. Чорномирдін – творці курсу економічних реформ. Криза національної політики. Події в Чечні. Вибори президента в червні – липні 1996 р. Поразка лівих сил. Перемога Б. Єльцина. Посилення кризових явищ в економіці Росії в 1998 р. Відставка В. Чорномирдіна і призначення С. Кірієнка. Роль закордонних інвестицій в російській економіці. "Обвал" російського карбованця і фінансові афери з державними цінними паперами. Діяльність уряду Є. Примакова по виходу з кризи.

Зовнішня політика.

Втрата Росією статусу "наддержави". Росія і події в Югославії. Розвиток відносин з країнами СНД. Росія і країни Близького Сходу. Росія і "велика сімка". Росія і США. Відносини з ведучими країнами Західної Європи. Росія і проблеми російськомовного населення.

Література

Авторханов А. Технология власти. – М.,1994.

На пороге кризиса: нарастание застойных явлений в партии и обществе. – М.: Политиздат, 1990. – 447 с.

Наше Отечество: Опыт политической истории. – М.: ТЕРРА, 1991. – 620 с.
История Отечества: люди, идеи, решения. Очерки истории Советского государства. –М.:Политиздат, 1991. – 366 с.
Загладин И.В. История успехов и неудач советской дипломатии. – М.: Международные отношения,1990. – 232 с.
Восленский М.С. Номенклатура. Господствующий класс Советского Союза. – М.: Советская Россия, 1991. – 624 с.
Андреева Н. Неподаренные принципы, или краткий курс истории перестройки. – Л.,1992. –317 с.
Сахаров А.Д. Тревога и надежда. – М.: Интер-Версо, 1990. –336 с.
Бутенко А.П. Откуда и куда идем: взгляд философа на историю советского общества. – Л. Лениздат, 1990. –288 с.
Хайек Ф.А. Пагубная самонадеянность. Ошибки социализма. – М.:Новости, 1992. – 304 с.
Страницы истории Советского общества: факты, проблемы, люди. – М.: Политиздат, 1989. – 447.
Раймон Арон. Демократия и тоталитаризм. – М.: Текст, 1993. – 303 с.
Иного не дано. – М.: Прогресс, 1990. – 792 с.
Драма обновления: на стыке прошлого и будущего. Социализм – драма – обновления. Новые измерения гуманизма. Парадоксы экономики социализма. – М., Прогресс, 1990. - 680 с.
Погружение в трясину /Апатия застоя/. – М.: Прогресс, 1991. –704 с.
В человеческом измерении. – М.: Прогресс, 1989. – 488 с.
Медведев Р. Личность и эпоха. Политический портрет Л.И. Брежнева. Кн.1. – М.: Новости, 1991. – 336 с.
Брежнев Л.И. Материалы к биографии. – М.: Политиздат, 1991. – 384 с.
Собчак А. Хождение во власть – рассказ о рождении парламента. – М.: Новости, 1991. – 272 с.
Чазов Е. Здоровье и власть. Воспоминания «крестьянского врача». – М.: Новости, 1992. – 224 с.
Яковлев А. Предисловие. Обвал. Послесловие. – М.: Новости, 1992. – 288 с.
Горбачев М.С. Перестройка и новое мышление для нашей страны и для всего мира. – М.: Политиздат, 1988. – 271 с.
Горбачев М.С. Августовский путч: Причины и последствия. – М.: Новости, 1991. – 96 с.
Печенев В.А. Горбачев: к вершинам власти: из теоретико-мемуарных размышлений. – М.
Господин народ – феномен человека. – М.,1991. – 192 с.
Бурлацкий Ф.М. Вожди и советники: о Хрущове, Андропове и не только о них. – М.: Политиздат, 1990. – 384 с.
Хрущев С.Н. Пенсионер союзного значения. – М.: Новости, 1991. – 416 с.
Никита Сергеевич Хрущов: Материалы к биографии. – М.: Политиздат, 1989. – 367 с.
Вишневская Галина. Галина. История жизни. – М.: Горизонт – Слово, 1991. – 574 с.
Млынарж Зденек. Мороз ударил из Кремля. – М.: Республика, 1992. – 287 с.
Коричневый путч красных: август 1991: Хроника, свидетельства прессы, фотодокументы. – М.: Текст, 1991. – 136 с.
Мельник – Хмарый В. Саморазрушение или кризис государственного управления в СССР и СНГ. – Днепропетровск, 1990. – 20 с.
Кургинян С. Седьмой сценарий. Часть 1-3. – М.: Экспериментальный творческий центр, 1992. – 336 с., 287 с., 272 с.
Кульчицький С.В. Ціна "великого перелому". – К.,1991.
Д. Волкогонов. Сталін. В 2-х томах. – М.,1994.
Такер Р. Сталин у власти. 1928-1941. - М.,1997.
Геллер М., Некрич А. Утопия у власти. История Советского Союза с 1917 г. до наших дней. В 3-х кн. Кн.1. – М.,1995.
История России. Учебник (под ред. В.Поляка) – М.,1997.
Орлов А.С., Георгиев В.А., Сивохина Т.А. История России с древнейших времен до наших дней.
Боффа Дж. История Советского союза. – Т.2. – М.,1994.
Верт Н. История Советкого государства. 1900-1991. – М.,1992.
Геллер М. Некрич А. Утопия у власти. История Советского союза с 1917 г. до наших дней. – М.,1995.
Хоскинг Дж. История Советского Союза. – М.,1994.
Зима В.Ф. Голод в России 1946-47 гг. // Отечественная история. –1993. -№1.
Мемуары Н.С. Хрущова. //Вопросы истории. – 1992.-№1-12.
Симонов К. Глазами человека моего поколения. Размышления о И.В. Сталине. – М.,1989.
Медведев Р. Н.С. Хрущов. Политическая биография. – М.,1989.

IV ІСТОРІОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО ТА СПЕЦІАЛЬНІ ІСТОРИЧНІ ДИСЦИПЛІНИ

ІСТОРІОГРАФІЯ

1. Історіографія як спеціальні галузь історичної науки: проблеми теорії н методології

Поняття історіографії, її предмет і об'єкт. Природа, функції та місце історіографії в структурі історичного знання. Структура і функції історіографії. Українська історіографія. Понятійний апарат історіографії (історіографічний процес, історіографічна ситуація, історіографічний факт, історіографічне джерело та ін.). Принципи і методи історіографічного дослідження.

Періодизація історії історичної науки. Основні етапи розвитку історичної думки в Україні.

Місце історіографії в системі підготовки історика. Міжпредметні зв'язки історіографії.

2. Загальна історіографія як історія історичної науки.

Українська історіографія.

Зародження історичних уявлень і знань. Антична історіографія.

Міф, епос, історіописання. Античні логографи. Історичні погляди Геродота, Фукідіда. Елліністична історіографія. Прагматичний напрям (Полібій). Риторичний (Діонісій Галікарнаський). Біографічний (Плутарх). Особливості римської історіографії, її етапи. Епічний (Тіт Лівій) та риторичний (Корнелій Тацит) напрями розвитку історичних знань.

Середньовічна історична думка в контексті релігійного світогляду.

Релігійно-філософські засади середньовічної історіографії. Євсевій Кесарійський. Аврелій Августин. Історичний провіденціалізм. Християнська концепція історії. Священна та світська історія. Спроби періодизації всесвітньої історії.

Зародження і розвиток української літописної традиції. Історичні знання в Київській Русі. Монастирське літописання. Нелітописні історичні твори на українських землях у ХУ-ХУІ ст.

Вплив Ренесансу на розвиток історичних знань в країнах Західної і Центральної Європи.

Доктрина антропоцентризму і концепція часу. "Розподіл праці" між авторами історії та антикваріями. Л.Бруні. Ф.Бьондо. Школа історично філології (Л.Валла), школа історичної юриспруденції (Ф.Бодуен, Ж.Боден) "Історія та політика" (Н.Макіавеллі, Ф.Гвіччардіні). Зародження гуманізму як поворотний момент у перетворенні історичних знань у науку.

Становлення історичної думки в добу Просвітництва.

Регіональні особливості Просвітництва. Внесок французьких просвітителів у формування гуманістичної історії. Історична наука в систем університетської освіти. Секуляризація науки та культури. "Філософська історія". Концепція світової історії. Ідея циклізму Д.Віко. Вольтер. Монтеск'є. Шотландська школа істориків (У.Робертсон, І.Ферпюссон). Ідея прогресу в історії. Ж.-А.Кондорсе. Філософія історії Гердера. Історичні праці В.М.Татіщева, М.В.Ломоносова, М.Щербатова. Збирання та критика джерел. Г.Ф.Міллер, А.Л.Шльоцер, І.М.Болтін. М.М.Карамзін - на межі Просвітництва та Романтизму.

Розвиток історичних знань на українських землях ХУІІ ст.

Вплив романтизму на розвиток історичної думки.

Професіоналізація історичної думки. Романтичний історизм. Ідеї народності, національної самобутності, органічного розвитку. Історична школа права (Ф.Савін'ї). Нарративна школа Л.Ранке. Історичний світогляд Гегеля.

Витоки романтизму у поглядах Г.Сковороди, працях Ф.Прокоповича, В.Рубана.

Козацькі літописи кін. ХУІІ - ХУІІІ ст. - різновид барокової історичної повісті (Г.Грабянка, С.Величко, Я.Лизогуб, П.Симоновський). Києво-Могилянська академія як центр розвитку історичних знань.

"Записки о Малоросіи" Я.Марковича - пам'ятка просвітницької історіографії. Топографічні описи, мемуарна література, щоденник, діаріуші. Історія Малоросії Д.Бантиш-Каменського, твори О.Мартоса, М.Маркевича та ін.

Розвиток історичної науки в ХІХ ст.

Лібералізм та його вплив на розвиток історичних досліджень. Французькі романтики доби Реставрації (О.Террі, Ф.Міньє, Ф.Гізо). Особливості ліберальної історіографії в Англії. Лібералізм російської дворянської історіографії.

Утопічний соціалізм як різновидність лібералізму та його концепція історичного процесу. Сен-Сімон про змінюваність історичних епох і
прогрес історії. Універсально-історична концепція Гегеля.
Народницький напрям в українській історіографії. М.Максимович. М.Костомаров. П.Куліш. «Історія Русів» видатна пам'ятка української історіографії. Романтики Харкова (І.Срезневський, А.Метлинський), Львова (М.Шашкевич, Я.Головацький, Г.Вагилевич). Романтичний світогляд кириломефодіївців. Історичні погляди Т.Г.Шевченка.
Київська археографічна комісія. В.Антонович та школа документалістики. Діяльність редакційного гуртка довкола "Киевской старины" у 80-х рр. XIX ст. О.Лазаревський.
Зародження позитивізму як переломний рубіж в історичній науки. О.Конт, Г.Спенсер. Риси позитивістської історіографії. Проблеми джерел і методів у позитивізмі. Регіональні особливості позитивістські історіографії. Г.Т.Бокль. Історичні погляди В.Й.Ключевського.
Поширення позитивізму в українській історіографії. Праці М.Драгоманова, В.Лучицького та ін.

Історична наука на рубежі XIX-XX ст.

Методологічні дискусії 90-х рр. XIX ст. в Німеччині. К.Лампрехт. Метод культурно-історичного синтезу. Виникнення нових теорій. В.Дільтей. Внесок Баденської школи в розробку проблем методології історичного дослідження (В.Віндельбанд, Г.Ріккерт). Марксизм в історичній науці. Абсолютизація діалектичного методу і формаційного класового підходу до історії людства.
Інституціалізація української національної історіографії (90-ті рр. XIX - поч. XX ст.). Створення наукових установ, товариств, університетських кафедр, історичних часописів. Підготовка національних кадрів істориків. Археографічна діяльність.
Розробка наукової концепції історії України. Творчість М.Грушевського. Київська, Харківська та Львівська школи істориків. Синтез української історії за самобутньою історичною схемою.

Провідні тенденції і суперечності в розвитку історичної науки в XX ст.

Нові течії у філософії та плюралізм у методології історії. Історичні школи та центри історичної науки в країнах Західної Європи, США, Азії.
Теорія "великих культур" О.Шпенглера. Концепція цивілізацій А.Тойнбі.
"Нова історична наука", напрями та регіональні різновиди. Антропологічно орієнтована історія, принцип міждисциплінарності, історія ментальностей.
Розкол світу та ідеологічне протистояння істориків. Ренесанс української історичної науки в 20-і рр. XX ст. Історичні установи у структурах ВУАН. Київська школа М.Грушевського. Утворення марксистських установ. Більшовизація історичної науки в СРСР та її наслідки для української історіографії. Розгром української академічної науки на поч. 1930-х рр. Українські історики та наукові центри в діаспорі.
Французька школа "Анналів" (М.Блок, Л.Февр, Ф.Бродель, Ж.Дюбі, Ж. Ле Гофф, Е.Ле Руа Ладюрі). Демографічна історія. Локальна історія.
Новітні тенденції розвитку історичного пізнання. "Постмодерністський виклик" історії (Ж.Дерріда, Р.Барт, М.Фуко). Історія повсякденності. Мікроісторія (К.Гінзбург, К.Поні, Дж.Леві).
Історична думка в Україні в часи "відлиги". Стан і завдання. Державницька схема української історії у працях Д.Дорошенка Б.Крупницького, О.Оглоблина, І.Лисяка-Рудницького та ін.
Шанс до цілісності світової історичної науки після падіння тоталітарних режимів в СРСР, країнах Центральної і Східної Європи. Новий етап міжнародного співробітництва істориків.
Українська історична наука 1990-х рр. – початку XXI ст. та тенденції її розвитку.

ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО

Теоретико-методологічні і методичні проблеми джерелознавства.

Предмет та завдання джерелознавства. Структура історичного джерелознавства, його місце в системі спеціальних галузей історичної науки. Понятійно-категоріальний апарат джерелознавства.
Визначення поняття "історичне джерело" в зарубіжній і вітчизняній історіографії. Співвідношення понять "історичне джерело" та "історичний факт". Типологія історичних фактів. Поняття джерельної інформації та її структури. Джерело

первинної та вторинної інформації. Походження джерел та їх соціальні функції. Поняття класифікації джерел Класифікаційні ознаки. Узагальнюючі та прикладні класифікації історичних джерел. Поняття "тип", "клас", "рід", "вид" і «різновид» історичних джерел. Співвідношення понять "класифікація" "систематизація" історичних джерел. Поняття "масові джерела".

Співвідношення термінів "джерельна база" і "джерелознавча база".

Джерельна база, її рівні та структура. Первісна (початкова), реальна, потенційна джерельна база.

Наукова критика історичних джерел та її структура.

Автентичність, оригінальність, достовірність, репрезентативність історичних джерел.

Проблема адекватності джерел і джерельної інформації реальній історичній дійсності. Джерело в світлі теорії інформації.

Джерело як об'єктивно-суб'єктивний феномен. Джерело як пам'ятка культури.

Основні стадії вивчення джерел. Джерелознавчі методи,

Джерельна та джерелознавча евристика. Герменевтика. Інтерпретація. Співвідношення понять: "оригінальність", "автентичність", "вірогідністість джерела" та методи їх виявлення.

Типи джерелознавчих досліджень.

Історіографія джерелознавства.

Зародження та вдосконалення аналізу критики джерел в античній історіографії.

Стан джерелознавчих знань у середньовіччі. Хроніки. Літописи.

Наукова критика джерел у добу Ренесансу та Просвітництва в Західній Європі в XVIII-XIX ст.

Основні етапи становлення, розвиток та особливості джерелознавства Росії у XVIII – на поч. XX ст.

Перші спроби класифікації джерел в українській історіографії. Д.Бантиш-Каменський. Джерелознавчі аспекти у працях М.Максимовича, М.Костомарова, П.Куліша, М.Іванишева.

Значення джерелознавчих досліджень В.Антоновича, його лекційного курсу з джерелознавства історії України.

Роль російських і українських вчених у розвитку джерелознавства у другій половині XIX – на поч. XX ст. В.Ключевський, О.Лаппо-Данилевський, В.Іконников, М.Драгоманов, М.Грушевський, І.Франко як джерелознавці та археографи.

Джерелознавчі дослідження І.Крип'якевича, Д.Багалія та ін.

Джерелознавчі центри в СРСР (1930-х - поч. 1990-х рр.). Джерелознавчі праці М.Тихомирова, Л.Черепніна, І.Ковальченка, О.Медушевської,

О.Пронштейна, Ф.Шевченка, В.Стрельського, В.Замлинського

М.Варшавчика, Д.Ісаєвича, А.Санцевича, М.Ковальського.

Основні джерелознавчі видання.

Розвиток джерелознавчих досліджень в умовах суверенної України.

Архівознавство та археографія.

Архівознавство як система знань про історію, теорію і практику архівної справи. Структура архівознавства, його історіографія. Періодизація розвитку архівної справи в Україні. Поняття архівної системи Національного архівного фонду.

Система архівних установ України. Центральні державі архіви України, їх інформаційні можливості. Державні архіви АР Крим, областей, архівні відділи райдержадміністрацій. Органи управління архівною галуззю України. Український державний науково-дослідний інститут архівної справи і документознавства, його наукові видання.

Зарубіжна архівна Україніка.

Археографія як наука, її становлення як спеціальної історичної дисципліни. Предмет археографії. Основні принципи і методи археографії.

Різновидності археографії: польова, камеральна та едиційна.

Археографічні центри видань джерел з історії України і Росії. "Древняя российская вивлиофика" М.Новікова. Гурток Румянцева. "Собрание государственных грамот и договоров". Петербурзька археографічна комісія та її едиційна діяльність. Видання комісією джерел з історії України. М.Костомаров. Московське товариство історії та старожитностей російських. О.Бодянський.

Тимчасова комісія для розгляду давніх актів (Київська археографічна комісія), її археографічно-пошукова та едиційна діяльність. "Архів Юго- Западной России" та інші видання комісії. Д.Іванишев, М.Максимович, В.Антонович, І.Каманін, О.Левицький.

Археографічна діяльність Одеського товариства історії та старожитностей, Київського історичного товариства Нестора-літописця, Харківського та Одеського історико-філологічних товариств. Губернські вчені архівні комісії та їх внесок у розвиток археографії.

Археографічна діяльність установ та вчених Західної України. А.Петрушевич, І.Франко, Д.Зубрицькнй. Археографічна діяльність Наукового товариства ім. Т.Шевченка. М.Грушевський та його роль в розгортанні археографічно-пошукової та едиційної діяльності.

Археографічна діяльність в Україні в 1920-30-ті рр. Діяльність археографічної комісії ВУАН. В.Іконников, М.Грушевський. Едиційна діяльність архівних установ, істпартів, істпрофів, істмолів.

Зарубіжні українознавчі центри та їх роль у розвитку археографії.

Археографічна діяльність в умовах суверенної України. Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.Грушевського НАН України та його роль в розвитку джерелознавства та археографії, його основні документальні видання. Концепція археографічної роботи в сучасних умовах. Створення державного реєстру "Археографічна україніка" та правил видання історичних документів.

СПЕЦІАЛЬНІ ІСТОРИЧНІ ДИСЦИПЛІНИ

Система спеціальних історичних дисциплін, їх класифікація, структура, цільовий поділ.

Спеціальні історичні дисципліни, які вивчають спеціальні типи і види джерел (дипломатика, сфрагістика, геральдика, нумізматика, фалеристика та інші).

Спеціальні історичні дисципліни, які розробляють спеціальні методи вивчення історичних джерел (палеографія, текстологія, хронологія метрологія, історична бібліографія, архівна евристика та інші). Особливості використання методів і прийомів різних спеціальних історичних дисциплін у роботі з історичними джерелами.

Процеси інтеграції та диференціації спеціальних історичних дисциплін. Народження нових дисциплін: кодикології, як науки, що комплексно вивчає рукописи; історичної інформатики, яка вивчає методи нагромадження, передачі, обробки і використання історичної інформації за допомогою ЕОМ та інших сучасних засобів тощо.

Досягнення історичних шкіл України в розвитку спеціальних історичних дисциплін (В. Антонович, М.Ф.Володимирський-Буданов, В.Іконников В.Модзалевський та інші). Наукові центри розробки проблем спеціальний історичних дисциплін (Інститут історії України та Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.Грушевського НАН України, Інститут рукописів Національної бібліотеки України ім. В.Вернадського, Київський, Львівський, Харківський та Дніпропетровський університети тощо).

ОСНОВНІ ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА

Закон України "Про Національний архівний фонд і архівні установи". - К.. 1994.

Закон України "Про інформацію" //Відомості Верховної Ради України. - 1992. - № 48.

* * *

Анкерсмит Ф. Р. История и тропология: взлет и падение метафоры./ пер. с англ. М. Кукарцева, Е. Коломоец, В. Катаева - М.: Прогресс-Традиция, 2003. - 496 с.

Антонович В.Б. Курс лекцій з джерелознавства. 1880-1881 /Історія України в університетських лекціях. - Вип. 1. - К., 1995.

Антонович В.Б. Моя сповідь. Вибрані історичні та публіцистичні праці.
- К., 1996.

Архівознавство: Підручник /Кер. автор. колект. Калакура Я.С. - К., 1998.Архівістика. Термінологічний словник. - К., 1998.

Барг М.А. Эпохи и идеи. Становление историзма. - М., 1987.

Блок М. Апология истории или ремесло историка. - М., 1986.

Богдашина О.М. Позитивізм в історичній науці в Україні (60-ті рр. XIX – 20-ті рр. XX ст.). – Х., 2013.
Бондаренко Г. Спеціальні історичні дисципліни. – Луцьк, 1997.
Вайнштейн О.Л. Западноевропейская средневековая историография. М.-Л., 1964.
Василенко Н. К истории малорусской историографии и малорусского общественного строя //Киевская старина. - 1984. - № 11.
Вжозек В. Историография как игра метафор: судьбы «Новой исторической науки» // Одиссей. Человек в истории. Культурно-антропологическая история сегодня. М. 1991;
Винар Л. Найвидатніший історик України Михайло Грушевський // Винар Л. Силуети епох.- Дрогобич, 1992.
Войцехівська І.Н., Ляхоцький В.П. Епістолологія: Короткий історичний нарис. - К., 1998.
Гапусенко І.М. Д.І.Яворницький як історик /До 125-річчя з д народження/ //Український історичний журнал. - 1980. - № 12.
Горбань М. Нариси з української історіографії. - Х., 1923.
Грушевський М. Звичайна схема "руської історії" й спроба раціонального укладу історії східного слов'янства. - СПб., 1904.
Грушевський М. Історія України-Русі: В 11 т. - К., 1991-1998.
Грушевський М. Развитие украинских изучений в XIX в. и раскрытие в них основных вопросов украиноведения //Украинский народ в его прошлом и настоящем. Т. 1. - СПб, 1914.
Гуревич А.Я. О кризисе современной исторической науки //Вопросы истории. - 1990. - № 2-3.
Гуревич А.Я. Исторический синтез и школа «Анналов». - М., 1993.
Джерелознавство історії України. Довідник. - К., 1998.
Дмитрієнко М.Ф., Войцехівська І.Н. Маргінали і маргіналісти //Український історичний журнал. - 1990. - № 3.
Дніпропетровський історико-археографічний збірник. Вип. 1. На пошану професора Миколи Павловича Ковальського. - Дніпропетровськ, 1997.
Дорошенко Д.І. Огляд української історіографії. – К., 1996.
Ейдос. Альманах теорії та історії історичної науки. – К., 2005. – Вип.1 (та інші).
Зашкільняк Л.О. Методологія історії від давнини до сучасності. – Львів, 1999.
Зашкільняк Л. Сучасна світова історіографія. – Львів, 2007.
Ісаєвич Я.Д. Джерела з історії культури України доби феодалізму. - 1972.
Історіографічний словник: Навч. посіб. – Х., 2004.
Історія України в документах, мемуарах і спогадах очевидців. Методичні рекомендації. - К., 1991.
Історія і теорія історичної науки та освіти: Харківський історіографічний збірник. Вип. 1. - Харків, 1995.
Історична наука на порозі XXI століття: підсумки та перспективи. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції. - Харків, 1995.
Историография античной истории. Учебное пособие. - М., 1980.
Историография истории нового времени и стран Европы и Америки. - М., 1990.
Источниковедение истории СССР /Под ред. И.Д.Ковальченко. - 2-е изд., перераб. и доп. - М., 1981.
Калакура Я.С. Українська історіографія. – К., 2004.
Калакура Я.С. Українське історичне джерелознавство: традиції і сучасність //Константи. - 1996. - № 2(5).
Калакура Я.С. Відродження традицій української національної історіографії //Історична наука на порозі XXI століття: підсумки та перспективи. - Х., 1995.
Калмакан І.К., Ємельянов М.В. Основи геральдики: Навч. посібн. - Одеса, 1996.
Киреева Р.А. Изучение отечественной историографии в дореволюционной России с середины XIX в . до 1917 г. – М., 1983;
Киян О.І. Життєвий та творчий шлях В.Б.Антоновича //Український історичний журнал. - 1991. -№ 2.
Ковальський М.П. Источниковедение истории Украины XVI - пер. пол. XVII вв. - Частини 1-9. - Днепропетровск, 1977-1985:
Ковальский Н.П., Мыцык Ю.А. Украинские летописи //Вопросы истории. - 1985. - № 10.
Ковальский Н.П. Вопросы теории и методики источниковедения отечественной истории в украинской советской историографии /Теоретико- методолог. вопросы развития советской исторической науки. Днепропетровск, 1987.
Ковальченко И.Д. Исторический источник в свете учения об информации /К постановке проблемы // История СССР. - 1982. - № 3.
Ковальченко И.Д. Методы исторического исследования. - М., 1987.
Колесник И.И. Историографическая мысль в России: от Татищева до

Карамзина. - Днепропетровск, 1993.
Колесник І.І. Українська історіографія (XVIII – початок XX століття). – К., 2000;
Коллингвуд Р.Дж. Идея истории: Автобиография. - М., 1980.
Комаренко Н.В. Установи історичної науки в Українській РСР. 1917- 1937 рр. - К., 1973.
Короткий Ю.А. З історії створення першого історичного журналу на Україні /До 90-річчя виходу в світ першого номера журналу "Киевская старина" // Український історичний журнал. - 1972. - № 1.
Косачевская Е.М. Н.А.Маркевич. - Л., 1987.
Косминский Е.А. Историография средних веков (У - середина XIX в Лекции. - М., 1963.
Костомаров И.И. Исторические монографии и исследования. - М., 198
Коцур А.П., Коцур В.П. Історіографія історії України: Курс лекцій. – К., 1996.
Кравченко В.В. Нариси з української історіографії епохи національної відродження (друга половина XVIII - середина XIX ст.). - Х., 1996.
Крип'якевич І.П. Нарис методики історичних досліджень: Завдання історичної методики //Український історичний журнал. - 1959. - № 5.
Курносов А.А. К вопросу о природе видов источнике // Источниковедение отечественной истории. - 1976. - М., 1977.
Лавров П.А., Марченко М.І. Вітчизняна історія у Київської університету за 125 років //Український історичний журнал. - 1959. - № 5.
Лаппо-Данилевский А.С. Методология истории. - Ч. 1,2. - СПб., 1910 - 1913.
Леонтьева Г.А., Шорин П.А., Кобрин В.Б. Вспомогательные исторические дисциплины. – М., 2000.
Лисяк-Рудницький І. Історичне есе. - У 2-х тт. - К., 1994.
Литвак Б.Г. Очерк источниковедения массовой документации. – М., 1979.
Литвиненко М.А. Джерела історії України XVIII ст. - Х., 1970.
Марков П.Г. Максимович - видатний історик XIX ст. - К., 1958.
Марченко М.І., Полухін Л.К. Видатний історик України О.М.Лазаревський. - К., 1958.
Марченко М.І. Українська історіографія (з давніх часів до середини XIX ст.). - К., 1959.
Масненко В. Історична думка та націотворення в Україні кінець XIX – перша третина XX ст. – Київ; Черкаси, 2001.
Медушевская О.М. Теоретические проблемы источниковедения. – М., 1977.
Медушевская О.М. Современное зарубежное источниковедение. – М., 1983.
Медушевская О.М. Источниковедение: теория, история и метод. – М., 1996.
Мельник Л.Г. Предмет і методологія історичної науки. - К., 1977.
Мыцык Ю.А. Украинские летописи XVII века. - Днепропетровск, 1978 Мыцык Ю.А. Записки иностранцев как источник по истории Украины (вторая половина XVI - середина XVII в.). - Днепропетровск, 1981.
Мыцык Ю.А. Записки иностранцев как источник по истории Освободительной войны украинского народа 1648-1654 гг. - Днепропетровск, 1985.
Нарбут А.Н. Генеалогия Украины. - Вып. 1. - М., 1996.
Николаева А.Т. Теория и методика советского источниковедения: Учебное пособие. - М., 1975.
Николаева А.Т. Основные этапы развития отечественного источниковедения XVIII-XX вв. - М., 1975.
Нові перспективи історіописання / За ред.. П. Берка. – К.: Ніка-Центр, 2004. – 392 с.
Нора П. Франция-память / П. Нора, М. Озуф, Ж. де Пюимеж, М. Винок. - СПб.: Изд-во С.-Петерб. ун-та, 1999;
Попова Т.Н. Об институционализации историографии // Проблеми історії та методології історичної науки: Харківський історіографічний збірник. – Х., 1998. – Вип.3;
Попова Т.Н. Історіографія в дисциплінарному сімействі історичних наук // Історіографічні дослідження в Україні. – К., 1999. – Вип.9;
Попова Т.Н. Историография сквозь призму дисциплинарных традиций // Записки історичного факультету. – Одесса, 1999. – Вип.8;
Попова Т.Н. Историографическая наука: проблемы самоназвания // Категоріальний аппарат історичної науки: Харківський історіографічний збірник. – Х., 2000. – Вип.4;
Попова Т. Лики историографии: имена и смыслы // Історіографічні дослідження в Україні. – К., 2000. – Вип.10;
Попова Т.Н. Историография в лицах, проблемах, дисциплинах. – Одесса, 2007. – 536 с.;
Посохов С.И. Многоликая историография: образы историографии как научной и учебной дисциплины // Теории и методы исторической науки: шаг в XXI век: Матер. Междунар. науч. конф. – М., 2008. – С. 243 – 245.
Посохов С.І. Історіографічні образи: спроби деконструкції (на матеріалах історіографії університетів) // Харківський історіографічний збірник. – Х., 2006. – С. 49 – 56;

Репина Л.П. «Новая историческая наука» и социальная история. М., 1998.
Савельева И.М., Полетаев А.В. История и время. М., 1997.
Специальные исторические дисциплины. – К., 1992.
Стельмах С.П. Історична думка в Україні XIX – початку XX століття. – К., 1997.
Уайт Х. Метаистория: Историческое воображение в Европе XIX века. – Екатеринбург, 2002;
Українська історіографія на зламі XX і XXI століть: здобутки і проблеми / За ред. Л.Зашкільняка. – Львів, 2004.
Фуко М. Что такое автор? // Фуко М. Воля к истине: По ту сторону знания, власти и сексуальности. М., 1996;
Харківський історіографічний збірник. – Х., 1995 – 2015. – Вип. 1 – 14.
Химка Іван-Павло Історія, християнський світ і традиційна українська культура: спроба ментальної археології // Україна модерна. – ч.6. – Львів, 2001. – С.7-24.
Яковенко Н.М. Вступ до історії. – К., 2007.
Яременко М. Спеціальні історичні дисципліни: навч. посібник. – К., 2010.
Subtelny Orest. The Current State of Ukrainian Historiography // Journal of Ukrainian Studies 18, n.1-2 (Summer-Winter 1993). – S.33-54.
Topolski Jerzy. Od Achillesa do Béatrice de Planissoles: Zarys historii historiografii. – Warszawa, 1998.
Velychenko S. National History as Cultural Process. A Survey of the Interpretations of Ukrainian Past in Polish, Russian and Ukrainian Historical Writing from the Earliest Times to 1914. – Cambridge, 1992.

V НОВА ТА НОВІТНЯ ІСТОРІЯ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ ТА ПІВНІЧНОЇ АМЕРИКИ

Проблеми періодизації нової та новітньої історії країн Європи та Америки. Розвиток так званого первісного нагромадження і становлення капіталізму в країнах Європи та Північної Америки (XVII – XVIII ст.). Міжнародні відносини наприкінці XVIII – на початку XIX ст. Промисловий переворот і його особливості в країнах Європи та США. Перші кроки робітничого руху в кранах Європи та Північної Америки (перша половина XIX ст.). Міжнародне Товариство Робітників (I Інтернаціонал). Заснування II Інтернаціоналу і його діяльність. Розвиток міжнародних відносин наприкінці XIX – на початку XX ст. Перша світова війна. Версальсько-Вашингтонська система. Заснування та діяльність Комуністичного Інтернаціоналу. Робітничий соціалістичний Інтернаціонал (1923-1940 рр.). Міжнародні відносини під час світової економічної кризи та напередодні другої світової війни. Друга світова війна. Створення і діяльність антигітлерівської коаліції. Причини та головні етапи "холодної війни". Утворення та діяльність Організації Об'єднаних Націй. Розпад колоніальної системи імперіалізму після другої світової війни. Соціалістичний Інтернаціонал в 50-90-х рр. XX ст. Головні тенденції міжнародних відносин 90-х рр. XIX ст. – початку XXI ст. Світова фінансова та економічна криза на початку XXI ст.

РОЗДІЛ І. НОВА ТА НОВІТНЯ ІСТОРІЯ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

ВЕЛИКА БРИТАНІЯ

Історіографія Англійської буржуазної революції середини XVII ст. Англія наприкінці XVII-XVIII ст. Вікторіанська епоха. Внутрішня та зовнішня політика Великої Британії в 20-30-х рр. XX ст. Соціально- економічний та політичний розвиток Великої Британії після другої світової війни. Внутрішня та зовнішня політика лейбористських та консервативних кабінетів у повоєнні роки. Проблема деволюції у другій половині XX ст. Велика Британія на початку XXI ст.

ІРЛАНДІЯ

Поневолення Англією Ірландії та національно-визвольна боротьба ірландського народу в XVI - на початку XX ст. Ірландська революція 1919- 1923 рр. Ольстерська проблема в XX - на початку XXI ст.

ФРАНЦІЯ

Французьке Просвітительство, його характерні риси. Історіографія Великої Французької революції. Революція 1848-1849 рр. у Франції. Революція 4 вересня 1870 р. у Франції. Паризька Комуна 1871 р. III Республіка у Франції. IУ Республіка у Франції. У Республіка у Франції. Зовнішня політика Франції у роки "холодної війни". Франція в системі міжнародних відносин на початку XXI ст.

НІМЕЧЧИНА

Революція 1848-1849 рр. у Німеччини. Об'єднання Німеччини. Листопадова революція 1918-1919 рр. Веймарська республіка. Німеччина в роки нацистської диктатури. Внутрішня та зовнішня політика ФРН у 1949- 1990 рр. Німецьке питання в міжнародних відносинах після другої світової війни.

ІТАЛІЯ

Революція 1848-1849 рр. в Італії. Об'єднання Італії. Італія під владою фашизму. Соціально-економічний та політичний розвиток Італії в 1945-1991 рр. Криза Першої Республіки в Італії: причини та наслідки. Політичний розвиток Італії наприкінці XX – початку XXI ст. Італія в сучасній системі міжнародних відносин.

ІСПАНІЯ

Буржуазні революції в XIX ст. в Іспанії. Революція 1931-1939 рр. в Іспанії. Іспанія в роки диктатури Франко. Поновлення демократії в Іспанії. Соціально-економічний розвиток та політична боротьба Іспанії у 80-90-х рр. XX ст. Іспанія на початку XXI ст

СПОЛУЧЕНІ ШТАТИ АМЕРИКИ

Вітчизняна історіографія США. Війна за незалежність у Північній Америці і утворення США. Громадянська війна та Реконструкція в США. Внутрішня та зовнішня політика США в 20-30-х рр. XX ст. США в період "нового курсу" Ф.Д. Рузвельта. Зовнішня політика США після другої світової війни. Радянсько-американські відносини в 1945-1991 рр. Внутрішня політика демократичних адміністрацій після другої світової війни. Внутрішня політика республіканських адміністрацій у повоєнні роки. США в системі міжнародних відносин на початку XXI ст.

КАНАДА

Соціально-економічний та політичний розвиток Канади у повоєнні роки. Квебекська проблема.

КРАЇНИ ЛАТИНСЬКОЇ АМЕРИКИ

Війна за незалежність 1810-1876 рр. Мексиканська революція 1910- 1917 рр. Особливості соціально-економічного та політичного розвитку латиноамериканських країн у роки "холодної війни". Режим Ф. Кастро на Кубі. Латинська Америка на сучасному етапі.

РОЗДІЛ ІІ. НОВА ТА НОВІТНЯ ІСТОРІЯ ЗАРУБІЖНИХ СЛОВ'ЯНСЬКИХ НАРОДІВ

Зарубіжні слов'янські народи в другій половині XIX – на початку XX ст.

Слов'янські народи Балканського півострова у складі Османської імперії. Національно - визвольна боротьба. Створення незалежних держав: Сербії, Чорногорії, Болгарії. Балканські війни 1912-1913 рр.

Слов'янські народи у складі Австрійської імперії. Національно - визвольна боротьба. Австрославізм. Економічне становище.

Польські землі у складі Росії, Австрії, Пруссії. Антиросійські повстання 1830-1831рр., 1863-1864рр.. Становище польських земель у складі Пруссії та Німецької імперії. Особливості становища Галичини та Ладомерії у складі Австро-Угорщини.

В роки першої світової війни.

Розпад Російської, Німецької, Австро - Угорської, Османської імперій. 14 пунктів президента Вільсона щодо післявоєнного устрою Європи.

В міжвоєнний період (1918-1941рр.)

Виникнення незалежних держав: Польщі, Чехословаччини, Королівства сербів, хорватів та словенців.

Радянсько-Польська війна 1920-1921рр. Встановлення кордонів Польщі на сході. Санаційний режим в Польщі. Її зовнішня політика. Пакт Ріббентропа – Молотова. Напад Німеччини на Польщу, ліквідація незалежності, розподіл її території між Німеччиною та СРСР.

Закріплення ідеї «чехословакізму» в Конституції ЧСР 1921р. Економічний розвиток Чехословаччини в 20-тих роках. ЧСР в міжнародній європейській політиці. Мала Антанта. Мюнхенський договір 1938р. Ліквідація незалежності Чехословаччини.

Вирішення національного питання в Відовданській Конституції 1921р. КСХС. Політичне та економічне становище королівства в 20-х роках. Державний переворот 1929р. Проголошення Югославського королівства. Створення Хорватської бановини в 1939р. Напад Німеччини та Італії на Югославію, знищення її незалежності.

Наслідки першої світової війни для Болгарії. Правління уряду О.Стамболійського. Державний переворот 1923р. Білий і червоний терор у Болгарії. Встановлення монархічної диктатури царя Бориса. Причини втягування Болгарії у другу світову війну на боці фашистського блоку держав.

Зарубіжні слов'янські держави і народи під час другої світової війни.

Встановлення окупантами "нового порядку" в поневолених країнах. Участь Болгарії та Словацької держави у другій світовій війні. Рух Опору в окупованій Польщі, Протектораті Чехії та Моравії, Югославії. Антифашистські повстання 1944 р.в Словаччині та в Варшаві.

Радянсько-польські та радянсько-чехословацькі відносини. Формування військових частин на території СРСР. Розрив дипломатичних відносин СРСР з польським еміграційним урядом в Лондоні. Підписання радянсько-чехословацького договору про дружбу та післявоєнне співробітництво 12 грудня 1943 р.

Тегеранська та Ялтинська конференції про долю зарубіжних слов'янських держав після їх звільнення. Формування народних, національних фронтів.

В період "національної демократії" та встановлення тоталітарних режимів.

"Народна демократія" стратегія чи тактика у відновленні незалежності держав після їх звільнення радянською армією? Створення урядів національної єдності та проведення демократичних виборів - сподівання і реальність.

Створення Інформбюро комуністичних та робітничих партій у вересні 1947р. - курс на встановлення диктатури комуністів в країнах "народної демократії". Запровадження "радянської моделі соціальзму" в Польщі, ЧСР, Болгарії, Югославії. Конфлікт Тіто - Сталіна. "Югославська модель соціалізму". Антитоталітарні виступи в Польщі 1956, 1968, 1970, 1981 рр. "Празька весна" 1968р. в Чехословаччині.

Демократичні революції кінця 80х початку 90х років в ПНР,ЧССР, НРБ мирним шляхом. ("оксамитові")

Розпад СФРЮ, Громадянська війна в Хорватії, в Боснії та Герцеговині. Косовський конфлікт в Сербії.

Перехід до парламентської демократії та ринкової економіки.

Розпад військового блоку Варшавського договору та Ради економічного співробітництва. Перехід до політичного плюралізму. Реституція, приватизація, залучення іноземних інвестицій. Створення нових держав: Чехії, Словаччині, Сербії, Чорногорії, Словенії, Хорватії, Конфедерації Боснії та Герцоговині, Македонії. Інтеграція сучасних зарубіжних слов'янських країн до ЕС та НАТО.

РОЗДІЛ ІІІ. НОВА ТА НОВІТНЯ ІСТОРІЯ КРАЇН АЗІЇ ТА АФРИКИ

Проблема періодизації нової історії Азії і Африки. Формаційний і цивілізаційний підходи у сучасній орієнталістиці. Дискусія про «азіатський спосіб виробництва». Регіональні цивілізації Сходу, їх типологія і характеристика. Базові елементи локальних цивілізацій. Держава на Сході. «Відставання» Сходу чи інший, відмінний від Заходу, варіант історичного розвитку? Проблема капіталізму на Сході.

Колоніалізм як всесвітньо-історичне явище. Типологія колоніальної експансії, роль Ост-Індських компаній. Форми і методи колоніальної експансії, її етапи. Колоніальна торгівля Європи зі Сходом. Системи колоніального управління. Колоніалізм і традиційні структури східного суспільства. Работоргівля та її вплив на долю народів африканського континенту.

КИТАЙ, ЯПОНІЯ, КОРЕЯ

Особливості історичного розвитку Китаю, Японії та Кореї на початок Нового часу. Перші контакти з зовнішнім світом. Політика самоізоляції та її наслідки. Насильницьке «відкриття» країн далекосхідного регіону. Спроби модернізації: «революція/реставрація Мейдзі» в Японії, політика «самопосилення» і реформаторський рух у Китаї. Сіньхайська революція 1911-1913 рр. Країни Східної Азії у міжнародних відносинах наприкінці XIX – на початку XX ст.

ІНДІЯ

Індія під британським колоніальним управлінням. Антианглійське повстання 1857–1859 рр. Формування національної спільності у різних народів Індії. Виникнення буржуазно-національного руху і утворення партії Індійський національний конгрес (ІНК). Зародження мусульманського общинного руху. Закон про розподіл Бенгалії і масові антиколоніальні виступи 1905—1908 рр. Англійська політика в Індії у 1909–1913 рр.

ІРАН ТА ТУРЕЧЧИНА

Етапи політичного розвитку Ірану і Туреччини наприкінці XVI – на початку XX ст. Спроби реформ. Танзимат. Бабідський рух в Ірані. Перетворення Ірану та Туреччини у напівколонії європейських держав. Революція 1905-1911 рр. в Ірані. Молодотурецька революція 1908 р. та її наслідки.

АРАБСЬКІ КРАЇНИ

Арабські країни у складі Османської імперії. Етапи і наслідки колоніального розподілу Африки.

Перша світова війна і Схід. Версальська система і країни Сходу. Мандатна система. Жовтнева революція 1917 р. в Росії і країни Сходу. Комінтерн і Схід. Спроби «експорту» революції російськими більшовиками.

Великі колоніальні імперії у міжвоєнний період. Колоніальні реформи. Особливості японського колоніалізму.

Національно-визвольні рухи міжвоєнного періоду, їх ідеологія і практика. Криза колоніальної системи, її етапи.

Особливості політичного розвитку провідних країн Азії у міжвоєнний період (Японія, Китай, Індія, Іран, Туреччина). Реформи національно-патріотичних режимів, досвід Туреччини та Ірану. Проблеми Африки у 20–30-х роках XX ст.

Друга світова війна і Схід. Наслідки деколонізації країн Азії та Африки. Феномен «третього світу» та його доля. «Холодна війна» і афро-азіатський світ. Локальні конфлікти і війни. Виникнення близькосхідної проблеми та спроби її вирішення.

Пошуки країнами, що звільнились, шляхів подальшого розвитку. «Соціалістична орієнтація» на Сході та її доля. Основні тенденції, фактори і протиріччя економічного зростання країн, що розвиваються. Формування та еволюція національних моделей розвитку (Китай, Японія, Індія, країни Південно-Східної Азії), їх специфіка. Іранська революція 1978-1979 рр. і виникнення ісламської моделі розвитку.

Схід в умовах глобалізації. Піднесення релігійного фундаменталізму. Регіональна інтеграція на Сході, її відмінності від європейської моделі. Загострення демографічної ситуації і проблема перенаселеності. Проблема міжнародного тероризму. Міграція населення з афро-азіатських країн на Захід. Прискорена урбанізація та її наслідки. Продовольча проблема. Прикордонна проблема на Сході.

Список рекомендованої літератури

РОЗДІЛ І.

1. «Европейское чудо». Рождение новой Европы XVI–XVIII вв. / В. М. Раков. – Пермь, 1999.
2. Адо А.В. Крестьяне и Великая французская революция. - М., 1987.
3. Английская буржуазная революция XVII века. (Под ред. Е.А. Косминського). Т. 1,2. – М., 1954.
4. Антохина-Московченко В. И. Третья республика во Франции. 1870–1918. – М.: Мысль, 1986.
5. Арзаканян М. Ц. Де Голль и голлисты на пути к власти. – М., 1990.
6. Ахтамзян А. А. Объединение Германии или аншлюс ГДР к ФРГ. – М., 1994. – Кн. 1–2.
7. Ахтамзян А. А. Объединение Германии. Обстоятельства и последствия: Очерки. – М., 2008.
8. Баранова К. Объединение Германии и его последствия / К. Баранова, В. Белов, И. Борисова и др. – М., 1998.
9. Барг М. А. Кромвель и его время. – М, 1960,
10. Барг М. А. Народные низы в английской революции XVII в. – М., 1967.
11. Батурин Ю. Н. Европарламент – статус и современная роль // Советское государство и право. – 1985. – № 1. – С. 85-89.
12. Бейли Дж. Поле битвы – Берлин / Дж. Бейли, С. Кондрашев, Д. Мерфи. – М., 2002.
13. Берлінський мур: історія та сучасність (до 20-ї річниці падіння Залізної завіси): Матеріали науково-практичної конференції, 9 листопада 2009 р. – Запоріжжя, 2009.
14. Бесараба О. Регіони співробітництва в Європі // Нова політика. – 2001. – № 2. – С. 20-21.
15. Блок И. М. Апология истории. – М. 1973.
16. Борко Ю. А. От европейской идеи – к единой Европе. – М., 2003. – 464 с.
17. Брендон П. Упадок и разрушение Британской империи. 1781–1997: Пер. с англ. – М., 2010.
18. Бродель Ф. Структуры повседневности: возможное и невозможное. – М., 1986.
19. Брутенц К. Н. освободившиеся страны в 70-е годы. – М., 1979.
20. Бусыгина И. М. Настоящее и будущее «Европы регионов» // Мировая экономика и международные отношения. – 1993. – № 9. – С. 78–86.
21. Буханов В. А. Европейская стратегия германского фашизма. 1933-1939. - Свердловск, 1991.
22. Буханов В. А. Гитлеровский "новый порядок" и его крах. 1939-1945 рр. - Екатеринбург, 1994.
23. Ваглин А. Ю. Германия в XX веке. – М., 2002. – С. 130-175.
24. Вейс Г. История цивилизации. Т. 3: Новое время XIV–XIX вв.: Пер. с англ. – М., 2000.
25. Винокуров В. И. История военной дипломатии. В 4-х т. – М., 2011.
26. Висков С. И. Союзники и «германский вопрос». 1945-1949. / С. И. Висков, В. Д. Кульбакин. – М., 1990.
27. Віднянський С. В., Мартинов, А. Ю. Об'єднана Європа: від мрії до реальності. – Київ, 2011. – 395 с.
28. Внешнеполитическое объединение стран Европейского сообщества и роль Франции в его развитии. – М., 1986.
29. Война за независимость и образование США (Под ред Г.Н. Севостьянова). – М., 1976.
30. Волгин В. Г. Развитие общественной мысли во Франции в XVIII в. - М., 1977.
31. Волков В. К. Германский вопрос глазами Сталина (1947-1952) // В. К. Волков Узловые проблемы новейшей истории стран Центральной и Юго-Восточной Европы. – М., 2000.
32. Волокитина Т. В., Мурашко Г.П., Носкова А.Ф. народная демократия: миф или реальность? Общественно-политические процессы в Восточной Европе. 1944-1948. – М.: Наука, 1993.
33. Воронцова С. Б. Великобритания и европейский интеграционный процесс в 70-е годы XX века // Британия и Россия. – М., 1997. – С. 61-67.
34. Восток/Запад: Региональные подсистемы и региональные проблемы международных отношений. Учебное пособие / Под редакцией А. Д. Воскресенского. – М., 2002.
35. Всеобщая история дипломатии. – М., 2009.
36. Гайдук В. П. Христианская демократия в Италии (60-70-е годы). – М.: Наука, 1985.
37. Галкин И. С. Создание Германской империи. – М., 1986.
38. Германская история в новое и новейшее время (Под ред. С.Д. Сказкина). – В 2 т. – М., 1970.
39. Глухарев Л. И. Европейские сообщества: в поисках новой стратегии. – М., 1990.
40. Горбик В.А. Консервативная и либеральная партии в политической системе послевоенной Англии. – К.: Наукова думка, 1977.
41. Грицай О. В. Западная Европа: региональные контрасты на новом этапе интеграции. – М., 1988.
42. Данилов С.Ю, Двухпартийная система Канады: тенденции развития. – М.: Наука, 1982.
43. Данилов С. Ю., Шило В.Е. Политико-государственный механизм современной Канады, Сравн.-истор. Исследование. – М.: Наука, 1991.

44. Дебидур А. Дипломатическая история Европы: От Венского до Берлинского конгресса (1814-1878): В 2 т. Т. 1-2. – М., 1995.
45. Джонсон П. Современность: Мир с двадцатых по девяностые годы. В 2-х т. – М., 1995.
46. Дюпюи Р. Э. Всемирная история войн / Р. Э. Дюпуи, Т. Н. Дюпуи. В 4-х кн. – Спб. – М., 1998.
47. Дюрозель Ж.-Б. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів: Пер. з фр. – К., 1995.
48. Европа между миром и войной: 1918-1939. – М.: Наука, 1992.
49. Европа раннего нового времени / Г. Кенигсбергер. – М., 2006
50. Европа, США и колониальный мир / Под ред. Б. М. Туполева. – М., 1988.
51. Егоров Ю. В. Народный фронт во Франции. – М., 1972.
52. Ермаков В. История международных отношений XX века: Учебное пособие. – Спб., 2008.
53. Ерофеев Н. А. Промышленная революция в Англии. – М., 1963.
54. Ерусалимский А. С. Бисмарк: Дипломатия и милитаризм. – М., 1968.
55. Журков А. А. Великобритания и проблемы западноевропейской интеграции / А. А. Журков, И. П. Фаминский. – М., 1970.
56. Зуев В. Н. Англия и «Общий рынок». – М., 1988.
57. Иванов А. Г. Агрессоры и умиротворители: Гитлер, Муссолини и британская дипломатия. – М., 1993.
58. Иванов Р. Ф. Авраам Линкольн и гражданская война в США. – М., 1964.
59. Иванов Р. Ф. Дипломатия Авраама Линкольна. – М., 1987.
60. Иванова Л. И. История международных отношений от Античности до конца Первой мировой войны. – Ч. 1. – Владивосток, 2001.
61. Идеология национально-освободительного движения в странах западного Востока. – М., 1984.
62. Илюхина Р. М. Лига наций: 1919-1934. – М., 1982.
63. История Второй мировой войны. В 2 т. – М., 1973-1982.
64. История дипломатии. В 5 т. – Т. 1–3. – М., 1959-1965.
65. История европейской интеграции (1945-1994). – М., 1995.
66. История Ирландии. – М., 1980.
67. История Италии. В 3 т. – М., 1970 - 1971.
68. История международных отношений: основные этапы от древности до наших дней: Ученое пособие / Под ред. Г. В. Каменского, О.А. Колобова, Э. Г. Соловьева. – М., 2007.
69. История США. В 4 т. – М., 1983-1987.
70. История Франции (Под ред. А.З.Манфреда). В 3 т. – М., 1972-1973.
71. Итальянский фашизм: основные вопросы историографии. – Свердловск, 1987.
72. Іваницька О. П. Франкістська Іспанія 1939–1975 рр. Історіографія. – Вінниця, 1996.
73. Історія Європи / Е. В. Панкова. – К., 2007.
74. Історія країн Західної Європи та Північної Америки нового часу / Уклад. Е. І. Баран. – Львів, 2002.
75. Каменський А. Вступ до міжнародних відносин. – Львів, 1995.
76. Кан С. Б. Революция 1848 г. в Австрии и Германии. - М., 1948.
77. Киссинджер Г. Дипломатия: Пер. с англ. – М., 1997.
78. Ковальская М. И. Италия в борьбе за национальную независимость и единство: от революции 1931 г. к революции 1848-49 гг. – М., 1981.
79. Кожокин Е. М. Государство и народ: От Фронды до Великой французской революции. – М., 1989.
80. Коленко В. А. Квебекская проблема в послевоенной Канаде. – М., Наука, 1981.
81. Колпаков А. Д. Ирландия на пути к революции. 1900-1918. – М., 1976.
82. Копійка В. В. Європейський Союз: Історія і засади функціонування: Навчальний посібник / В. В. Копійка, Т. І. Шинкаренко. – 2-е вид., випр. і доп. – К., 2012.
83. Коппель О. Міжнародні системи та глобальний розвиток / О. Коппель, О. Пархомчук. – К., 2004.
84. Кудрявцева Е.П. Венская система международных отношений и ее крушение (1815-1854 годы) / Е. П. Кудрявцева // Новая и новейшая история. – 2014. – № 4. – С. 88-106.
85. Лавров Н.М Мексиканская революция 1810-1917 гг. – М., 1975.
86. Лебедев А. А. Очерки британской внешней политики (60–80-е гг.). – М.: Международные отношения, 1988.
87. Лисовский Ю. П. Италия от фашизма и демократии: трудные пути послевоенной перестройки. - М.: Наука, 1990.
88. Лопухов Б. Р. История фашистского режима в Италии. – М., 1977.

89. Лопухов Б. Р. Эволюция буржуазной власти в Италии: Первая половина XIX века. – М.: Наука, 1986.
90. Мальський М. З. Теорія міжнародних відносин. – К, 2007.
91. Манфред А. З. Три портрета эпохи Великой французской буржуазной революции. – М., 1978.
92. Мартенс М. Немецкие вопросы – европейские ответы. – М., 2001.
93. Медяков, А. С. История международных отношений в Новое время: Учебник для вузов. – М., 2007.
94. Мировые войны XX века: В 4-х кн. – М., 2002.
95. Михайлов М.И. Проблемы германской революции 1848 года. – М.,1985.
96. Мюллер, А. СССР/Россия и Германия в 1989-1990 гг. и сегодня // Революции и реформы в странах Центральной и Юго-Восточной Европы: 20 лет спустя. – М., 2001. – С. 181-190.
97. Наринский М. М. Борьба классов и партий во Франции, 1944-1958. - М.: Наука, 1983.
98. Невлер В.Е. Демократические силы в борьбе за объединение Италии. – М., 1982.
99. Новая и новейшая история стран Европы и Америки / М. В. Пономарёв, С. Ю. Смирнов. – Ч. 1. – М., 2000.
100. Новая и новейшая история стран Европы и Америки / Под. ред. А.С. Манькина. – М., 2004.
101. Огден К. Маргарет Тэтчер: Женщина у власти. – М.: Новости, 1992
102. Освободительное движение народов Австрийской империи: Возникновение и развитие: Конец XVIII – 1949 г. – М., 1980.
103. Павлов Н. В. История современной Германии. 1945-2005. – М., 2006.
104. Парижская Коммуна 1871 г. Т. 1-11. – М., 1971.
105. Патрушев А. И. Германия в XX веке. – М., 2004.
106. Пахомов, В. Ф. Межамериканская система: место и роль в политической истории Америки: Учебное пособие / Пахомов В. Ф., Чувпило А. А. – Харьков, 2003.
107. Прицкер Д. П. Подвиг Испанской республики. – М., 1962.
108. Ревуненков В. Г. Очерки по истории Великой французской революции: Падение монархии: 1789–1792. – Л., 1982.
109. Рутенберг В. И. Истоки Рисорджименто: Италия в XVII–XVIII вв. – Л., 1956.
110. Рыжиков В. А. Британский лейборизм сегодня; теория и практика. Политика послевоенных лейбористских правительств Великобритании. – М.: Мысль, 1984.
111. Сванадзе Л. Н. Великобритания: консерваторы и проблемы послевоенного развития. 19465-1955. – М.: Мысль, 1984.
112. Следкил Н. Г. История Латинской Америки (до 1917 г.). – М., 1975.
113. Сориа Ж. Война и революция в Испании. В 2 т. – М., 1987.
114. Тоталитаризм в Европе XX века: Из истории идеологий, движений, режимов и их преодоления. – М., 1996.
115. Трухановский В. Г. Внешняя политика Англии. – М., 1962.
116. Филитов А. М. Германский вопрос: От раскола к объединению. Новое прочтение. – М.: Международные отношения, 1993.
117. Фурсенко А.А. Президенты и политика США. 70-е годы. – М.: Наука,1989.
118. Хенкин С. М. Испания после диктатуры: Социально-политические проблемы перехода к демократа. – М.: Наука, 1993.
119. Хиббернг К. Бенито Муссолини. – М., 1996.
120. Ховсбаум Э. Век революции. Европа 1789-1848. – Ростов-на-Дону, 1999.
121. Хрестоматия по новой истории / Под ред. А. А. Губера и А. Е. Ефимова: В 3т. – Т. 1-3. – М., 1963-1965.
122. Черные американцы в истории США: 1526 -1917. Т. 1. –М., 1986.
123. Шапталов, Б. Н. Феномен государственного лидерства: Экспансия в мировой истории. – М., 2008.
124. Шемякин, Я. Европа и Латинская Америка: Взаимодействие цивилизаций в контексте всемирной истории. – М., 2001.
125. Шоню, П. Цивилизация классической Европы. – Екатеринбург, 2005.
126. Яковлев Н.Н. Франклин Рузвельт – человек и политик. – М., 1981.
127. Яковлев Н. Н. Британия и Европа. – М., 2000.

РОЗДІЛ ІІ.

1. Історія західних і південних слов'ян (із давніх часів до XX ст.). – Київ, 2001.

2. Історія західних і південних слов'ян. XX століття. – Харків, 1998.
3. Історія Центрально-Східної Європи. – Львів, 2001.
4. История южных и западных словян. В 2 томах. – Москва, 1998.
5. В. Яровий. Новітня історія Центральноєвропейських та балканських країн. XX століття. – Київ, 2005.
6. В.П. Газін, С.А. Копилов. Новітня історія країн Європи та Америки (1945 –2002 роки). – Київ, 2004.
7. Новейшая история стран Европы и Америки. XX век. – в 2-х частях. – Москва, 2003.
8. Є.П. Пугач Встановлення тоталітарних режимів в Центральній та Південно-Східній Європі. – Харків, 2008.
9. Політичні кризи та антитоталітарні рухи в країнах Східної Європи (50-80-ті роки XX ст.). – Харків, 2000.
10. В. Чорній. Історія Болгарії. – Львів, 2007.
11. Л.О. Зашкільняк, М.Г. Крикун. Історія Польщі: від найдавніших часів до наших днів. – Львів, 2002.
12. Чехи и словаки в XX веке. – Т.1-2. – Москва, 2005.
13. С.А. Романенко. Югославия: кризис, распад, война. Образование независимых государств. - Москва, 2000.
14. История антикоммунистических революций конца XX века. Центральная и Юго-Восточная Европа. – Москва, 2007.
15. Центрально-Восточная Европа во второй половине XX века. – Т.1-3. – Москва, 2000-2002.
16. Македония: путь к самостоятельности. Документы. – Москва,1997.
17. В. Буряк Республіка Болгарія на зламі двох епох. Політична трансформація суспільства. – Чернівці, 2004.
18. Е. Пугач История Словакии. – Харків, 2013.
19. Югославия в XX веке. Очерки политической истории. – Москва, 2011.
20. Центральная и Юго-Восточная Европа. Конец XX - начало XXI вв. Историко-политологический справочник. – Москва, 2015.

РОЗДІЛ ІІІ.

1. Азия и Африка в современной мировой политике. М., 2012.
2. Алаев Л. Б. Колониализм как всемирно-историческое явления и как объект исследования // Британская империя в XX веке: Сб. статей / ред. А. М. Пегушев и др. М., 2010.
3. АСЕАН в начале XXI века. Актуальные проблемы и перспективы. М., 2010.
4. Белокреницкий В. Я. Восток в международных отношениях и мировой политике. М., 2009.
5. Васильев Л. С. Восток и Запад в истории // Альтернативные пути к цивилизации. М., 2000.
6. Васильев Л. С. История Востока: В 2 т.: Учебник по спец. «История». — Т. 2.— М.: Высш. шк., 2003.
7. История Востока: В 6 т .— Т. 3: Восток на рубеже средневековья и нового времени: XVI—XVIII вв.— М.: Изд. фирма «Вост. литература», 1999; Т. 4: Восток в новое время (конец XVIII –начало XX в.).– Кн. 1.–М.: Изд. фирма «Вост. литература», 2004; Кн. 2.–М.: Изд. фирма «Вост. литература», 2005; История Востока: в 6 т. – Т. 5: Восток в новейшее время: 1914–1945 гг. – М., 2006; Т. 6. Восток в новейший период (1945–2000 гг.). М., 2008.
8. Страны Востока: социально-политические, социально-экономические, этноконфессиональные и социокультурные проблемы в контексте глобализации. Памяти А. М. Петрова. М., 2012.
9. Гренвилл Дж. История XX века: Люди, события, факты. — М.: Аквариум, 1999.
10. The Oxford History of the Twentieth Century / Ed. by Michael Howard and Wm. Roger Louis. – Oxford; New York: Oxford University Press, 1998.

VI АРХЕОЛОГІЯ

Тема 1. Методи і завдання археології

Типи археологічних пам'яток. Поняття про культурний шар. Етапи археологічного пошуку. Поняття про археологічну культуру. Методи археології. Допоміжні історичні і суміжні дисципліни. Основні етапи розвитку археологічної науки. Археологічна періодизація. Кам'яна доба на території України

Тема 1. Палеоліт

Історіографія та джерельна база теми. Проблема виокремлення археологічних культур.

Загальна характеристика доби палеоліту. Питання про шляхи та час заселення території України. Найдавніші археологічні пам'ятки на території України. Ранній палеоліт. Основні знаряддя праці та технології їх виготовлення. Найдавніші гомініди. Середній палеоліт (мустьєрська доба). Неандертальці. Перші поховальні пам'ятки на території України. Пізній палеоліт та його фази. Красносільська культура, Свідерська культура, Східний Гравет, Шан-кобинська культура, Осокорівська та ін. Поява людини сучасного фізичного типу та початок родового ладу. Нові технології в обробці каменю, поява знарядь праці з кістки, рогу та дерева.

Тема 2. Мезоліт

Історіографія та джерельна база теми.Загальна характеристика доби мезоліту. Зміна природно-кліматичних умов та їхній вплив на розвиток населення сучасної території України. Матеріальна культура. Макроліти та мікроліти. Господарство. Поява луку та стріл. Приручення перших тварин. Поява рибальства. Соціальний устрій. Племінна організація. Культурно-територіальне членування пам'яток України. Основні археологічні культури.

Тема 3. Неоліт

Історіографія та джерельна база теми. Загальна характеристика доби неоліту. Перехід від привласнюючого до відтворюючого господарства. Зародження землеробства та скотарства. Перший великий суспільний поділ праці. Поява кераміки, прядіння та ткацтва. Нові знаряддя праці та технології обробки каменю (свердлення, шліфування, розпилювання). Поява довготривалих поселень та домобудівництва. Зони неолітичних культур в Євразії. Неолітичні культури України: буго-дністровська, дніпро-донецька, культура ямково-гребінцевої кераміки, культура лінійно-стрічкової кераміки, неолітичні культури українського Закарпаття.

Розділ III. Доба палеометалу

Тема 1. Енеоліт

Історіографія та джерельна база теми. Загальна характеристика епохи енеоліту. Зародження металургії. Початок обробки перших металів. Зміни в землеробстві. Поява колеса. Використання коня для верхової їзди. Поява курганних поховань. Удосконалення керамічного виробництва. Питання про прабатьківщину індоарійв. Землеробські культури Правобережжя та Подністров'я: трипільська, культура Гумельниця. Скотарсько-землеробські племена Волині, Поділля, Закарпаття: ленделська, полгарська та баденська культури, культура лійчастого посуду, культура кулястих амфор. Скотарські культури степової зони та Криму: середньостогівська, ямна, кемі-обинська.

Тема 2. Бронзовий вік

Історіографія та джерельна база теми. Загальна характеристика епохи бронзи. Поява першого штучного металу. Металургія бронзи. Металургійні провінції. Поява копалень та металургійних майстерень. Скарби доби бронзи як археологічне джерело та їх роль у вивченні давньої історії України. Зростання ролі торгівлі. Культури лісостепового Правобережжя України, Полісся, Волині і Прикарпаття: городоцько-здовбицька, стжижовська, підкарпатська, середньодніпровська, тшинецько-комарівська, білогрудівська, культура Ноа. Культури Північного Причорномор'я, Приазов'я та Лівобережжя: катакомбна КІС, культура багатопружкової кераміки, зрубна, мар'янівська, бондарихинська. Культури Закарпаття: станівська, культура Отомань.

Розділ IV. Ранній залізний вік та античність на території України

Тема 1. Ранній залізний вік

Історіографія та джерельна база теми. Загальна характеристика періоду. Поява металургії заліза та її вплив на розвиток населення України. Передскіфський період. Гальштатська культура. Проблема виділення археологічних пам'яток кіммерійців. Чорноліська культура. Жаботинська культура. Скіфія. Відповідність даних писемних джерел про скіфів археологічним пам'яткам. Етнокультурне

районування території Скіфії. Пам'ятки скіфської доби Лісостепової України. Скіфські царські кургани. Скіфське мистецтво. Сарматський час. Пізньоскіфські пам'ятки Нижнього Дніпра. Пам'ятки пізньоскіфської культури у Криму.

Тема 2. Античні держави Північного Причорномор'я.

Історіографія та джерельна база теми. Грецька колонізація Північного Причорномор'я: причини та особливості. Загальні риси матеріальної культури. Соціально-економічний та політичний уклад. Міста, сільські поселення, некрополі. Березань та Ольвія. Тіра і Ніконій. Херсонес і Керкінітіда. Боспорська держава. Етнічних склад населення.

Розділ V. Епоха Великого переселення народів та середньовіччя

Тема 1. Пам'ятки періоду Великого переселення нардів на території України

Історіографія та джерельна база теми. Писемні джерела про слов'ян та інші народи доби Великого переселення народів на території сучасної України. Характерні риси матеріальної культури слов'ян. Зарубинецька культура. Поєнешти-лукашівська культура. Пшеворська культура. Латенська культура. Липицька культура. Культура карпатських курганів. Черняхівська культура та питання про існування готів на території України. Київська культура. Гуни. Склавіни та анти писемних джерел та співвідношення їх з певними археологічними культурами. Празько-корчакська культура. Пеньківська культура. Колочинська культура.

Тема 2. Археологічні пам'ятки VII-XIV ст. на території України

Історіографія та джерельна база теми. Східнослов'янські племена та їхні сусіди періоду утворення Давньоруської держави. Культура типу Луки-Райковецької. Волинцівська культура. Роменська культура. Салтівська (салтівсько-маяцька) культура. Питання взаємовпливів між слов'янами та сусідніми народами. Проблема виникнення Києва. Загальний характер давньоруської матеріальної і духовної культури. Городища, селища і могильники епохи Київської Русі. Давньоруські міста. Середньовічна археологія Півдня України. Пам'ятки кочових племен степового Подніпров'я IX-XIII ст. Середньовічний Білгород-Дністровський. Середньовічний Крим.

Розділ VI. Археологія доби українського козацтва

Тема 1. Пам'ятки козацьких часів

Історіографія та джерельна база теми. Співвідношення даних писемних джерел з археологічними пам'ятками. Запорізькі Січі. Оборонні замки-фортеці. Поховальні пам'ятки доби українського козацтва. Козацька зброя. Козацький флот. Економіка і побут. Етнічний склад запорозького козацтва.

Рекомендовані джерела та література

Авдусин ДА. Археология СССР. – М., 1977.
Айбабин А.И. Этническая история ранневизантийского Крыма. – Симферополь, 1999.
Аланович О.М. Розповіді про запорізьких козаків. – К., 1991.
Алексеев А.Ю., Мурзин В.Ю., Ролле Р. Чертомлык. Скифский царский курган IV в. до н.э. – К., 1991.
Анохин В. А. Монетное дело Херсонеса. – К., 1977.
Артамонов М. И. История хазар. – Л., 1962.
Артамонов М.И. Киммерийцы и скифы. – Л., 1974.
Артеменко И.И. Племена Верхнего и Среднего Поднепровья в эпоху бронзы. – М., 1967.

Археология и естественные науки – М., 1965.
Археология Украинской ССР: В 3-х т. – К., 1985-1986. –Т.1-3.
Археологія доби українського козацтва XVI-XVIII ст. – К., 1997.
Археологія України. / за ред. Л.Л. Залізняка. – К., 2005.
Археологія Української РСР: У 3-х т. – К., 1971-1975. – Т. 1-3.
Ауліх В.В. Зимнівське городище. – К, 1972.
Балагурі Е.А., Пеняк С.І. Закарпаття – земля слов'янська. – Ужгород, 1976.
Баран В.Д. Давні слов'яни. – К, 1998.
Баран В.Д. Ранні слов'яни між Дністром і Прип'яттю. – К., 1972.
Баран В.Д. Черняхівська культура. – К., 1981.
Баран Я.В. Слов'янська община – Київ-Чернівці, 2004.
Березанская С.С. Средний период бронзового века в Северной Украине. – К, 1972.
Берестнев С. И. Восточноукраинская лесостепь в эпоху средней и поздней бронзы (II тыс. до н.э.). – Харків : ПФ Амет, 2001 .
Бибиков С.Н. Древнейший музыкальный комплекс из костей мамонта. Очерк материальной и духовной культуры палеолитического человека. – К., 1981.
Бибиков С.Н. Раннетрипольское поселение Лука-Врублевецкая на Днестре // МИА. – 1953. – № 38.
Бідзіля В.І. Історія культури Закарпаття на рубежі нашої ери. – К., 1971.
Блаватский В.Д. Античная археологии Северо-Западного Причерноморья. – М., 1961.
Бліфельд Д. І. Давньоруські пам'ятки Шестовиці. – К., 1977.
Бобринский А. А. Гончарство Восточной Европы. – М., 1978.
Брайчевський М.Ю. Біля джерел слов'янської державності. – К., 1964.
Брайчевський М.Ю. Походження Русі. – К., 1968.
Брайчевський М.Ю. Римська монета на території України. – К., 1959.
Брайчевський М.Ю. Утвердження християнства на Русі. – К., 1988.
Братченко С.Н. Нижнее Подонье в эпоху средней бронзы. – К., 1976.
Бунятян К.П. Давнє населення України. – К., 1999.
Бунятян К.П., Мурзін В.Ю., Симоненко О.В. На світанку історії. – К., 1998.
Вакуленко Л.В. Пам'ятки підгір'я Карпат першої половини І тисячоліття н. е. – К, 1977
Веймарн Е.В. Оборонительные сооружения Эски-Кермена: История и археология средневекового Крыма. – М., 1958.
Великая Скифия (курс лекций) / Отв. ред. Мурзин В.Ю., Тошев Г.Н. – К., Запорожье, 2002.
Винокур І. С, Телегін Д. Я. Археологія України. – Тернопіль, 2004.
Винокур І.С. Історія та культура черняхівських племен. – К, 1972.
Винокур І.С. Слов'янські ювеліри Подністров'я. – Кам'янець-Подільський, 1997.
Винокур І.С. Черняхівська культура: витоки і доля. – Кам'янець-Подільський, 2000.
Винокур І.С., Альошкін О.М., Забашта Р.В., Петров М.Б., Петровський В.М., Пірняк О.М., Степаннов В.С. Буша. Історико-краєзнавчі нариси. – Хмельницький, 1991.
Винокур І.С., Горішній П.А. Бакота. Столиця давньоруського Понизззя. – Кам'янець-Подільський, 1994.
Винокур І.С., Тимощук Б.О. Давні слов'яни на Дністрі. – Ужгород, 1977.
Відейко М.Ю. Трипільська цивілізація. – К., 2003.
Высоцкий С. А. Древнерусские надписи Софии Киевской. – К., 1966.
Гайдукевич В.Ф. Боспорское царство. – М., Л., 1949.
Галич і Галицька земля. – К., Львів, 1998.
Генинг В.Ф. Очерки по истории советской археологии. – К., 1982.
Гладилин В.Н. Проблемы раннего палеолита Восточной Европы. – К., 1976.
Голобуцкий В.А. Запорожское казачество. – К., 1957.
Гончаров В.К. Райковецкое городище. – К., 1950.
Граков Б.Н. Каменское городище на Днепре // МИА. –1954. –№ 36.
Гречко Д.С. Населення скіфського часу на Сіверському Дінці. – Київ, 2010.
Гусєв С.О. Трипільська культура Середнього Побужжя. – Вінниця, 1995.
Гуслистий К. Запорізька Січ та її прогресивна роль в історії українського народу. – К., 1954.

Давня історія України: У 2 кн. – К., 1994-1995. – Кн.1-2.
Давня історія України: У 3 кн. – К., 1997-1998, 2000. –Т.1-3.
Даниленко В.Н. НеолитУкраины. – К., 1969.
Даниленко В.Н. Энеолит Украины .– К., 1974.
Довженок В.Й. Землеробство древньої Русі. – К., 1961.
Довженок В.Й., Гончаров В.К., Юра Р.О. Древньоруське місто Воїнь. – К, 1966.
Домбровский О.И. Фрески средневекового Крыма. – К., 1966.
Ефименко П.П. Первобытное общество. – К., 1953.
Зализняк Л.Л. Охотники на северного оленя Украинского Полесья эпохи финального палеолита. – К, 1989.
Залізняк Л.Л. Нариси стародавньої історії України. – К., 1994.
Залізняк Л.Л. Стародавня історія України. – К., 2012.
Збенович В.Г. Позднетрипольские племена Северного Причерноморья. – К, 1974.
Збенович В.Г. Ранний этап трипольской культуры на территории Украины. – К., 1989.
Зиневич Г.П. Очерки палеоантропологии Украины. – К., 1967.
Зубарь В.М. Некрополь Херсонеса Таврического I – IV вв. н.э. – К., 1982.
Иванова А.П. Скульптура и живопись Боспора. – К., 1961.
Ильинская В. А., Тереножкин А.И. Скифия VII – IV вв. до н.э. – К., 1983.
Івакін Г.Ю. Історичний розвиток Києва XIII–середини XVI ст. – К., 1996.
Кадеев В.И. Херсонес Таврический в первых веках нашей эры. – Харьков, 1981.
Каргер М.К. Древний Киев: В 2 т. – М., Л., 1958-1961. – Т. 1-2.
Кирпичников А.Н. Древнерусское оружие. – М., 1966.
Клейн Л. С. Введение в теоретическую археологію. – СПб., 2004.
Ковпаненко Г.Т. Сарматское погребение I в н.э. на Южном Буге. – К., 1986.
Козак Д.Н. Пшеворська культура у Верхньому Подністров'ї і Західному Побужжі. – К., 1984.
Колосов Ю.Г. Мустьерские стоянки района Белогорска. – К., 1986.
Колосов Ю.Г., Степанчук В.М., Чабай В.П. Ранний палеолит Крыма. – К., 1993.
Компан О. Міста України в другій половині XVII ст. – К, 1963.
Корзухина Г.Ф. Предметы убора с выемчатыми эмалями V – первой половини VI вв. в Среднем Поднепровье. – М., 1978.
Корзухина Г.Ф. Русские клады IX–XIII вв. – ., 1954.
Котляр М.Ф. Грошовий обіг на території України доби феодалізму. – К., 1971.
Кравченко А.А. Средневековый Белгород на Днестре (конец XIII–XIV в.). – К, 1986.
Круц В. А. Позднетрипольские памятники Среднего Поднепровья. – К., 1977.
Круц В.А., Корвин-Пиотровский А.Г., Рыжов С.Н. Трипольское поселение-гигант Тальянки. Исследования 2001 г. – К., 2001.
Крушельницька Л.І. Чорноліська культура Середнього Придністров'я. – Львів, 1998.
Крыжицкий С.Д. Жилые дома античных городов Северного Причерноморья (VI в. до н.э. – IV в. н.э.). – К., 1982.
Кучера М.П. Змиевы валы Среднего Поднепровья. – К., 1987.
Кучинко М.М. Волинська земля X – середини XIV ст. – Луцк, 2002.
Лагодовська О.Ф., Шапошникова О.Г., Макаревич М.Л. Михайлівське поселення. – К., 1962.
Магомедов Б.В. Черняховская культура Северо-Западного Причерноморья. – К., 1987.
Макаренко М.О. Маріупольський могильник. – К., 1933.
Максимов Е.В. Зарубинецкая культура на территории УССР – К., 1982.
Мартынов А.И. Археология СССР. – М., 1982.
Махортых С. В. Киммерийцы Северного Причерноморья / С. В. Махортых ; НАН Украины, [и др.] . – Киев : Шлях, 2005
Маяцкое городище: Труды советско-болгарско-венгерской экспедиции. – М., 1984.
Мезенцева Г.Г. Давньоруське місто Родень: Княжа Гора. – К., 1968.
Михайлина Л.П. Населення Верхнього Попруття VII-X ст. – Чернівці, 1997.
Михеев В.К. Подонье в составе Хазарского каганата. – Харьков, 1985.
Міхеєв В.К., Шрамко Б. А. Археологія залізного віку Східної Європи. – Харків, 2000.
Мозолевський Б.М. Товста Могила. – К., 1979.
Моця О.П. Населення Південно-руських земель IX-XIII ст. – К., 1993.

Мурзин В.Ю. Скифская архаика Северного Причерноморья. – К., 1984.
Неприна В.И. Неолит ямочно-гребенчатой керамики на Украине. – К., 1976
Отрощенко В.В. Проблеми періодизації культур середньої та пізньої бронзи півдня Східної Європи (культурно-стратиграфічні зіставлення). – К., 2001.
Пассек Т. С. Периодизация трипольских поселений // МИА. – 1949. –№ 10.
Петренко В.Г. Правобережье Среднего Приднепровья в V – III вв. до н.э. – М., 1967.
Петров В.П. Етногенез слов'ян. – К., 1972.
Пидопличко И.Г. Позднепалеолитические жилища из костей мамонта на Украине. – К, 1969.
Полин С. В. Скифский Золотобалковский курганный могильник V—IV вв. до н. э. на Херсонщине. – Киев, 2014.
Пиоро И.С. Крымская Готия. – К., 1990.
Плетнева С.А. Половецкие изваяния. – М., 1974.
Приходнюк О.М. Археологічні пам'ятки Середнього Подніпров'я VI – IX ст. н.е, – К., 1980.
Приходнюк О.М. Пеньковская культура. – Воронеж, 1998.
Приходнюк О.М. Степове населення України та східні слов'яни (друга половина I тис. н.е.). – К., Чернівці, 2001.
Раппопорт П.А. Военное зодчество западнорусских земель X – XIV вв. – Л., 1967.
Русанова И.П. Славянские древности VI-VII вв. – М., 1976.
Русанова И.П., Тимощук Б. А. Языческие святилища древних славян. – М., 1993.
Русяева А.С. Земледельческие культы в Ольвии догетского времени. – К., 1979.
Рыбаков Б. А. Ремесло древней Руси. – М., 1948.
Рыбаков Б. А. Язычество древних славян. – М., 1981.
Рыбаков Б.А. Язычество древней Руси. – М., 1987.
РыбаковБ.А. Геродотова Скифия. – М., 1979.
Свешніков І.К. Битва під Берестечком. – Львів, 1993.
Свешніков І.К. Історія населення Передкарпаття, Поділля і Волині в кінці III – на початку II тисячоліття до нашої ери. – К., 1974.
Свешніков І.К. Музей-заповідник «Козацькі могили» – Львів, 1990.
Седов В.В. Восточные славяне в VI-XIII вв. –М., 1982.
Седов В.В. Древнерусская народность. – М., 1999.
Седов В.В. Происхождение и ранняя история славян. – М., 1979.
Седов В.В. Славяне в древности. – М., 1994.
Седов В.В. У истоков восточнославянской государственности. – М. , 1999.
Скорый С. А. Скифы в Днепровской Правобережной Лесостепи (проблема выделения иранского этнокультурного элемента) - К., 2003.
Симоненко А.В., Лобай Б.И. Сарматы северо-западного Причерноморья в.в. н.э. – К., 1991.
Славин Л.М. Древний город Ольвия. – К., 1951.
Славяне Юго-Восточной Европы в предгосударственный период. – К., 1990.
Словник-довідник з археології України – К., 1996.
Смирнов А.П. Скифы. – Москва, 1966.
Сміленко А.Т. Слов'яни та їх сусіди в Степовому Подніпров'ї (II-XIII ст.) – К., 1975.
Смішко М.Ю. Карпатські кургани першої половини I тисячоліття н. е. – К, 1960.
Смолій В. А., Степаннов В.С. Богдан Хмельницький.–К., 1993.
Соломоник З.И. Сарматские знаки Северного Причерноморья. – К., 1959.
Станко В.Н. Мирное: проблеми мезолита Северного Причерноморья. – К, 1983.
СтанкоВ.Н, Гладких М.І.,СегедаС.П. Історія первісного суспільства–К., 1999.
Стржелецкий С.Ф. Клеры Херсонеса Таврического. – Симферополь, 1961.
Телегін Д.Я. Дніпро-донецька культура. – К., 1968.
Телегін Д.Я. Мезолітичні пам'ятки України. – К., 1981.
Телегін Д.Я. Середньостогівська культура епохи міді. – К., 1973.
Телегін Д.Я. Січі запорозьких козаків Низового Дніпра. – К., 1991.
Телегін Д.Я. Часи козацькі. Січі запорізькі. – К., 1997.
Тереножкин А.И. Киммерийцы. – К., 1976.

Тереножкин А.И. Предскифский период на Днепровском Правобережье. – К., 1961.
Тимощук Б.О. Давньоруська Буковина. – К., 1982.
Тимощук Б.О. Східні слов'яни VII-X ст. – Чернівці, 1999.
Тиханова М.А. О локальних вариантах черняховской культури // СА. – 1957. – № 4.
Толочко П.П. Древнерусский феодальний город. – К., 1989.
Толочко П.П. Древний Киев. – К., 1983.
Толочко П.П. Історична топографія стародавнього Києва. – К., 1972.
Толочко П.П. Киев и Киевская земля в эпоху феодальной раздробленности XII– XIII вв. – К., 1980.
Толочко П.П. Київська Русь. – К., 1996.
Толочко П.П. Кочевые народы степей и Киевская Русь. – К., 1999.
Третьяков П.Н. Финно-угры, балты и славяне на Днепре и Волге. – М., Л., 1966.
Третьяков П.Н. Восточнославянские племена. – М., 1953.
Федоров-Давыдов Г. А. Кочевники Восточной Европы под властью золотоордынських ханов. – М., 1966.
Цигилик В.М. Населення Верхнього Подністров'я перших століть нашої ери. – К, 1975.
Черненко Е.В. Скифские лучники. – К., 1981.
Черненко Е.В. Скифский доспех. – К., 1968.
Черныш А.П. Палеолит и мезолит Приднестровья. – М., 1973.
Черняков И.Т. Северо-Западное Причерноморье во 2-й половине 2 тыс. до н.э. – К, 1985.
Чмихов М.О., Кравченко Н.М., Черняков І.Т. Археологія та стародавня історія України. – К., 1992.
Шарафутдинова И.К. Степное Поднепровье в эпоху поздней бронзы. – К., 1982.
Шелов Д.Б. Танаис и Нижний Дон в III–I вв. до н.э. – М., 1970.
Шовкопляс И.Г. Мезинская стоянка. –К., 1965.
Шовкопляс І.Г. Археологічні дослідження на Україні (1917-1957). – К., 1957.
Шовкопляс І.Г. Основи археології. – К., 1971.
Шрамко Б.А. Бельское городище скифской эпохи (город Гелон). – К., 1987.
Шульц П.Н. Мавзолей Неаполя Скифского. – М., 1953.
Щапова Ю.Л. Стекло Киевской Руси. – М., 1972.
Щеглов А.Н. Северо-Западный Крым в античную эпоху. – Л., 1978.
Яворницький Д. І. Історія запорізьких козаків. – Т.1-3. – Львів, 1990-1991.
Якобсон А.Л. Средневековый Крым. – М.; Л., 1964.
Яковенко Е.В. Скіфи Східного Криму в V – II ст. до н. е. – К., 1974.
Янин В.Л. Денежно-весовые системы русского средневековья: Домонгольский период. – М., 1956.

Відповідальний секретар
приймальної комісії Ольга Анощенко

Голова предметної екзаменаційної комісі Сергій Посохов